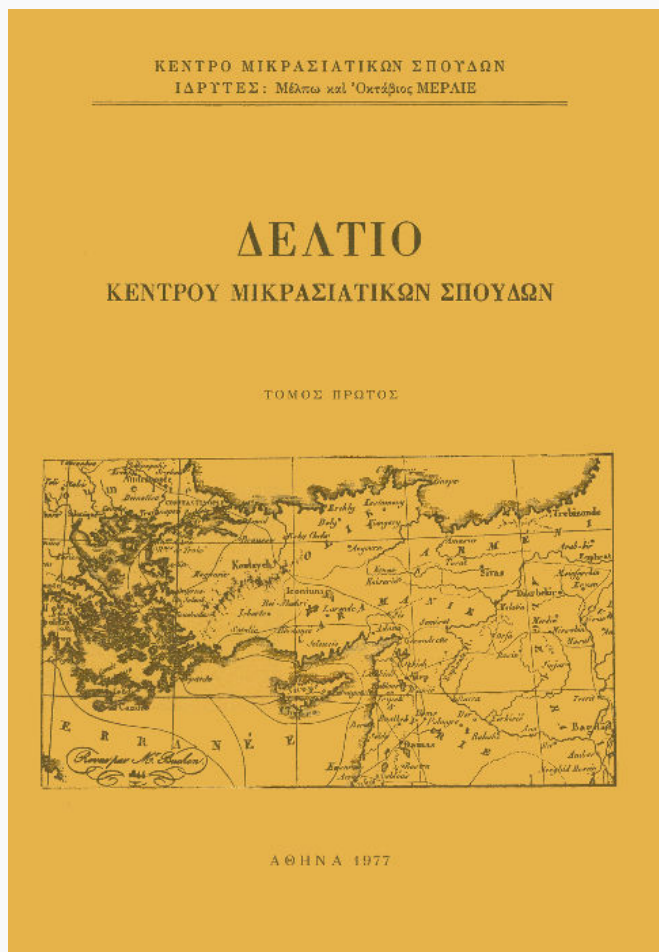

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 1 (1977)

Οι ελληνικές κοινότητες στη σύγχρονη Καππαδοκία

Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ

doi: [10.12681/deltiokms.172](https://doi.org/10.12681/deltiokms.172)

Copyright © 2015, Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λογοθέτη-Μερλιέ Μ. (1977). Οι ελληνικές κοινότητες στη σύγχρονη Καππαδοκία. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 1, 29-74. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.172>

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ

τῆς Μέλπως ΛΟΓΟΘΕΤΗ - ΜΕΡΑΙΕ

[Ἡ μελέτη αὐτὴ τῆς Μέλπως Μερλιέ ἔχει γραφεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ Β' Παγκόσμιον Πόλεμον, πὺν τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν δὲν εἶχε ἀκόμῃ συμπληρώσει τὴν πρώτην δεκαετίαν τῆς ζωῆς του. Εἶναι, ἐπομένως, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν πρῶτων ἐρευνῶν τῆς, καθὼς ἀνακάλυπτε σιγὰ - σιγὰ τὸν πρόσφατον μικρασιατικὸν ἑλληνικὸν κόσμον, πὺν εἶχε ξεριζωθεῖ ἀπὸ τὴν γῆν του στὶς τραγικὰς ὥρας τοῦ 1922 - 1924 γιὰ τὰ ἐγκατασταθεῖ μέσα ἀπὸ ἀφάνταστες δυσκολίας στὰ διάφορα διαμερίσματα τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι τὴν προσοχὴν τῆς Μ. Μερλιέ τραβῆξε τὸ πῶς ἄγνωστο κομμάτι τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ Καππαδοκικὸς. Ὁ Καππαδοκικὸς Ἑλληνισμὸς, ὅσος ἀπέμεινε ἀντίθετος, θρησκευτικὰ καὶ ἐθνικὰ, πρὸς τὸν Τοῦρκο Κυρίαρχον, κράτησε μὲ κάθε δυνατὴ καθαρότητα τὰ αὐθεντικότερα στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἀκόμῃ, κατὰ μέγαλον βαθμόν, τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Πὺν εἶναι αὐτὸς ὁ τόπος; Ποιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ πὺν διαμορφώνουν τὴν ἰδιαίτην φυσιογνωμίαν του καὶ συγκροτοῦν τὶς ἰδιαίτερες γεωγραφικὰς μονάδας τῆς; Ποιὰ εἶναι τὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Κόσμου τῆς Καππαδοκίας καὶ μὲ ποιὰ κριτήρια γίνεται ὁ καθορισμὸς τούτων; Εἶναι μερικὰ ἐρωτήματα, μέσα σὲ τόσα ἄλλα, πὺν δίνει ἀπάντησιν ἡ μελέτη αὐτὴ τῆς Μέλπως Μερλιέ.

Ὅρισμέναις λεπτομέρειαις πὺν ἔχει δώσει ἡ ὁλοκληρωμένη σήμερον ἔρευνα τοῦ Κ.Μ.Σ. γιὰ τὴν Καππαδοκίαν καὶ πὺν συμπληρῶνουν τὴν ἐργασίαν αὐτὴν παρατίθενται σὲ σχετικὰς ὑποσημειώσεις.

Ἔτσι ἡ μελέτη αὐτὴ γιὰ τὴν Καππαδοκίαν, πὺν, ὅσο μπορεῖ νὰ ξέρουμε, εἶναι μοναδικὴ στὸ εἶδος τῆς, ἀποτελεῖ πολὺτιμη συμβολὴν στὸ ἔργο τῶν Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, καὶ μιὰ γενικὴ εἰσαγωγὴ στὴ μελέτη τοῦ πρόσφατου Καππαδοκικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ]

Α'. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΡΑ

Συνηθίζουν να λέν για την Καππαδοκία¹ πώς είναι ή χώρα με τὰ ψηλά ὄροπέδια, μόνο πού ὁ χαρακτηρισμός αὐτός δέν ἐφαρμόζεται ἀποκλειστικά σ' αὐτήν. Πράγματι τὰ μικρασιατικά ὑψίπεδα σκεπάζουν τήν Ἀρμενία, τή μεταξὺ Πόντου καί Καππαδοκίας χώρα², τήν Καππαδοκία τήν ἴδια, κ' ἐκτείνονται δυτικά στή Γαλατία, τή Λυκαονία καί τή Φρυγία³.

Ἔτσι μπορούμε νὰ πούμε πώς ὅλη ἡ κεντρική Μικρασία κι ὄχι μόνο ἡ Καππαδοκία, εἶναι χώρα με ὄροπέδια, ὅπως εἶναι καί χώρα ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὴ θάλασσα, νότια ἀπὸ τὸν Ταῦρο, βόρεια ἀπὸ τὰ Ποντικά βουνά.

Τὰ βουνὰ αὐτὰ εἶναι ψηλά, ἀπτότομα, με πλούσιο ὕδατογραφικὸ δίκτυο. Οἱ χώρες πού βρίσκονται μεταξὺ τῶν βουνῶν καί τῆς θάλασσας διακρίνονται γιὰ τὴν εὐφορία τους. Ἔτσι εἶναι ὅλη ἡ βόρεια παραλία τοῦ Πόντου καί ἡ νότια τῆς Κιλικίας.

Στὴν κεντρική ὁμως χώρα ὑψώνονται βουνὰ πού δέν ἀλλοιώνουν πολὺ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους. Ἄν πάρομε ὑπ' ὄψη μας πώς τὰ ὑψίπεδα ἔχουν κατὰ μέσον ὄρο 1200 μ. ὕψος, εἶναι εὐκόλο νὰ συμπεράνομε πώς, ἀπὸ τὸ ψηλὸ τοῦτο βᾶθρο, τὰ βουνὰ χάνουν ἀπὸ τὸ ψῆλωμά τους καί μόνο κολοσσοὶ σὰν τὸν Ἀργαῖο, σὰν τὸ Ντεμίρ Καζίκ, τὸν Ταῦρον ἐπιβάλλονται με τὸ ἀνάστημά τους.

Πολλὰ βουνὰ τῆς Καππαδοκίας, τὸ ἐπιβλητικότερο, ὁ Ἀργαῖος, καί ἄλλα λιγότερο ψηλά, ὅπως τὸ Χασάν ντάγ, εἶναι ἡφαιστεῖς. Ἡ Καππαδοκία χρεωστᾷ στὸν ἡφαιστειογενή της χαρακτῆρα τὰ φαντασμαγορικά τοπία πού ἀπαντοῦμε στὶς περιφέρειες Καισάρειας, Προκοπιοῦ, Νεάπολης, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω παρὰ τίς περιφέρειες πού γνωρίσαμε καλύτερα.

1. Λέγοντας Σύγχρονη Καππαδοκία ἐννοοῦμε τὸ γεωγραφικὸ χωρὸ ὅπου ζοῦσαν ὡς τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ οἱ Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας πού, στὰ 1924, ἤρθαν Ἀνατολάξιοι στὴν Ἑλλάδα ἐγκαταλείποντας γιὰ πάντα τὴν πατρίδα γῆ. Ὁ ὅρος Σύγχρονη Καππαδοκία εἶναι λοιπὸν γεωγραφικὸς καί ἱστορικὸς. Γεωγραφικὸς, γιατί ἡ Σύγχρονη Καππαδοκία δὲ συμπίπτει με τὴν Ἀρχαία, καί ἱστορικὸς, γιατί οἱ πληθυσμοὶ καί οἱ συνθήκες ζωῆς τους διαφέρουν ἀπὸ ἐκείνες τῆς ἀρχαιότητος. Ἔτσι ἀπὸ τώρα κι ὕστερα, ὅταν λέμε τὸν ὄρο Καππαδοκία θὰ ἐννοοῦμε πάντα τὴ Σύγχρονη Καππαδοκία με τέρμα τὸ δισεχτοῦτος 1924· ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν Ἀρχαία, θὰ γράφουμε «ἡ Ἀρχαία Καππαδοκία».

2. Ἡ μεταξὺ Πόντου καί Καππαδοκίας χώρα, εἶναι, κατὰ τίς νεότερες ἐρευνες, ὁ Μεσογειακὸς ἢ Νότιος Πόντος, σύμφωνα με τὴν κατάταξη πού ἐφαρμόζει τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (Κ.Μ.Σ.).

3. R. Blanchard, *Asie Occidentale, in Géographie Universelle*, t. VIII, Paris 1929, σ. 72.

Ποιά είναι τὰ σύνορα τῆς Σύγχρονης Καππαδοκίας; Δ. καὶ Ν. συμπίπτουν μὲ τῆς Ἀρχαίας. Β. ἡ Σύγχρονη Καππαδοκία ὀρίζεται ἀπὸ τὸν "Ἄλυ ποταμό· Δ. ἀπὸ τῇ Γαλατία, τὴν ἄρμυρὴ λίμνη Τάττα (Τούζγκολ), τῇ Λυκαονία καὶ τὸν Ταῦρο· Ν. ἀπὸ τὸν Ταῦρο καὶ τὴν Κιλικία. Α. ὀρίζεται ἀπὸ τὸ Σάρο ποταμὸ καὶ ἀπὸ τὸν Κεντρικὸ Ἀντίταυρο· ΒΑ. ἀπὸ τὸ βόρειο τμήμα τῆς ὁροσειρᾶς τοῦ Ἀντίταυρου. Σχεδὸν ὅλα τῆς τὰ σύνορα εἶναι τὰ μεγάλα τῆς ποτάμια καὶ βουνά: ὁ Ἄλυς, ὁ Σάρος, ὁ Ἀντίταυρος καὶ ὁ Ταῦρος.

Ο ΑΛΥΣ

Ἄλυσ δὲν εἶναι ἄγνωστος στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία τὸν θέλει ὡς τὸ Θεὸ τοῦ ὁμώνυμου ποταμοῦ⁴. Τὸν βρίσκομε στὴν ἀρχαία λογοτεχνία. Στους Πέρσες τοῦ Αἰσχύλου, ὅταν ὁ χορὸς θρηνεῖ γιὰ τὶς παλιὰς δόξες τῶν Περσῶν, θυμᾶται τὶς τόσες πόλεις ποὺ κυρίεψε ὁ Δαρεῖος χωρὶς κἀν νὰ περάσῃ τὸν ποταμὸ Ἄλυ⁵, ποὺ τόσες φορές στάθηκε γεωγραφικὸ καὶ πολιτικὸ σύνορο γιὰ τοὺς λαοὺς τῆς Μικρασίας.

Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς γεωγράφους τὸν ἀναφέρουν ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Στράβων⁶. Οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνουν δὲν εἶναι ὅλες σωστές, καὶ αὐτὸ ὅχι μόνον γιὰ τὸν Ἄλυ, μὰ γιὰ ὅλοκληρὴ τὴν Καππαδοκία. Δὲ θὰ κάνουμε ἐδῶ κριτικὴ βιβλιογραφία τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οὔτε θὰ ξεχωρίσουμε τὶς σφαλερὲς ἀπὸ τὶς σωστὲς πληροφορίες. Ὅταν θὰ παραπέμπομε σ' ἕνα συγγραφέα αὐτὸ θὰ σημαίνει πὼς βρίσκομε σωστὴ τὴν πληροφορία του.

Ἄλυσ ποὺ ὀνομάσθηκε ἔτσι «ἀπὸ τῶν ἁλῶν ἃς παραρρεῖ»⁷, χωρίζει λαοὺς ποὺ βρίσκονται ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη του ὕψθη, χωρίζει συμφέροντα καὶ φιλοδοξίες. Τοὺς ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Στράβων⁸. Ὁ Ἡρόδοτος, ἡ ἀρχαιότερη ἱστορικὴ πηγὴ, ἀναφέρει τὸν Ἄλυ σὰ σύνορο μεταξὺ Λυδῶν καὶ Μήδων ὕστερα ἀπὸ τὴ συνθηκολόγησιν τῶν δύο ἐμπολέμων στὰ 585 π.Χ. «Ὁ γὰρ οὖρος ἦν τῆς τε Μηδικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς Λυδικῆς ὁ Ἄλυς ποταμός»⁹. Τὸ σύνορο γρήγορα καταπατήθηκε. Σύμφωνα μὲ τὸ χρησμὸ «Ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει», ὁ Κύρος στὰ 546 νίκησε κατὰ κράτος τὸν Κροῖσο καὶ

4. Roscher N. U. «Lexicon der griechischen und römischen Mythologie» σ. 1823.

5. Ὅσας δ' εἶλε πόλεις πόρον οὐ διαβάς Ἄλυος ποταμοῖο / οὐδ' ἄφ' ἐστίας συθείς. (στ. 865 κ.ε.).

6. Θουκυδίδης Α' 16.— Ἡρόδοτος Α', 72.— Ξενοφῶν «Κύρου Ἀνάβασις» Ε' 6,9.— Στράβων ΙΒ' 3,2.— 3,9.— 3,12.— 3,25.— 8,4.

7. Στράβων ΙΒ' 3,12.

8. Ὁ.π.

9. Ἡρόδοτος, Α', 72.

τὸ ἰσχυρὸ λυδικὸ βασίλειο. "Όταν μετὰ δύο αἰῶνες ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, νικητὴς τῶν Περσῶν, εἶχε κατακτήσει ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Μικρασίας, ὁ Δαρεῖος τοῦ πρότεινε ὅλη τὴ χώρα «τὴν ἔξω ἀπὸ τὸν Ἄλυ»¹⁰ γιὰ νὰ σώσει τὴν ὑπόλοιπὴ Μικρασία καὶ τὸ βασίλειόν του. Ξέρομε πῶς ἀπάντησε ὁ Ἀλέξανδρος. Ἀργότερα, ἐπὶ Ρωμαίων, πάλι τὸν Ἄλυ θὰ βροῦμε σύνορο τῆς ρωμαϊκῆς ἐπιρροῆς.

Σήμερα ὁ Ἄλυς ποὺ τ' ὀνομά του εἶναι Κιζιλίρμάκ, δηλαδὴ κόκκινον ποτάμι, δὲν παίζει πιά κανένα πολιτικὸν ρόλο. Γιὰ τοὺς Ἑλληνες ὅμως τῆς Καππαδοκίας ἦταν πάλι σύνορο. Στὸν Ἄλυ σταματοῦν βόρεια οἱ συμπυκνωμένες ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Καππαδοκίας, κ' ἔτσι μπορούμε κ' ἐμεῖς νὰ ποῦμε, ἐπαναλαμβάνοντας τὴν κλασικὴ φράση, πῶς, στὶς μέρες μας, τὴν ἑλληνικὴ Καππαδοκία θὰ τὴ βροῦμε «ἔξω ἀπὸ τὸν Ἄλυ»¹¹.

Τις πηγὲς τοῦ Ἄλυ καὶ σχεδὸν ὁλόκληρὴ τὴ ροὴ του τὴν παίρνει τὸ σχεδιάγραμμα τῆς Ἀρχαίας Καππαδοκίας ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βορειοδυτικὴ του στροφή ποὺ παίρνει ἕνα κομμάτι τῆς Γαλατίας. Ὁ Ἄλυς πηγάζει ἀπὸ τὴ μεταξὺ Πόντου καὶ Καππαδοκίας ὀρεινὴ χώρα, ὅπου συνορεύουν ὁ Πόντος καὶ ἡ Ἀρμενία. Ἀπὸ τὴν ὀρεινὴ αὐτὴ χώρα κατεβαίνουν τὰ πρῶτα παρακλάδια τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Μικρασίας τοῦ Ἄλυ, τοῦ Ἰρι, καὶ μακρότερα καὶ τοῦ Εὐφράτη σὰν πολυτρίχια ποὺ μπερδεύονται μεταξὺ τους ὥστε νὰ μὴν μπορεῖς κάποτε νὰ ξεχωρίσεις, στὸ χάρτη, σὲ ποιά ποτάμια ἢ παραποτάμια ἀνήκουν.

Ἀλλὰ καὶ τὰ βουνὰ ἀπ' ὅπου πηγάζουν οἱ τρεῖς αὐτοὶ ποταμοὶ δὲν ἔχουν τὰ ἴδια ὀνόματα στοὺς γεωγράφους, στοὺς ἱστορικοὺς καὶ στοὺς περιηγητές. Γιὰ τὸν Ἄλυ τὰ βουνὰ ἀπ' ὅπου πηγάζουν οἱ κυριότεροί του συμβάλλοντες εἶναι, κατὰ τὸν τούρκικο χάρτη καὶ τὸν Κίπερτ, τὸ Κιζιλντάγ καὶ τὸ Κοσέ ντάγ (3577 μ.)¹². Ὁ Κίπερτ σημειώνει ἐπίσης τὸ Σινὲ μπέλ.

Ἐπιμένουμε στὶς πηγὲς τοῦ Ἄλυ, γιατί ἡ χώρα τῶν πηγῶν του εἶναι ἀπὸ τίς λιγότερο γνωστὲς τῆς Μικρασίας· γιὰ τὸν ἀναγνώστη ὅμως ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχει ἕνα σταθερὸ σημεῖο προσανατολισμοῦ μπορούμε νὰ ποῦμε, πῶς ὁ Ἄλυς πηγάζει 55 περίπου χλμ. Α. τῆς Ζάρας καὶ ὡς 115 χλμ. ἀνατολικά τῆς Σεβάστειας. Χύνεται στὸν Εὐξείνιον ὡς 20 χλμ. Β. τῆς Πάφρας.

Ὁ Ἄλυς δέχεται ἀρκετοὺς παραπόταμους. Ἀλλὰ πραγματικὰ ποτάμια εἶναι λίγα καὶ ἴσως μόνο ὁ Ντελιτζέ Ἰρμάκ.

Γνωστὸς εἶναι καὶ ὁ Καρασου-Σαρμουσακλίσου μικρότερος, ἀλλὰ γιὰ μᾶς

10. Βλέπε τὴν πιὸ κάτω σημ. 11.

11. Στὴ μακριὰ του ροὴ ὁ Ἄλυς σχηματίζει μιὰ μεγάλη καμπύλη, ποὺ, χαρακτηριστικὴ καθὼς εἶναι, προκάλεσε τὴν ἔκφραση «μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὸν Ἄλυ», ποὺ ἀπαντοῦμε στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

12. Τούρκ. Χ., 1932, 1:800.000.—R. Kiepert, Karte von Kleinasien, Berlin 1908, 1:400.000 (BV. Sivas).

σημαντικός, όπως θα δοῦμε παρακάτω, ἀπὸ τῆ θέσῃ του. Ὁ Ντελιτζὲ ἱρμάκ πηγάζει μεταξύ "Ακντάχ—Μαντὲν καὶ Καισάρειας, περὶ τὰ 40 χλμ. Β-ΒΑ τῆς Καισάρειας καὶ χύνεται στὸν "Αλυ, 40 χλμ. Β. ἀπὸ τὸ Σουγγουρλού, κωμόπολη ποῦ βρίσκεται περὶ τὰ 50 χλμ. ΒΔ τῆς Ὑοσγάτης. Μέσα στὸν Ντελιτζὲ ἱρμάκ χύνεται τὸ ρυάκι Ὑοσγάτ-τσάϊ, ποῦ περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴν Ὑοσγάτη. Ὁ Τσίχατσεφ¹³ τ' ὀνομάζει Μικρὸ Ντελιτζὲ τσάϊ. Τὸν Ντελιτζὲ ἱρμάκ τὸν θεωρεῖ ὁ Τσίχατσεφ ἀπὸ τὰ λιγότερο γνωστὰ ποτάμια τῆς Μικρασίας¹⁴. Οἱ πηγές, ἡ ροὴ καὶ οἱ ἐκβολές τοῦ Ντελιτζὲ ἱρμάκ συντελοῦνται στὴ μεταξύ Πόντου καὶ Καππαδοκίας χώρα· εἶναι λοιπὸν ποταμὸς ξένος γιὰ τὴ Σύγχρονη Καππαδοκία. Ἀπεναντίας ὁ Καρα σου-Σαρμουσακλί σου ποῦ περιβρέχει τὴν πεδιάδα τῆς Καισάρειας ἀνήκει στὴν καππαδοκικὴ χώρα. Πηγάζει περίπου 40 χλμ. ΒΑ. τῆς Καισάρειας. Οἱ πρῶτοι τοῦ συμβάλλοντες ἐνώνονται κοντὰ στὴν ὁμώνυμὴ του κωμόπολη. Στὴν ἀρχὴ καὶ ὁ τούρκικος χάρτης καὶ ὁ Κίπερτ τὸν ὀνομάζουν Σαρμουσακλίσου· κατόπιν ὁ μὲν Κίπερτ τὸν ὀνομάζει Καρα σου καὶ Μέλα, ὁ δὲ τούρκικος, μόλις 8 χλμ. πρὸ τῆς ἐκβολῆς του στὸν "Αλυ, τὸν ὀνομάζει Καρα σου, ποῦ σημαίνει Μαῦρο ρυάκι καὶ συμπίπτει ἔτσι μὲ τὸ ἀρχαῖο του ὄνομα Μέλας¹⁵. Ὁ Καρα σου χύνεται στὸν "Αλυ 30 χλμ. ΒΔ. τῆς Καισάρειας. Πολλὰ μικρὰ παραποτάμια, περισσότερο ρεμματιές, ἐκβάλλουν στὸν Καρα σου· τὸ μεγαλύτερο ἀπ' αὐτὰ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ Ντελί σου ποῦ χύνεται στὸν Καρα σου 6 χλμ. ΒΔ. τῆς Καισάρειας.

Τὸ μικρὸ ὑδατογραφικὸ δίκτυ, ποῦ σχηματίζουν στὴν περιφέρεια Καισάρειας ὁ Καρα σου-Σαρμουσακλί σου μὲ τὸν Ντελί σου καὶ τ' ἄλλα μικρότερα ρέμματα, μᾶς ἐνδιαφέρει τοπικά, γιατί μέσα στὶς ρεμματιές τοὺς βρίσκονται ὅλα τὰ ἑλληνικὰ χωριά τῆς περιφέρειας Καισάρειας ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἐρχιλέτ, μικρὸ χωριὸ ποῦ βρίσκεται 12 χλμ. Β.-ΒΔ. τῆς Καισάρειας, καὶ τὸ Καρατζάο-ρεν, χωριὸ 16 χλμ. ΒΑ. τοῦ Σαρμουσακλί.

Δυσκολευτήκαμε πολὺ νὰ σημειώσουμε στὸ χάρτη τὰ μικρὰ αὐτὰ ρέμματα, ἀξίζε ὅμως νὰ τὸ ἐπιχειρήσουμε γιατί δείχνεται ἔτσι καλύτερα ἡ φυσικὴ τοποθεσία ὅλων τῶν χωριῶν τῆς περιφέρειας, ὅχι μόνον τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Τούρκικων καὶ τῶν ἀρμένικων χωριῶν, ποῦ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἦταν πρὶν χριστιανικά.

Στὸ χάρτη ποῦ ἐκπόνησε ὁ P. Jerphanion¹⁶, βλέπομε πολλὰ παραποτάμια, ποῦ δέχονται μικρὰ ρέμματα. Βρέχουν ὅλη τὴν περιφέρεια ἀνοίγοντας κοιλάδες καὶ μικρὲς χαράδρες ποῦ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν δύο αὐτῶν περιφε-

13. P. de Tchihatcheff, *Asie Mineure*, Paris 1865 - 66, t. I, σ. 181.—

14. Ὁ.π. σ. 180.—

15. Ὡς Μέλα θὰ τὸν δοῦμε καὶ στὸν Στράβωνα: IB', 2,8 καὶ ID', 4,2.

16. P. Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce*, Paris, 1925. Βλ. ἰδιαίτερα: Carte de la région d'Urgub, pl. I.

ρειών μας. Τὸ πιδὺ συχνὰ τὰ μικρὰ αὐτὰ παραποτάμια ποὺ χύνονται στὸν Ἄλυ δὲν ἔχουν ὄνομα στὸς χάρτες, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ τὰ ὀνοματίζουν οἱ ἐν-τόπιοι. Τοῦ Προκοπιοῦ τὸ ρυάκι ποὺ περνᾷ ἀπὸ μέσα του λέγεται Ν τ ᾱ μ σ α τ σ ᾱ ῖ.

Ὁ Ντάμσα τσᾱί πηγάζει ἀπὸ τὸ Σόβεσε, τὴν ἀρχαία Σόβεσο, καὶ χύνεται στὸν Ἄλυ, 10 χλμ. Β. τοῦ Προκοπιοῦ. Μέσα στὴν κοιλάδα του βρίσκονται τὸ Προκόπι, ἡ Συνασὸς καὶ ἡ Τζαλέα, δηλαδὴ τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα ἑλληνικὰ χωριά τῆς περιφέρειας Προκοπιοῦ¹⁷. Σὲ ρεμματιὰ εἶναι καὶ ἡ Νεάπολη, κέντρο τῆς ὁμόνυμης περιφέρειας¹⁸, σὲ ρεμματιὰ καὶ ἡ Ἀραβισός, ΒΔ. τῆς Καισάρειας καὶ ἡ τελευταία ἑλληνικὴ κωμόπολις τῆς Σύγχρονης Καππαδοκίας, καὶ ἡ μόνη ἀπ' ὅλες, ποὺ βρίσκεται ἀπάνω στὸν Ἄλυ.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μικρὸ ὕδατογραφικὸ δίχτυ ποὺ σχηματίζει ὁ Ἄλυς στὴ βό-ρεια Καππαδοκία. Χάρη στὰ μικρὰ αὐτὰ παραποτάμια καὶ ρέμματα ἡ χώρα παρουσιάζει μιὰ γελαστὴ καὶ πρόσχαρη ὄψη. Ὅπωροφόρα καὶ κλήματα, λεῦ-κες κ' ἄλλα δέντρα πρᾶσινίζουν μέσα στὶς κοιλάδες καὶ σκαρφαλώνουν στὰ σπίτια, στὰ ἐρείπια καὶ στὶς πολλὲς βραχώδεις μορφές εἴτε φυσικές, εἴτε σκαμμένες ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μέσα στὸ μαλακὸ βράχο τῆς ἡφαιστειώδικης αὐτῆς χώρας.

Τὸ τμήμα τῆς Β. Καππαδοκίας ποὺ διαρρέει ὁ Ἄλυς ἀρχίζει περίπου ἀπὸ τὴ λίμνη Πάλας (Τούζλα-Γκϋλδ) ποὺ βρίσκεται 45 χλμ. ΒΑ τῆς Καισάρειας καὶ φτάνει ὡς 40 χλμ. ΒΔ. τῆς Ἀραβισοῦ.

Ὅπως εἴπαμε παραπάνω, τὸν Ἄλυ τὸν λένε σήμερα Κιζιλ Ἰρμάκ, δηλαδὴ κόκκινο ποτάμι, ἀπὸ τὰ κόκκινα χρώματα ποὺ ἀπαντᾷ στὴν περιφέρεια Ὑοσγά-της· στὶς μεγάλες βροχὲς τὰ νερὰ ποὺ χύνονται στὸν Ἄλυ τοῦ δίνουν τὸ χρῶ-μα ποὺ μαρτυράει τ' ὄνομά του¹⁹. Μερικοὶ γεωγράφοι καὶ περιηγητὲς τὸν θέ-λουν κίτρινο²⁰.

Τὸν Ἄλυ οἱ Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας δὲν τὸν ἤξεραν βέβαια σὰν Ἄλυ παρὰ σὰν Κιζιλ Ἰρμάκ. Τ' ἀρχαῖο ὄνομα τὸ ξέραν οἱ μορφωμένοι ποὺ διάβα-ζαν τὰ βιβλία.

Μιά καὶ τὴν κοινὴ ὀνομασίαν τῶν ποταμῶν τοὺς δὲν τὴν πολυμεταχειρίζου-σαν στὰ χωριά, ὅπως συχνὰ συμβαίνει καὶ στὴν Ἑλλάδα, οἱ χωριανοὶ γιὰ τὸ δικό τους τὸ ποτάμι λέγαν τ ὀ Π ο τ ᾱ μ ῖ γι' αὐτοὺς ἓνα μόνο ποτάμι ἦταν, τὸ δικό τους, γι' αὐτὸ περίττεινε καὶ τ' ὄνομα. Γιὰ τὸ ἴδιο τοὺς ὅμως τὸ ποτάμι σὰ θέλαν νὰ τ' ἀναφέρουν ὡς πρὸς κανένα γειτονικὸ χωριό, τοῦ προσθέταν τ'

17. Βλ. Ἀρχ. Κ.Μ.Σ. «Περιφέρεια Προκοπιοῦ».

18. Βλ. Ἀρχ. Κ.Μ.Σ. «Περιφέρεια Νεάπολης».

19. Ch. Texier, Kizil Irmak in *Encyclopédie de l'Islam* σ. 1115 «Ki-zil Irmak». Τὴν ἴδια ἐξήγηση δίνουν κ' οἱ πληροφορητὲς μας.

20. Cl. Huart «Kizil Irmak» in *Encyclopédie de l'Islam*, καὶ H. Rott, *Kleinsiasiatische Denkmaler*, Leipzig 1908, σ. 241.

ὄνομα τοῦ χωριοῦ. Αὐτὴ ἡ συνήθεια ἐξηγεῖ τὰ πολλὰ ἐπιτόπια ὀνόματα τῶν ποταμῶν καὶ τῶν βουνῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἔχομε καὶ τοὺς Τούρκους. Ἐνῶ π.χ. οἱ Φαρασιῶτες λέγανε γιὰ τὸν ποταμὸ τους, τὸ Ζαμάντη, τὸ Ποτάμι, οἱ Τούρκοι κοντινῶν καὶ μακρινῶν χωριῶν λέγανε, Φάρασα ἱρ-μὰ γί, δηλαδή ποτάμι τῶν Φαράσων.

Γιὰ τὸν Ἄλυ-Κιζίλ ἱρμάκ δὲ θὰ ἦτανε διαφορετικὲς οἱ συνήθειες. Δὲν ξέρομε πολλὰ γι' αὐτὸν ἀπὸ πληροφορητές, γιατί δὲν ἔχομε ἀπάνω στὸν Ἄλυ παρὰ ἓναν οἰκισμό, ὅπως ἔχομε ἀναφέρει, τὴν Ἀραβισό. Οἱ ἄλλοι Καππαδόκες θὰ τὸν βλέπανε μόνον, ὅταν τοὺς ἔφερναν πρὸς τὰ ἐκεῖ οἱ ἀσχολίες τους. Στὴν Ἀραβισό, φαίνεται, ἴσως ἐπειδὴ ἦταν μεγάλη κωμόπολη νὰ τὸν ἔλεγαν Κιζίλ ἱρμάκ, ἐνῶ μιὰ πληροφορήτρια ἀπὸ τὴ Σινασό²¹ μᾶς τὸν εἶπε «Γιρμάχ Ἀβανός» δηλαδή ποτάμι τοῦ Ἀβανός, ὀνοματίζοντάς τον ἀπὸ τὴν πλησιέστερη τούρκικη κωμόπολη ποὺ κι αὐτὴ, ὅπως ἡ Ἀραβισός, βρίσκονταν ἀπάνω στὸν Ἄλυ. Δὲν τὸν ὀνόμασε ἡ Σινασίτισσα ποτάμι τῆς Ἀραβισοῦ γιατί τὸ Ἀβανός ἀπέχει 15 χλμ. ἀπὸ τὴ Σινασό καὶ ἡ Ἀραβισό 30.

Ἡ ἴδια Σινασίτισσα, ποὺ θὰ πῆγε ἀσφαλῶς ὡς τὸν Ἄλυ, μᾶς τὸν λέει «μέγα ποτάμι, πέλαγος» κρύωνε²² τὸ χειμῶνα καὶ περνοῦσε καροτσάκι ἀπάνω».

Οἱ Ἀραβισιῶτες ποὺ τὸν εἶχαν δικό τους ποτάμι, ποὺ ψαρεύανε ἔλοι τους, τὸν λέν κι αὐτοὶ «θερίο ποτάμι ποὺ πολὺν κόσμον ἔχει φαωμένον»²³. Τὸ ποτάμι αὐτὸ μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, μέσ' στὴ βαρυχειμωνιά, τὸ μερώνανε οἱ Ἀραβισιῶτες. Ἀνήμερα τὰ Φῶτα ρίχναν τὸ Σταυρὸ στὸν ποταμὸ «κι ἂν ὁ ποταμὸς ἦταν παγωμένος, σπάζαν τὸν πάγο καὶ τὸν πετοῦσαν μέσα».

Μοῦ φαίνεται πὼς οἱ Ἕλληνες ἀναγνώστες δὲν μποροῦν παρὰ μὲ συγκίνηση ν' ἀναλογιστοῦν αὐτὴ τὴ σκηνὴ μέσα στὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ ποὺ μιὰ φορὰ χώριζε τοὺς Λυδοὺς ἀπὸ τοὺς Μήδους, ποὺ τὸν πρότεινε γιὰ σύνορο ὁ Δαρεῖος στὸ Μεγαλέξαντρο, ποὺ σύνορο τὸν εἶχανε βάλει καὶ οἱ Ρωμαῖοι. Ὅταν στίς μέρες μας ξεκινοῦσε ἡ πομπὴ τῶν Ἀραβισιωτῶν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία «μὲ τοὺς παπάδες, τοὺς ψαλτάδες καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα» νὰ πᾶνε νὰ ρίξουν τὸ Σταυρὸ στὸν Ἄλυ, μᾶς συγκινεῖ νὰ σκεπτόμαστε τοὺς Ἕλληνες αὐτοὺς, συνέχεια τῆς Ἱστορίας, νὰ «φωτίζουν» τὰ παγωμένα νερὰ τοῦ Ἄλυ μὲ τὸ Σταυρὸ τῶν Φῶτων.

ΔΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΣΥΝΟΡΑ

Δ. ἡ Σύγχρονη Καππαδοκία ὀρίζεται ἀπὸ τὴ Λυκαονία. Χώρα ὁροπεδίων, ψυχρὴ καὶ ἄγονη, μὲ λίμνες, ἄλυκὲς καὶ λιμνάζοντα νερὰ, τέτοια κίβλας τὴν πε-

21. ἡ Ἀναστασία Χουρμουζιάδου.

22. Πάγωνε.

23. Πληροφορητές Ἀραβισιῶτες: Λάζαρος Στεφανίδης· Παΐσιος Παπάρογλου· Πολ. Ρωμανίδης.

ριγράφει ο Στράβων. «... τὰ τῶν Λυκαόνων ὁροπέδια ψυχρὰ καὶ ὀναγρόβωτα, ὑδάτων δὲ σπάνις πολλή»²⁴.

Ἄν τραβήξουμε μιὰ γραμμὴ ἀπὸ τὴν Ἀραβισὸ στὸ Ἀκσεραί, κι ἀπὸ τὸ Ἀκσεραί στὸ Ἑρεγλι, παίρνομε τ' ἀκρότατα δυτικὰ κέντρα τῆς Καππαδοκίας, ὅπου ὑπῆρχαν Ἑλληνες. Πέρα ἀπ' αὐτὴ τὴ γραμμὴ, δὲν ὑπάρχει στὸ χάρτη παρὰ μιὰ στενὴ λουρίδα τῆς Λυκαονίας, ὅπου διακρίνομε Β. τὴ μεγάλη ἀλατούχα λίμνη Τούζγκιολου, γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μὲ τ' ὄνομα Τάττα.

Τὸ Ἀκσεραί εἶναι τ' ἀρχαῖα Γαρσαύιρα καὶ ἦταν στὸν καιρὸ ἀκόμα τοῦ Στράβωνα στὰ Σύνορα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Λυκαονίας. «Ἐστὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὄρων τῶν Λυκαονικῶν τὰ Γαρσαύιρα κωμόπολις· λέγεται δ' ὑπάρξει ποτὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς χώρας»²⁵.

Νότια σύνορα τῆς Καππαδοκίας εἶναι τὸ Μπουλγάρ ντάγ καὶ ἡ Πεδιὴ Κιλικία. Ἡ ἐπιβλητικὴ ὄροσειρὰ τοῦ Μπουλγάρ, ποὺ ἐπεκτείνεται ΒΑ ἀπὸ τὴ μεγάλη ὄροσειρὰ τοῦ Ἀλά ντάγ, ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Κιλικίου Ταύρου. Λέγοντας Κιλικίος Ταῦρος περιορίζομε κιόλας τὸν ὄρο Ταῦρος, ποὺ ἡ γενικότερὰ του τοῦ ἀφαίρει τὴν ἐντόπιση καὶ δυσκολεύει τὴν περιγραφὴ του.

Πολὺ διαφέρουν οἱ γνώμες τῶν γεωγράφων, ἀρχαίων καὶ σύγχρονων, γιὰ τὸν Ταῦρο. Δὲ θὰ τίς ἐκθέσουμε ἐδῶ. Γιὰ τοὺς Ἀρχαίους καὶ Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς θὰ βρῇ ὁ ἀναγνώστης μιὰ ἐκτενὴ περίληψη στὸν Τσίχτατσεφ²⁶. Ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι γεωγράφοι δὲ συμφωνοῦν γιὰ τὸν Ταῦρο, ἀκόμα κι ὅταν τὸν ἐντοπίσουμε σὲ μὴν τῇ Μικρασίᾳ.

Ἄλλοι θέλουν, τὸν Ταῦρο νὰ πιάνεται ἀπὸ τὰ Δυτικὰ Παράλια, ἄλλοι ἀπὸ τὴν Καρία, ἀπὸ τὴ Λυκία κι ἄλλοι ἀκόμη ἀνατολικότερα. Ἐτσι ὁ Blanchard²⁷ νομίζει πὼς ὁ κυρίως Ταῦρος διαμορφώνεται μόνο μετὰ τὸν ποταμὸ Γκιόκ σου, τὸν ἀρχαῖο Καλύκαδνο, ποὺ χύνεται στὴ Μεσόγειο 15 περίπου χιλιόμετρα ΝΑ. τῆς Σελεύκειας. Οἱ διάφορες τουρκικὲς ὄροσειρὲς παίρνουν, κοντὰ στὸ γενικὸ ὄνομα Ταῦρος, καὶ τ' ὄνομα τῆς χώρας ποὺ διασχίζουν. Ἐτσι, κατὰ τὸ γεωγράφο ποὺ ἐξετάζομε, ἔχομε τὸ Λύκιο Ταῦρο, τὸν Κιλικίον, τὸν Ἀρμενικόν, κι ἄλλα ἀκόμα συγκροτήματα.

Ἡ λέξη Μπουλγάρ εἶναι παραφθορὰ τοῦ Πουγὰ ποὺ σημαίνει ταῦρος, μᾶς πληροφοροῦν οἱ «Μπουλγαρλῆδες», δηλαδὴ οἱ κάτοικοι τοῦ ἑλληνικοῦ Μπουλγάρμαδέν. «Ἐπάρχει μιὰ κορυφὴ σκιεπασμένη ἀπὸ μαῦρα χαλκίγια, ἀπαράλλαχτα σὰν τοῦ ταύρου τὸ δέρμα, κι ἀπ' αὐτὸ πῆρε καὶ τ' ὄνομα Ταῦρος»²⁸.

24. IB' 6, 1.

25. IB' 2,5.

26. Τόμ. Ι' σ. 427 - 436.

27. "Ο.π. σελ. 72.

28. Δὲς Ἀρχεῖο Κ.Μ.Σ. δελτίο Παπα-Βασίλη Καθρεφτίδη.

Γιὰ τὴ Σύγχρονη Καππαδοκία Ταῦρος εἶναι τὸ Μπουλγάρ ντάγ μὲ τὴ βορειοανατολική του προέκταση, τὴν ὁροσειρὰ τοῦ 'Αλὰ ντάγ' γιὰ τὸ 'Αλὰ ντάγ, ἐπεὶδὴ δὲν εἶναι σύνορο τῆς Καππαδοκίας, δὲ θὰ γίνεῖ λόγος σὲ συνέχεια μὲ τὸ Μπουλγάρ-ντάγ ἀλλὰ μετὰ, ὅταν θὰ ἐξετάσουμε τὰ βουνὰ ποὺ βρίσκονται μέσα στὰ σύνορά της.

Τὸ Μπουλγάρ γιὰ τὴν Καππαδοκία πιάνεται 20 περίπου χλμ. Ν.-ΝΔ. τοῦ 'Ερεγλί μ' ἓνα συγκρότημα ποὺ ὁ τούρκικος χάρτης (1932) τὸ σημειώνει μὲ δυὸ ὀνόματα: Σαραϊτζίκ καὶ 'Ορτὰ ντάγ, στὴ θέσση ποὺ ὁ Κίπερτ σημειώνει 'Ιβρίζ καὶ Ντιβλὲ ντάγ. Τὸ 'Ιβρίζ, ποὺ εἶναι ἡ δυτικότερη διακλάδωση τοῦ Μπουλγάρ ντάγ, ἐκτείνεται, κατὰ τὸν Τσίχατσεφ²⁹, ὡς τὸ Καραμάν τῆς Λυκαονίας, τ' ἀρχαῖα Λάρανδα εἶναι, λουπόν, ἀλλὰ μόνο τὸ ζέφτισμά της, καὶ Λυκαονική ὁροσειρά.

Τὰ κυριότερα βουνὰ ποὺ ἀποτελοῦν τὸν κορμὸ τοῦ Μπουλγάρ ντάγ εἶναι ἀπὸ τὰ ΝΔ πρὸς τὰ ΒΑ, τὸ Γκουγκλούκ 2350 μ. περίπου, τὸ Ντύμβελὲκ 2440 μ., τὸ Κιρκπύναρ 3240 μ., τὸ 'Αϊντόστ 3448 μ., τὸ Μεντεντσιζ 3585 μ., τὸ Κιζιλ τεπέ 3114 μ.. Τὰ βουνὰ αὐτὰ τ' ἀναφέρουν μιὰ ἢ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες πηγές: ὁ τούρκικος χάρτης, ὁ Κίπερτ, ὁ Τσίχατσεφ, ὁ Blanchard.

Λίγες πληροφορίες ἔχομε γιὰ ὁλόκληρη τὴν ὁροσειρὰ τοῦ Μπουλγάρ, ἐλάχιστα ὅμως ξέρομε γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ βουνὰ του. 'Ο Τσίχατσεφ ἔγραφε στὰ 1853, ὅταν γιὰ δευτέρα φορὰ ἐρευνοῦσε τὸ Μπουλγάρ, πὼς τὰ βουνὰ Γκουγκλούκ καὶ Ντύμπελὲκ, καθὼς καὶ τὸ Σεραϊτζίκ - 'Ιβρίζ, δὲν τὰ εἶχε ἐπισκεφτεῖ ἀκόμα κανένας φυσιοδίφης³⁰.

Νομίζω πὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ὁ κύριος ὄγκος τοῦ Μπουλγάρ ἐκτείνεται περίπου ἀπὸ τὸ 'Αϊντόστ ὡς τὸν ποταμὸ Ποδανδὸ-Τσαχίτη μὲ πυρῆνα τὴν περιοχὴ τῶν Κιλικίων Πυλῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χωριοῦ Μπουλγάρμαντέν. Σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ βρίσκεται καὶ ἡ ψηλότερη κορυφὴ τοῦ Μπουλγάρνταγ, τὸ Μεντεντσιζ. Τὸ Τμῆμα αὐτὸ εἶναι καλύπτεται μελετημένο ἐξ ἀφορμῆς τῶν Κιλικίων Πυλῶν, καὶ ἐμᾶς μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαιτέρα καὶ γιὰ τὶς Πύλεις καὶ γιὰ τὴ μικρὴ ἑλληνικὴ περιφέρεια τοῦ Μπουλγάρμαντέν.

Πολλὰ ποτάμια πηγάζουν ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Μπουλγάρνταγ καὶ χύνονται στὴ Μεσόγειο. Εἶναι ποτάμια τῆς Κιλικίας, καὶ θὰ τ' ἀναφέρομε μόνο ὅσο ἔχουν κάποια σχέση μὲ τὴν Καππαδοκία. 'Ο 'Εφρένκ ντερὲς μᾶς ἐνδιαφέρει γιὰτὶ διαρρέει τὴ Μερσίνα. 'Η Μερσίνα, ὅπου ζοῦσαν καὶ 4000 "Ἕλληνες"³¹, ἦταν. τὸ ἐπίνειο τῆς Καππαδοκικῆς χώρας, γι' αὐτὸ ἐκεῖ ἐπιβίβαστηκαν σὲ βαπόρια, καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἔφυγαν στὰ 1924 οἱ ἀνταλλάξιμοι "Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας

29. Τόμ. Ι σ. 411.

30. Τόμ. ΙΙ σ. 501.

31. Π.Μ. Κοντογιάννης, Γεωγραφία τῆς Μ. Ἀσίας, 'Αθήναι 1921, σ. 173.

‘Ο Κύνδος, σήμερα Ταρσούς Ιρμαγί, είναι ιστορικό ποτάμι, όχι μόνο γιατί ό Μέγας ‘Αλέξανδρος άρρώσθησε, άφού λούστηκε μέσα στά νερά του, αλλά κι’ έπειδή ένας παραπόταμός του, ό Γιεσίλολούκ, άνοιξε μέσα στην καρδιά του Μπουλγάρ νταγλαρί, την κλασική δίοδο των Κιλικίων Πυλών. ‘Ο Κύνδος περνά 1 1/2 - 2 χλμ. Α. τής Ταρσοῦ και χύνεται στη Μεσόγειο 15 χλμ. Ν. τής Ταρσοῦ και 22 χλμ. Α. τής Μερσίνας. ‘Όταν θά μιλήσουμε γιά τις συναλλαγές ανάμεσα στην Καππαδοκία και στην Κιλικία, τότε θά μιλήσουμε γιά τους δρόμους και τά περάσματα πού έπαιρναν οί ‘Έλληνες γιά νά πᾶν από τη μιᾶ χώρα στην ἄλλη. Καί θά δοῦμε ἀναδρομικά τούς σημερινούς πληροφορητές μας νά περνούν μέ τά πόδια, μέ τά ζῶα τους, ἢ κι ἀπάνω σ’ ἕνα γαϊδουράκι μέσα από την περίφημη δίοδο πού ἀντιτάλησε ἀπό τά πολεμικά περάσματα τῶν αἰώνων.

‘Ιστορικό ποτάμι κι ό Ποδανδός - Τσαχίτης, μεγάλος παραπόταμος τής δεξιᾶς όχθης τοῦ Σάρου. Τ’ ὄνομά του πού βαστάχτηκε στό σημερινό τούρκικο ὄνομα Μποζάντα-σου, τό βρῖσκομε και στό χωριό Μποζαντί, πού εἶναι ἡ ἀρχαία Ποδανδός, κι ἔδωσε και τ’ ὄνομά της στό ποτάμι.

Στόν Ποδανδό θά σταματήσουμε, γιατί ἀναφέρουμε τά ποτάμια πού εἶτε πηγάζουν ἀπό την ὀροσειρά τοῦ Μπουλγάρ ντάγ εἶτε τη διασχίζουν. ‘Ο ἀριστερός παραπόταμος τοῦ Ποδανδοῦ Κουρκούννης, μεγάλος κι ὀρμητικός ὅσο κι ό ἴδιος ό Ποδανδός, φαίνεται νά εἶναι τό μεταίχμιο μεταξύ τοῦ Μπουλγάρ ντάγ και τής σειρᾶς τοῦ ‘Αλά ντάγ.

Πρὶν τελειώσουμε μέ τόν Ποδανδό, ἀναφέρουμε τόν Ταρμπάζ τσάι, πού εἶναι συμβάλλον τοῦ Ποδανδοῦ και ἀπό τις πρώτες πηγές του. ‘Ένα παραποταμάκι τοῦ Ταρμπάζ, ό Κιλ ντερέ, περνᾷ μέσα ἀπό την ἑλληνική κωμόπολη τοῦ Μπουλγάρμαντὲν και σάν τέτοιο μᾶς ἐνδιαφέρει. Τόν Ποδανδό-Τσαχίτη θά τὸν ξαναβροῦμε ἀργότερα, ὅταν θά περιγράψουμε τό μεγάλο ποτάμι τής Καππαδοκίας, τό Σάρο, μέ τούς πολλούς κι ὀρμητικούς παραπόταμους πού ἔνας τους εἶναι και ό Ποδανδός.

‘Απ’ ὅλα τά χωριά μας μόνο τό Μπουλγάρμαντὲν εἶναι μέσα, και μάλιστα στην καρδιά τοῦ Ταύρου, κι αὐτό γιατί εἶναι τό νοτιότερο Καππαδοκικό χωριό.

‘Απέχει 7 χλμ. Β ἀπό την ψηλότερη κορυφή, τό Μεντεντσιζ, και 12 χλμ. Δ. ἀπό τό Κιζιλ τεπέ. ‘Η κλίση ὅμως τοῦ Μεντεντσιζ εἶναι τόσο ἀπότομη, ὥστε οί κάτοικοι τοῦ Μπουλγάρμαντὲν πήγαιναν στό Κιζιλ τεπέ, ὅπως φαίνεται ἀπό πολλά τους δελτία. ‘Αλλῶστε στόν Κίπερτ ὑπάρχει δρόμος πού ἐνώνει τό Μπουλγάρμαντὲν μέ τό Κιζιλ τεπέ, ὅπου, κατὰ τὸν Τσίχατσεφ³², ὑπῆρχαν και σημαντικά κοιτάσματα ἀργύρου. ‘Απεναντίας ἀπό τό Μπουλγάρ-Μαντὲν στό Μεντεντσιζ δὲ βλέπομε κανένα δρόμο οὔτε στόν τούρκικο χάρτη (1932), οὔτε στόν Κίπερτ. Ξαναθυμίζομε ἐπίσης πῶς τό Μεντεντσιζ εἶναι κατὰ 476 μ. ψη-

λότερο από το Κιζιλ τεπέ, και πώς το ίδιο το Μπουλγάρ-Μαντέν κατά τον Τσίχατσεφ³³ έχει ύψόμετρο 1678 μ.

“Αν λοιπόν οι κάτοικοι του Μπουλγάρ-Μαντέν ανέβαιναν στην κορυφή του Κιζιλ τεπέ, έπρεπε ν’ άνεβοϋν 1436 μ. Σε κάποια τέτοια κορυφή θ’ άνέβηκε ένας συγχωριανός τους, ιστορία που άκόμα, δέν την ξέχασαν και τη διηγούνται³⁴.

Καθώς ήταν το νοτιότερο χωριό της Καππαδοκίας, το Μπουλγάρ-Μαντέν ήταν κοντότερα στις Κιλικίες Πύλες από κάθε άλλο έλληνικό χωριό. Μα και όλα τ’ άλλα χωριά μας περνούσαν άπ’ εκεί, είτε γιατί τους έφερνε ο δρόμος, είτε για νά πάρουν άγώγι. “Από τις Κιλικίες Πύλες περνούσαν ταχτικά, γιατί εκεί ήταν ή έξοδος τους για τη Μερσίνα, Ταρσό, κι όπου άλλου. “Όλη ή ‘Ανατολή, ή ‘Αγκυρα, το ‘Ικόνιο, ή Καισάρεια, όλοι άπ’ εκεί περνούσαν. Δέν υπήρχε άλλο μέρος για νά περάσουν, όπου έγινε το τραϊνόν³⁵. Δέν ξέρούμε άν οι ίδιοι οι Καππαδόκες δέ θα σημείωναν για άνατολικό τους σύνορο την όροσειρά του ‘Αλά ντάγ. Πίσω από αυτή, Α., υπάρχουν μόνο δύο περιφέρειές μας: Φαράσων και ‘Αποικιών Φαράσων.

‘Η άνατολική Καππαδοκία περιορίζεται, για τους Καππαδόκες, στο βορειο-ανατολικό τμήμα, την περιφέρεια Καισάρειας. Οι Φαρασιώτες και οι ‘Αποικίες της δέν είχαν πολλές σχέσεις με την έπίλοιπη Καππαδοκία. Πολλοί λόγοι συνέτρεχαν γι’ αυτό: ή διαμόρφωση του έδάφους, έτσι καθώς τους χώριζε από τη Δυτική Καππαδοκία τ’ όρεινό τεϊχος του ‘Αλά ντάγ, ο μικρός αριθμός των κατοίκων που είχαν τα Φάρασα και οι ‘Αποικίες, το γεγονός ότι σπανίως ξειντεύουνταν και γενικά ένας τρόπος ζωής διαφορετικός που είχε διαμορφωθεί στους άνατολικότερους αυτούς Καππαδόκες. ‘Εκεί όμως που βρίσκονται σήμερα οι γνώσεις μας για την Καππαδοκία, δέ μās έπιτρέπουν νά κόψουμε τα Φάρασα και τις ‘Αποικίες από τον Καππαδοκικό κορμό. “Αν υπάρχουν διαφορές, υπάρχουν όμως και όμοιότητες, υπάρχει και ή γεωγραφική συνέχεια. Τα Φάρασα και οι ‘Αποικίες τους για μās είναι ως τα 1924 ή σύγχρονη Ν.Α. Καππαδοκία.

‘Ο Νότιος ‘Αντίταυρος και ο Σάρος είναι τ’ άνατολικά σύνορα της Καππαδοκίας των ήμερών μας.

Στά Β.Α. σύνορα, σχεδόν στο κέντρο της ‘Αρχαίας Καππαδοκίας, ύψώνεται ο θρυλικός ‘Αργαίος, το ψηλότερο βουνό της Μικρασίας³⁶, που ή κορυφή του

33. Τόμ. IV 2, σ. 346.

34. ‘Ο Νικ. Κοταίδης, που πέθανε στά 1946 στο χωριό Κουλάν, Περαχώρα, της Δράμας (πληροφορία Παπαβασίλη Καθρεφτίδη).

35. Δελτίο Παπα Βασίλη Καθρεφτίδη Βλ. ‘Αρχεία Κ.Μ.Σ.

36. ‘Ο Blanchard, σ. 74, σημειώνει για ψηλότερο βουνό της Μικρασίας το Ντεμιρ Καζίκ, 3910 μ., ενώ σημειώνει για τον ‘Αργαίο 3830 μ. ‘Ο τούρκικος όμως χάρτης μās δίνει για

ὅπως λείπει ὁ Στράβων, ἔχει «ἀνέκλειπτον χιόνα»³⁷. Ἡφαίστειο πού στή ρωμαϊκή ἐποχή ἦταν ἀκόμα ἐν ἐνεργεία, ὅπως τὸ δείχνουν τὰ νομίσματα τῆς ἐποχῆς. Ὁ Στράβων περιγράφει ζωηρὰ τὴν ἡφαιστειογενῆ αὐτὴ χώρα μὲ «πυρίληπτα πεδία καὶ μεστὰ βόθρων πυρός»³⁸, πού μέσα τους ἔπεφταν ζῶα· φωτιές πού φάνταζαν τὴ νύχτα· ζεστές πηγές πού ξεπηδοῦσαν³⁹, — περιγραφὴ πού ὁ Τσίχατσεφ στὰ 1848 τὴ βρίσκει ἀκόμη ἀπόλυτα ἀκριβῆ λέγοντας πὼς θυμίζει τὴ χώρα τέτοια πού εἶναι σήμερα⁴⁰.

Ὁ Ἀργαῖος διατήρησε τ' ὄνομά του παραμορφωμένο, ὅπως συνέβηκε μὲ πολλὰ ἀρχαῖα ὀνόματα. Ἐρ τ ζ ι ές τὸν λέν οἱ Τοῦρκοι, Ἐρτζιές οἱ ἑλληνοφωνοὶ καὶ τουρκόφωνοι Ἑλλήνες.

ΧΑΣΑΝ ΝΤΑΓ

88 χλμ. ΝΔ. τοῦ Ἀργαίου⁴¹ ἐκτείνεται ἡ ὄροσειρὰ Χ α σ ά ν ν τ ά γ - Μ ε λ ε ν τ ι ζ ν τ α γ λ α ρ ι, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ τὰ ΒΔ. στὰ ΝΑ. ἡφαιστειώδης, μὲ ψηλότερη κορυφὴ τὸ Χασάν ντάγ, 3253 μ. Ἀνατολικά τοῦ Χασάν ἐξακολουθεῖ ἡ ὄροσειρὰ μὲ τ' ὄνομα, κατὰ τὸν Τοῦρκικο χάρτη, Μ ε λ ε ν τ ι ζ ν τ α γ λ α ρ ι καὶ μὲ ψηλότερη κορυφὴ 2935 μ. Ὁ Κίπερτ δείχνει καὶ μιὰ μεσαία κορυφὴ, χωρὶς ὑψόμετρο, τὸ Γιεσῆλ ντάγ⁴².

ΟΡΟΠΕΔΙΑ

Μὲ τὴν ὄροσειρὰ αὐτὴ τελειώνουμε τὴν ὁρεογραφίαν τῆς Καππαδοκίας. Ἐπισκοπώντας τώρα τὸ σύνολο τῶν βουνῶν τῆς θὰ καταλάβουμε καλύτερα τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους τῆς καὶ τὴ συνολικὴ γεωγραφικὴ εἰκόνα τῆς χώρας. Θὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν Καππαδοκία χωρὶς τὴν περιφέρεια Φαράσων, πού, ὅταν τὴν περιγράψουμε, θὰ φανεῖ ἡ διαφορὰ τῆς μὲ τὴν ἐπίλοιπη, (τὴ γνωστὴ στοὺς πολλοὺς) Καππαδοκία. Εἶδαμε πὼς τὴν Καππαδοκία αὐτὴ τὴν κλείνει Ἀ. ἡ ὄροσειρὰ Ἀλὰ ντάγ πού τὴ χωρίζει ἀπὸ τὴν περιφέρεια Φαράσων. Βόρεια ὑψώνεται ὁ μεγάλος κῶνος τοῦ Ἀργαίου, δυτικὰ ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Χασάν ντάγ, νότια τὸ Μπουλγάρ-ντάγ καί, ξαναγυρίζοντας ἀνατολικά, βρίσκουμε πάλι τὴ βορειο-

τὸ Ντεμίρ Καζίκ 3726 μ. καὶ γιὰ τὸν Ἀργαῖο 3916. Γιὰ ψηλότερο βουνὸ τῆς σειρᾶς Ἀλὰ ντάγ ὁ τοῦρκικος χάρτης ἔχει τὸ Kaldi ντάγ μὲ 3734 μ. Ὑπερέχει λοιπὸν ὁ Ἀργαῖος μὲ 182 μ., κ' ἐπειδὴ βασιζόμεστε στὸν τοῦρκικο χάρτη, γι' αὐτὸ διατηροῦμε γιὰ τὸν Ἀργαῖο τὸν τίτλο τοῦ ψηλότερου βουνοῦ τῆς Μικρασίας.

37. Στράβων, IB, 2,7.

38. Ὁ.π.

39. Ὁ.π.

40. Τσίχατσεφ, IV, 141.

41. Τσίχατσεφ, I, σ. 453.

42. Γιὰ τὸ Γιεσῆλ μιλεῖ καὶ ὁ Τσίχατσεφ I, 453, καὶ παρ.

ανατολική συνέχεια του Μπουλγάρ-ντάγ, τὸ Ἄλὰ ντάγ. Δὲν εἶναι λοιπὸν σω-
στὸ νὰ λέιμε, μὲ τόσα βουινά, πὼς ἡ Καππαδοκία εἶναι ἡ χώρα τῶν ὀροπεδίων,
καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δὲ θὰ ἦταν νοητὸς, ἂν δὲν ἐπεκτείνονταν καὶ σ'
ἄλλες χώρες τῆς κεντρικῆς Μικρασίας, ὅπως τὸ εἶπαμε στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ
κεφαλαίου. Ὁ Στράβων δὲ μίλησε γιὰ τὰ καππαδοκικὰ ὀροπέδια, ἀλλὰ γιὰ
τὰ λυκαονικὰ: «τὰ τῶν Λυκαόνων ὀροπέδια ψυχρὰ καὶ ὀναγρόβατα, ὑδάτων
δὲ σπάνις πολλή»⁴³.

Ἄν μελετήσῃ κανεὶς τὸ χάρτη τῆς Καππαδοκίας, θὰ ἰδεῖ ὅτι τὰ πεδινότερα
μέρη τῶν ὀροπεδίων τῆς Καππαδοκίας εἶναι τρία: 1) ἡ περιοχή ποὺ ἐκτείνεται
δυτικὰ τοῦ Ἀργαίου καὶ τῆς λίμνης Σουλτάν Σαζί, 2) ἡ πεδινὴ ἔκταση ποὺ
χωρίζεται ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀπὸ τὴν ὀροσειρὰ Χασάν — Μελεντίτζ καὶ 3)
μὴ μικρότερη πεδινὴ περιοχή, ἡ πεδιάδα τῆς Καισάρειας. Στὴν περιφέρεια
Φαράσων δὲν ἀπαντοῦμε ἀπλωμένες πεδινὲς ἐκτάσεις.

Στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τρία ὑψίπεδα ποὺ ἀναφέρουμε βρίσκονται ἀρκετὰ χωριὰ
ἀπὸ τίς δύο περιφέρειες Νεάπολης καὶ Νίγδης⁴⁴. Στὴ δεύτερη βρίσκουμε τὸν
Πόρο καὶ τ' ἀρχαῖα Τύανα⁴⁵· στὴ νοτιοδυτικὴ ἄκρῃ τῆς πεδιάδας αὐτῆς βρίσκε-
ται τὸ Ἐρεγλι. Τ' ὀροπέδιο αὐτὸ φέρεται πὼς εἶναι ἡ ἀρχαία Βαγνηδανία «νο-
τιωτάτη πασσών» ὅπως λέει ὁ Στράβων, «ὑποπέπτωκε γὰρ τῷ Ταύρῳ»⁴⁶. Πο-
λλοὶ Ἕλληνες μελετητὲς λὲν πὼς ἡ Βαγνηδανία εἶναι τὸ σημερινὸ Πουτάν Ὁβά⁴⁷.
Αὐτὸ δὲν εἶναι σωστὸ, γιὰ τὸ Πουτάν Ὁβά εἶναι τὸ πρῶτο ὑψίπεδο, ποὺ
βρίσκεται Δ. στὸν Ἀργαῖο, καὶ ὅχι τὸ δεύτερο. Ἐκεῖ τὸ τοποθετεῖ καὶ ὁ Kie-
pert⁴⁸. Οἱ πρόσφυγες δὲν ὀρίζουν ἀκριβῶς τὸ Πουτάν Ὁβά, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὸ
τοποθετοῦν σάν κ' ἐμᾶς στὸ πρῶτο ὑψίπεδο καὶ περιλαμβάνουν στὸν Ὁβά ἄρ-
κετὰ χωριὰ τῶν περιφερειῶν Νεάπολης καὶ Νίγδης.

Β. ΟΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

Τώρα ποὺ ἀρχίζει νὰ μᾶς εἶναι γνώριμο τὸ ἔδαφος τῆς Καππαδοκίας καί, γε-
νικά, τὸ γεωγραφικὸ τῆς περιβάλλον, θὰ τοποθετήσουμε, στὸ ἔδαφος αὐτό,
τίς ἐλληνικὲς κοινότητες ποὺ συγκροτήσαμε σὲ ὁμάδες. Συγκρότηση δική μας,
ποὺ μᾶς δυσκόλεψε πολὺ καὶ πού, βέβαια, δὲν εἶναι τελειωτικὴ. Ἐνόσω στα-
ματοῦμε στὸν ἐλληνισμό τοῦ 1924 δὲν εἶχαμε νὰ διαλέξουμε, ἀπὸ τίς ἐπίσημες
διαιρέσεις, ἄλλῃ ἀπὸ τὴν τούρκικη πολιτικὴ διοικητικὴ διαίρεση ἣ τὴν ἐλλήνι-

43. Στράβων, IB' 6,1.

44. Βλ. σ. 65 κ.ε.—

45. Βλ. σ. 70 κ.ε.

46. Στράβων IB', 2,10.—

47. Καρολίδης «Στράβων» σ. 15, σημ. 1.— Ἀρχέλαος, σ. 135 καὶ 138. Ὁ Ἀρχέλαος
γράφει Βαγδαονία.

48. Φύλλο C, IV Καισάρεια.

κή έκκλησιαστική. Ἄς ἐξετάσουμε καὶ τὶς δύο, γιὰ νὰ δοῦμε γιατί δὲ μπορέσαμε νὰ μεταχειριστοῦμε οὔτε τὴ μιὰ οὔτε τὴν ἄλλη, κι ἀναγκαστήκαμε νὰ προστρέξουμε σὲ νέα, ἐπίπονη κατάρταξη, ἀλλὰ λογικότερη καὶ ποὺ προσπαθεῖ νὰ μᾶς δώσει τὴν προσωπικότητα τῆς κάθε ομάδας.

Οἱ τούρκικες διοικητικὲς μονάδες ἦταν τὸ βιλαέτι, τὸ σαντζάκι, ὁ καζὰς καὶ ὁ ναχιγέ⁴⁹, ποὺμποροῦμε νὰ τὰ παρομοιάσουμε μετὰ τὴ Γενικὴ Διοίκηση, τὸ Νομό, τὴν Ἐπαρχία καὶ τὸ Δῆμο. Οἱ Καππαδόκες ἔλεγαν βιλαέτι ἀλλὰ καὶ βαλελίκι, ἀντὶ ὅμως σαντζάκι, καζὰ καὶ ναχιγέ ἔλεγαν μουτεσαριφλίκι, καϊμακαμλίκι καὶ μουδουρλίκι, ἀπὸ τὸ μουτεσαρίφης, καϊμακάμης καὶ μουδούρης, ποὺ ἦταν οἱ ἀξιωματοῦχοι τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν αὐτῶν διοικητικῶν μονάδων.

Ὅλες οἱ ἑλληνικὲς ἢ ἀνάμικτες μετὰ Τούρκους ἢ ἄλλους κατοίκους πόλεις καὶ κομποπόλεις τῆς Καππαδοκίας ὑπάγονταν σὲ τρία βιλαέτια: Ἀγκυρας, Ἰκόνιου καὶ Ἀδάνων. Τὰ βιλαέτια ἦταν πολὺ μεγάλα στὴν ἔκτασιν γιὰ τὸ βιλαέτι τοῦ Ἰκόνιου λέει ὁ Κοντογιάννης: «ἡ ἔκτασίς του ἰσοῦται σχεδὸν πρὸς τὴν Παλαιὰν Ἑλλάδα ὁλόκληρον, ἡῤῃζήμενὴν κατὰ τὸ ἥμισυ αὐτῆς»⁵⁰.

Δὲ χαρακτηρίζε σὲ τίποτα μιὰ ἑλληνικὴ κοινότητα τὸ νὰ ἀνήκει σ' ἓνα βιλαέτι. Στὸ βιλαέτι τοῦ Ἰκονίου ἀνήκει ἡ Ἀραβισὸς ποὺ εἶναι ἀπάνω στὸν Ἄλνυ, στὸ ἴδιο βιλαέτι καὶ τὸ Μπουλγάρ-μαντὲν μέσα στὰ βουνὰ τοῦ Ταύρου, στὸ ἴδιο καὶ τὸ Ἀκσεράϊ κοντὰ στὶς λυκαονικὲς στέππες. Καὶ δὲν ἀναφέρουμε παρὰ καππαδοκικὲς κομποπόλεις μ' ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Ἡ διαφορὰ θὰ φαίνονταν πρὸς χτυπητὴ, ἀν ἀναφέραμε τὸ Ἰκόνιο καὶ τὴν Ἀττάλεια, τὸ πρῶτο στὴ Λυκαονία, τὸ δεύτερο στὴν Παμφυλία, μετὰ τόσο μεγάλη τὴ διαφορὰ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἦταν τόσο μεγάλο τὸ βιλαέτι, ποὺ δὲν προσανατολίζεται κανεὶς καθόλου μετὰ τὸ νὰ ξέρει πὼς τὸ τάδε χωριὸ ἀνήκει στὸ τάδε βιλαέτι.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρασίας ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἦταν συμπαγὴς, ὅπως στὰ Δυτικὰ Παράλια, στὴ μικρασιατικὴ Προποντίδα, στὸν Πόντο. Οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες ἦταν σὰ νησιὰ μέσα σὲ τούρκικο πέλαγος. Ἔτσι μιὰ κοινότητα ποὺ ἀνήκει στὸ τάδε βιλαέτι δὲ μᾶς φέρνει στὸ νοῦ μεγάλες ἑλληνικὲς μᾶζες μετὰ ὀρισμένο χαρακτήρα, ἀπεναντίας θυμίζει διεσπαρμένες κοινότητες· μόνο καμιά γνωστὴ πόλη, ὅπως ἡ Καισάρεια, ἴσως καὶ μερικὲς μικρότερες σὰν τὴ Νεάπολη, τὴ Νίγδη, τὸ Ἀκσεράϊ, μποροῦν νὰ ξεσηκώνονται πάνω ἀπὸ τ' ἄγνωστο πέλαγος.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεση ἔχει τὰ ἴδια ἐλαττώματα, γιατί κι αὐτὴ εἶναι μόνο διοικητικὴ. Δὲ συμπίπτει βέβαια μετὰ τὴν τούρκικη διοικητικὴ. Ὅχι μόνο δὲν τύχαινε νὰ ἔχουν στὴν κοινὴ δικαιοδοσίαν τοὺς τὰ ἴδια χωριά, ἀλλὰ,

49. Παίρνουμε πάντα τὴν ἐποχὴ ποὺ μελετοῦμε καὶ βασιζόμεστε στὴ Γεωγραφία τοῦ Κοντογιάννη ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ 1921 καὶ πλησιάζει τὴν ἐποχὴ μας, τοῦ 1924.

50. Κοντογιάννης δ.π. σ. 144.

πολλές φορές, ένα βιλαέτι περιλάμβανε χωριά που ανήκαν σε δυο ή και τρεις μητροπόλεις ή, αντίθετα, μια μητρόπολη μπορούσε να εξασκεί την εκκλησιαστική της δικαιοδοσία σε χωριά δύο ή τριών βιλαετιών.

Αλλά και χωριστά αν τις πάρουμε, ούτε η μια ούτε η άλλη διαίρεση βασιζονταν στα κοινά χαρακτηριστικά των πόλεων και των χωριών που είχαν στη δικαιοδοσία τους, ώστε να σχηματίζονται ομάδες με κάποια ομοιογένεια⁵¹.

Εμείς επιδιώξαμε μια σχετική ομοιογένεια στη διαίρεση που κάναμε της Καππαδοκίας. Ξεχωρίσαμε ένα κέντρο, κωμόπολη ή πόλη, που μ' αυτό συναλλάσσονταν όρισμένα χωριά. Στο κέντρο αυτό πληρώνονταν οι φόροι, δικάζονταν οι άπλες υποθέσεις, εκεί ψούνιζαν, πουλούσαν τα προϊόντα τους, απ' εκεί έστελναν τα γράμματά τους, λάμβαναν ή άλλαζαν χρήματα.

Οι σχέσεις αυτές με το κέντρο δε θα ήταν βέβαια δυνατές, αν οι φυσικοί δρόμοι δεν τις είχαν προκαλέσει. Γεωγραφική λοιπόν ή διαίρεση· η όνομασία της από το κέντρο έγινε μόνο για εύκολία κατατάξεως, αφού το κέντρο δεν ήταν κέντρο ακτινοβολίας και πολιτισμού. Όταν μελετηθούν όλες οι ομάδες και τα χαρακτηριστικά της καθεμιάς, ίσως να προβληθεί ή ανάγκη για μιαν άλλη κατάταξη· ως τότε όμως ή άχανής αυτή χώρα έπρεπε να διαιρεθεί, έπρεπε να πάρει μορφή για να γίνει προσιτή στην έρευνα. Όταν μελετηθεί χωριστά ή κάθε περιφέρεια, θα μπορέσουμε ίσως, από τα μέρη, να συνθέσουμε το σύνολο.

Οκτώ είναι οι περιφέρειες που ξεχωρίσαμε: Κ α ι σ α ρ ε ι α · Π ρ ο κ ο π ι · Ν ε ά π ο λ η · Ά κ Σ ε ρ ά ρ ι · Ν ί γ δ η · Έ β ε ρ ε κ · Φ ά ρ α σ α · Ά π ο ι - κ ί ε ς Φ α ρ ά σ ω ν . Σ' αυτές θα προσθέσουμε δυο μικρές περιφέρειες, που θα τις έξαρτήσουμε από τη περιφέρεια Νίγδης: την περιφέρεια Μ π ο υ γ ά - Μ α ν τ έ ν καθώς και το Έ ρ ε γ λ ι, και την περιφέρεια Μ π ε ρ ε κ ε τ λ ι - Μ α ν τ έ ν.

1. Περιφέρεια Καισάρειας

Η πρώτη περιφέρεια, χάρη στη μητρόπολή της Καισάρεια, αντιπροσωπεύει για όλους σχεδόν τους Έλληνες την Καππαδοκία. Όχι μόνο γιατί ήταν έλαχιστα γνωστή ή ύπόλοιπη Καππαδοκία, αλλά και γιατί ή Καισάρεια δεν έχασε τη χριστιανική αίγλη της.

51. «Είπον εν τοις πρόσθεν (σ. 14) ότι τα όρια των Μητροπόλεων ούδεμίαν σχέσηιν προς τας νυν Τουρκικάς διοικητικάς διαιρέσεις είχαν, παραμένοντα μέχρι του νυν οία ώρίσθησαν επί των Βυζαντινών Αυτόκρατόρων. Ούτω ή Μητρόπολις Καισαρείας, ήτις κείται εν τῷ ὁμωνύμῳ Σατζακίῳ, περιλαμβάνει και πόλεις των Βιλαετιῶν Ἀδάνων, Ἰκονίου και Σεβαστείας. Ἡ Μητρόπολις Χαλδίας τυγχάνει τοσούτῳ πολυσχιδής, ὥστε εἰσχωρεῖ εἰς τὰ Βιλαετία Τραπεζούντος, Σεβαστείας, Ἰκονίου, Ἀγκύρας και Ἐρζερούμ. . .» Στ. Ἀντωνοπούλου, Μικρά Ἀσία, ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 234.

Ἡ μορφή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ στοῦ λαοῦ τὴ συνείδηση ἔμεινε κατά-
κτηση ζωντανή, ἀφοῦ, τουλάχιστον μιὰ φορά τὸ χρόνο, ὁ λαὸς ξαναφέρει ἀ-
νάμεσά του τὸν ἅγιο, σὰ θρύλο καὶ σὰν ἱστορία· ἀλλὰ καὶ στὴν πνευματικὴ ζωὴ
τοῦ ἔθνους ὁ Βασίλειος μὲ τοὺς δυὸ ἄλλους ἱεράρχες «τῆς ἐκκλησίας τὰ μεγάλα
προπύργια», δὲν εἶναι φυσιολογικὲς μακρινές, ἴσως γιατί ὅλο καὶ ξαναδροσί-
ζονται στῆς λαϊκῆς παράδοσης τὰ δροσερὰ νάματα.

Καيسάρεια εἶναι ὁ "Αἴ Βασίλης. «Ἀπὸ ποῦ εἶσαι;» ρώτησα κάποτε ἕναν
πρόσφυγα.

—«Ἀἴ Βασίλη τόπο» ἦταν ἡ χαριτωμένη ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὴ ἀπό-
κριση.

Δυστυχῶς σήμερα ἡ περιφέρεια Καيسάρειας εἶναι τουρκόφωνη, κ' ἔτσι, ὅ-
πως συμβαίνει γιὰ ὅλους τοὺς τουρκόφωνους Μικρασιάτες, ἑλληνισμός τους
ἦταν ἡ χριστιανοσύνη καὶ ἡ Ὁρθοδοξία. Ἄν καὶ τουρκόφωνη, ἡ περιφέρεια
αὕτη ἦταν τὸ μεγάλο ἐκκλησιαστικὸ καὶ εκπαιδευτικὸ κέντρο τῆς ἐλληνικῆς
Καππαδοκίας. Στὸ Ζιντζίδερ, κωμόπολη ὡς 13 χλμ. ΝΑ τῆς Καيسάρειας εἶ-
χε τὴν ἑδρα τοῦ ὁ Μητροπολίτης Καيسαρείας. Ἐκεῖ βρίσκονταν καὶ ἡ ἑκκου-
στὴ Μονὴ τοῦ Προδρόμου ποὺ περιλάμβανε ὁρφανοτροφεῖα ἀγοριῶν καὶ κορι-
τσιῶν, παρθεναγωγεῖο, γυμνάσιο καὶ ἱερατικὴ σχολή, σχολές ὅπου ἐκπαιδεύ-
ονταν οἱ δασκάλισσες, οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ παπάδες ποὺ σκορπίζονταν ὕστερα
στὰ ἑλληνικὰ χωριὰ τῆς καππαδοκικῆς γῆς.

Μὰ καὶ ἄλλα τεκμήρια μᾶς κάνουν νὰ ξεχνοῦμε πῶς τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ἑλ-
ληνισμοῦ εἶχε χάσει τὴ μητρικὴ του γλῶσσα· εἶναι τὰ μοναστήρια, οἱ ἐκκλη-
σιές, τὰ παρεκκλήσια, οἱ ὑπόγειοι τάφοι, οἱ ὑπόγειες κατοικίες καὶ στοῖς ποὺ
ἦταν λαξεμένες μέσα στὸ βράχο. Οἱ βράχοι ποὺ τοὺς ἔσκαβαν καὶ ἀπάνω καὶ
κάτω ἀπὸ τὴ γῆ παρουσιάζουν τὴ χαρακτηριστικὴ λαξευτικὴ τέχνη ποὺ ἀπαν-
τοῦμε στὴν Καππαδοκία καὶ ποὺ θὰ μιλήσουμε γι' αὐτή, ὅταν φτάσουμε στὴν
περιφέρεια Προκοπιῶ. Ἀπὸ ἐδῶ ὅμως ἀπαντοῦμε τὴ μαλακιά ἡφαιστειογε-
νὴ ὕλη ποὺ κατεργάζονται οἱ φυσικὲς δυνάμεις, ἡ βροχή, ὁ ἀέρας, δίνοντάς της
ἀπειράριθμα σχήματα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἄνθρωποι σκαλίζουν μέσα της κα-
τοικίες καὶ ἐκκλησιές. Μέσα στὸ καλόβολο ὕλικὸ ποὺ τοὺς παρέχει ἡ φύση, οἱ
Χριστιανοὶ ἔσκαψαν σὲ ὅλη τὴ Καππαδοκία χιλιάδες ἐκκλησιές, ζωγράφισαν
μέσα σ' αὐτὲς χιλιάδες εἰκόνες. "Οταν ἕνας λαμπρὸς ἐρευνητὴς ξεσκέπασε τὴν
ἄγνωστη αὐτὴ εἰκονογραφία, τὴν ἀπεκάλεσαν «ἄγνωστη ἐπαρχία τῆς βυζαν-
τινῆς τέχνης»⁵². Μὰ μήπως μόνο ἡ εἰκονογραφία ἦταν ἄγνωστη; Ἀγνωστη
ἦταν ἡ Καππαδοκία ὁλόκληρη. Γι' αὐτὸ καὶ τώρα, συνοψίζοντας σὲ λίγες σε-
λίδες τὴν κάθε περιφέρεια, δὲν εἶναι δυνατό νὰ δώσω στοὺς ἀναγνώστες τὰ

52. P. G. de Jerphanion «Les églises rupestres de Cappadoce»,
Paris 1925, t. I, Introduction p. XVIII.

χαρακτηριστικά τῆς καθεμιᾶς, ἐνόσω δὲν ἔχει γίνει τῆς κάθε πόλης καὶ τοῦ κάθε χωριοῦ ἡ ἑξωριστὴ μελέτη.

Σχεδὸν ὅλα τὰ πολίσματα καὶ τὰ χωριά τῆς Καισάρειας βρίσκονται βορειο-ανατολικά, ἀνατολικά καὶ νοτιοανατολικά τῆς. Τρία κάνουν ἐξαίρεση, τὰ δύο βόρεια, τὸ Ἑρχιλὲτ καὶ τὸ Μόλου, τὸ τρίτο, τὸ Ἰντζέσου, νοτιοδυτικά. Τὸ Ἰντζέσου ὅμως, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ Ἀργαίου, κοιτάζει καὶ πρὸς τὴ Δυτικὴ Καππαδοκία καὶ εἶναι ἓνα πέρασμα κ' ἓνας σύνδεσμος ἀνάμεσα σὲ πολλές περιφέρειες.

Διατηρώντας τὴν Καισάρεια σὰν τὸ μεγάλο κέντρο τῆς περιφέρειας βλέπομε, ὅπως σὲ κάθε περιφέρεια ποὺ ἔχει πολλὰ χωριά, νὰ σχηματίζονται ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ ομάδες ποὺ μαζεύονται γύρω σ' ἓνα ἀπ' αὐτά, κωμόπολη ἢ χωριό, ποὺ γίνεταί ἔτσι ἓνα μικρότερο κέντρο. Τέτοιο εἶναι ἡ Μουταλάσκη, (Ταλάς) ὡς 16 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὴν Καισάρεια, πατρίδα τοῦ Ἀγίου Σάββα, ἡ μεγαλύτερη κωμόπολη τῆς περιφέρειας. Κοντὰ στὴ Μουταλάσκη, ἀλλὰ καὶ κοντὰ στὴν Καισάρεια, ἀφοῦ ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τους εἶναι μικρή, βρίσκονται οἱ κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριά Στέφαννα, Ζιντζιντερε καὶ Ἀνδρο-νίκη, Ν. τῆς Μουταλάσκης, ἐνῶ τὸ Ταβλουσοῦν καὶ ἡ Κερμίρα, στὰ Β. τῆς ἰδίας κωμόπολης. Τὴ δευτέρη ομάδα θὰ τὴν κάνουμε γύρω στὸ Σαρμουσακλί, ποὺ ἀπέχει ὡς 35 χλμ. ἀπὸ τὴν Καισάρεια, μετὰ τὰ χωριά: Γαρατζόρεν, Σκοπή, Ἀγινάς, Βέξε, Κέσι, Ταξιάρχης, πλούσια περιοχή σὲ μοναστήρια, ἐκκλησίες, ἐκκλησιαστικὲς πα-ραδόσεις.

Τὰ δύο χωριά ποὺ βρίσκονται πρὸς ΒΔ. τῆς Καισάρειας εἶναι τὸ Ἀρχαλα (Ἑρχιλὲτ) καὶ τὸ Μόλου, καὶ τὰ δύο στὶς μέρες μας σὲ παρακμῇ.

Ἄς συνοψίσουμε τώρα τὴν περιφέρεια Καισάρειας. Οἱ κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριά ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν ἐκτείνονται ἀπὸ τὰ βορειοανατολικά στὰ νοτιοανατολικά, κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τοῦ Ἀργαίου, σὲ χώρα ποὺ βασταίει τὸ χαρακτῆρα τῆς ἀπὸ τὸ μέγιστο τοῦτο ἡφαίστειο τῆς Μικρασίας, ποὺ μονάχα ὁ κεντρικός του κῶνος ξεπερνᾷ μὲ 302 μ. ὀλόκληρο τὸ Βεζούβιο⁵³. Παράξενα διαμορφωμένη χώρα, μὲ μικρότερα βουνά, ποὺ ἀνήκουν στοῦ Ἀργαίου τὸ συγκρότημα, ὅπως τὸ Δίδυμον ἢ βουνὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, (Ἀλὴ Ντάγ), τὸ Γιλανλί Ντάγ, τὸ Κορομάσιον μὲ λόφους ὅπου χάσκουν ἀνοιγμένοι κρατήρες· μὲ ὀροπέδια, γαιλάδες, σὰν τὸ Τεκίρ, ποὺ εἶναι δροσερὰ θέρετρα μὲ τρεχούμενα νερά καὶ πρασινάδα· μὲ κοιλάδες καὶ χαράδρες· μὲ «διεδρό-μους ἢ φαίστειώδεις» κομμένους μέσα στὴν τραχητικὴ ἢ πορώδη μᾶζα⁵⁴, ποὺ κάποτε κρύβουν μέσα τους χωριά χριστιανικά καὶ τούρκικα· μὲ κώ-

53. Τσίχατσεφ IV, σ. 126.

54. Τσίχατσεφ IV, σ. 145.

νους, άλλους όμαλούς σάν καμωμένους άπ' ανθρώπινο χέρι⁵⁵, κι άλλους άνώμα-
λους' τέλος, χώρα όπου ή σύσταση τής γής, τρικυμισμένη και πολύπαθη, φα-
νερώνεται με σχήματα και χρώματα, που κάνουν την ιδιόρρυθμη όμορφιά της.

Ή Καισάρεια δέν ήταν μόνο στις μέρες μας τó μεγάλο καππαδοκικό κέντρο.
'Από τή θέση της στο κέντρο τής ποντοκαππαδοκικής χώρας, ανάμεσα Πόν-
του και Κιλικίας — απέχει 400 χλμ. από τή Σαμψούντα και 300 χλμ. από τή
Μερσίνα — ανάμεσα Μαύρης Θάλασσας και Μεσογείου, ανάμεσα Αιγαίου και
'Ασιατικής χώρας, ή Καισάρεια ήταν άνεκαθεν ένα από τά κέντρα του διακο-
μιστικού έμπορίου και των ανταλλαγών. Στην αρχαιότητα εποχή τής Ιστορίας
τής Καππαδοκίας, 20 αιώνας π.Χ., πριν άκόμα από την εμφάνιση των Χιτι-
τών, 'Ασύριοι άποικοι είχαν εγκατασταθεϊ στην Καππαδοκία. Οί άποικοι
αυτοί είχαν για σημαντικότερό τους έμπορικό κέντρο την πόλη K a n e s, 19
περίπου χλμ. από την Καισάρεια. Είκοσι αιώνας πριν Χριστού και είκοσι μετά,
ή Καισάρεια, μ' όλες τις μεταλλαγές και παροδικές εκλείψεις τής άκμής της,
μένει για σαραντά αιώνες κόμπος συγκοινωνιών, κέντρο διαβάσεων, έμπορίου
και συναλλαγής.

Στην εποχή όπου σταματά ή μελέτη μας ό σιδηρόδρομος δέν έφτανε, όπως
σήμερα, ως την Καισάρεια. Για τους Καππαδόκες έφτασε πρώτα στο 'Ερεγλι,
έπειτα στο Ούλου-κισλά, όπου οί ταξιδιώτες έπαιρναν τó σιδηρόδρομο για τή
Σμύρνη ή για τή Πόλη. 'Από την Καισάρεια όμως περνούσαν όλοι οί δρόμοι,
οί δρόμοι που την ένωσαν με τις δυο θάλασσες και καταλήγανε ό ένας στα λι-
μάνια τής Κιλικίας κι ό άλλος στού Πόντου. 'Άλλοι δρόμοι πάλι την έδεναν
με την 'Αγκυρα, με τó 'Ικόνιο, με την 'Υογάτη, με τή Σεβάστεια, και πιο γε-
νικά με τή Δυτική και Βόρεια Μικρασία καθώς και με την κυρίως 'Ασία.

Ή Καισάρεια είχε 60.000 κατοίκους, 'Ελληνες όμως μόνο 5.000. Για την
περιφέρεια Καισάρειας, τή μητρόπολη και τις 16 κωμοπόλεις και χωριά της,
μπορούμε νά λογαριάσωμε 25 ως 30.000 'Ελληνες κατοίκους⁵⁶. 'Όταν έξιστο-
ρηθεϊ ή ζωή αυτής τής περιφέρειας, τότε θα γίνει λόγος και για τους μετοίκους
που ήταν πολλοί, τόσο από την Καισάρεια όσο και από τις μεγάλες κωμοπό-
λεις της, Μουταλάσκη, Κερμίρα, 'Ανδρονίκιον, Ταυλοσούνι, Ζιντζίντερε. «Δέν
υπάρχει πόλις του κόσμου όπου νά μ'ήν ύπάρχουν μέσα Καισαριώτες», μάς
λέει ένας πληροφορητής μας από τó Ζιντζίντερε. Κι άλήθεια βλέπομε Καππα-
δόκες από την περιφέρεια Καισάρειας λίγο «παντού τής μικρασιατικής γής και
μέχρι τής Αιγύπτου και τής Ρωσίας»⁵⁷. Κοντά στούς μικρούς ή μεγάλους αυ-

55. "Ο.π. σ. 148.

56. Για την Καισάρεια και τις κωμοπόλεις βασίστηκα στόν Κοντογιάννη σ. 136 - 140·
για όσα χωριά δέν αναφέρει ή Γεωγραφία του Κοντογιάννη, σε άλλες γραπτές πηγές και
στις πληροφορίες των προσφύγων. [Πάντως, κατά τις νεότερες έρευνες ή περιφέρεια τής
Καισάρειας περιλάβαινε 24 χωριά και κωμοπόλεις. Ή Σύντ.].

57. Κοντογιάννης, σ. 143.

τούς εμπόρους, μεταπράτες, τεχνίτες, οί κάτοικοι τῶν μικρῶν χωριῶν εἶναι γεωργοί, ἀμπελουργοί καί κτηνοτρόφοι, γι' αὐτὸ τὸ τμῆμα τὸ γύρω ἀπὸ τὸ Σαρμουσακλί θά μᾶς δώσει ἄλλο χρῶμα ἀπὸ τῶν μεγάλων κωμοπόλεων ποὺ εἶναι γύρω στὴν Καισάρεια, ὅπου βλέπομε τὴν ποικιλία στὰ μέσα τοῦ βιοπορισμοῦ. Γενικὰ ὅμως, στὸν τύπο τοῦ ξενιτευόμενου, κοντὰ σ' αὐτοὺς ποὺ ἀποζοῦν ἀπὸ τῆ γῆ, ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία ἢ καὶ ἀπὸ τὰ δύο, ἔχομε τὸν "Ἕλληνα ποὺ κάνει ἀπ' ὅλα: γεωργία, ἀμπελουργία, κτηνοτροφία, μαγαζί, καφενεῖο ἢ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ καί μεταπράτης καί ἔμπορος στὶς ὥρες του, πολυτεχνίτης, χωρὶς νὰ εἶναι ἐρημοσπίτης, πάντα ἑτοιμος ν' ἀλλάξει δουλειά, νὰ κάνει πολλὰς δουλειὰς μαζί γιὰ νὰ ζήσει τοὺς δικούς του καί τὸν ἑαυτὸ του. Τύπος πανελληνίους ποὺ ἴσως νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς κοντὰ στὸν ξενιτευτὴ 'Οδυσσεά, ἄλλος τύπος 'Οδυσσεά ποῦ, κοντὰ στὴν ἀνάγκη, τὸν τραβάει καί ἡ ποικιλία καί ἡ ἀλλαγὴ καί ὁ λιγότερος κόπος, ὅταν ἡ γῆ δὲν εἶναι πολὺ εὐφορὴ καί θέλει πολλὴ δουλειὰ γιὰ νὰ σὲ ζήσει.

Τὸν τύπο αὐτὸν θά τὸν βροῦμε σὲ ὅλη τὴ Καππαδοκία, ὅπου θά φανταζόταν κανεὶς πὼς σὲ τόπο τόσο μεσογειακὸ καί τόσο ἀπόμερο ποῦ δὲ γνώριζε τοὺς θαλασσινοὺς δρόμους, ἡ γῆ θά ἦταν ἡ τροφὸς καί ἡ πηγὴ ζωῆς καί πλούτου. Κι ὅμως οἱ Καππαδόκες, γνήσιοι "Ἕλληνες, πῆγαν πρὸς τὰ μακρινὰ λιμάνια ὅπου προσωρινὰ ἢ μόνιμα ἐγκαταστάθηκαν. "Ἄν δὲ γύριζαν τὶς θάλασσες, γύριζαν ὅμως τὶς στεριές, ὅπως θά τὸ δοῦμε μελετώντας τὴ ζωὴ τῶν Φαρασσιῶν. Δὲν εἶχαν θαλασσινοὺς δρόμους; "Ἀνοιγαν δρόμους τῆς ξηρᾶς, μέσ' ἀπὸ βουνὰ καί φαράγγια, μὴ λογαριάζοντας καμιά δυσκολία. "Ἔτσι κ' ἐμεῖς μαζί τους θά περάσουμε ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη καππαδοκικὴ περιφέρεια, ὅσο καὶ ἂν ἤτανε μακριὰ ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ δύσκολη ἡ ἐπικοινωνία τους.

'Απὸ τὴν περιφέρεια Καισάρειας θά ἔπρεπε νὰ κατεβροῦμε νότια στὴ μικρὴ περιφέρεια "Εβερεκ - "Αἰ Κωνσταντῖνος, ποῦ βρίσκεται ἀνάμεσα Καισάρειας καὶ Φαράσιων. Γιὰ νὰ τελειώσουμε ὅμως μὲ τὴν "Ανατολικὴ Καππαδοκία ποῦ περιλαμβάνει τὰ Φάρασα καὶ τὶς "Αποικίες τῆς, θά συνεχίσουμε τώρα, μετὰ τὴν Καισάρεια, μὲ τὶς περιφέρειες τῆς Βορειοδυτικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Καππαδοκίας.

2. Περιφέρεια Προκοπιῦ (Οὐργκιούη)

Εἶτε ἀπὸ τὴν Καισάρεια ξεκινήσουμε γιὰ νὰ πᾶμε στὸ Προκόπι, εἶτε ἀπὸ τὸ "Ιντζέσου ποῦ εἶναι ἓνας κόμπος συγκοινωνιῶν, ὑπάρχει κατ' εὐθείαν δρόμος. Θὰ προτιμήσουμε τὸ δρόμο ἀπὸ τὸ "Ιντζέσου γιὰ νὰ τὸν κάνουμε μαζί μὲ τὸν P. de Jerphanion ποῦ, μελετώντας τὶς ἐκκλησίες τὶς σκαμμένες στὸ βράχο στὶς περιφέρειες Προκοπιῦ καὶ Νεάπολης, γύρισε αὐτὲς τὶς περιοχὰς καὶ μᾶς ἔδωσε γι' αὐτὲς πολλὰς καὶ καθαρὰς πληροφορίες. Περπατώντας ὡς δύο χιλιόμετρα μέσα στὴ χαράδρα τοῦ ρυακιοῦ "Ιντζέ-σου ἀνεβαίνεις στὸ ὄροπέδιο ποῦ

υψώνεται λίγο-λίγο ως τὸ Τοπούζ ντάγ κι ἀπ' ἐκεῖ βρίσκεσαι μπροστὰ σ' ἓνα θέαμα ἐκπληκτικὸ πού οἱ ταξιδιώτες τὸ περιγράφανε μὲ ζωηρότατα χρώματα⁸⁸. Μιλώντας γιὰ τὴν περιφέρεια Καισαρείας εἴχαμε πεῖ πὼς ἡ ἡφαιστειώδινη γεωλογικὴ σύσταση τῆς χώρας τὴν εἶχε παράξενα διαμορφώσει. Κυρίως ὅμως ἡ χώρα, πού ἐκτείνεται ἀπ' τὸ Προκόπι ὡς τὴ Νεάπολη καὶ πέρα ἀκόμα ὡς τὴν Ἀραβισό, θεωρεῖται ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ. Μιὰ καὶ δὲν εἶδαμε τὸν τόπο αὐτὸ μὲ τὰ μάτια μας, ὅποταν θὰ δίναμε στὴν περιγραφὴ μας ἓναν τόνο προσωπικό, δὲν μπορούμε παρὰ νὰ σχηματίσουμε τὴν ἐντύπωσή μας αὐτὴ ἀπὸ τὶς περιγραφὲς τῶν ἄλλων πού ἡ φαντασία μας προσπαθεῖ νὰ τὶς ζωντανέψει καὶ νὰ τὶς συμπληρώσει. Ἡ χώρα αὐτὴ ἀνήκει στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀργαίου καὶ τὸ ἔδαφός της εἶναι σκεπασμένο μὲ τὶς ἡφαιστειώδινες ὕλες πού ὁ βουνίσσιος κολοσσὸς πέταξε κοντὰ καὶ μακριὰ του σὲ ὅλες τὶς κατευθύνσεις καὶ σὲ χιλιόμετρα ἀπόστασι. Ἡ λεπτὴ αὐτὴ καὶ πορώδιν ὕλη πῆρε διάφορα σχήματα ἀνάλογα μὲ τὸ ἔδαφος πού τὴ δέχονταν καὶ τὴν ἐπίδραση τοῦ νεροῦ πού εὐκόλα τὴν κατεργάζονταν. Ἐπειδὴ ἡ ὕλη αὐτὴ εἶναι εὐκολόσκαφη, δὲν πρέπει νὰ τὴ φανταστοῦμε μαλακότερη ἀπ' ὅ,τι εἶναι. Εἶναι τόσο στέρη ὥστε νὰ δέχεται γιὰ αἰῶνες τὶς ἀτμοσφαιρικὲς ἐπιδράσεις, καὶ τέτοιαις ἀνοχῆς πού ὁ ἄνθρωπος, βλέποντας τὸ ἔτοιμο τοῦτο ὕλικο, ἔσκαψε μέσα του κατοικίες, μοναστήρια, ἐκκλησίαι, παρεκκλησία, τάφους καί, στὴ φαντασμαγορίαι τῆς φύσης, πρόσθεσε καὶ τὴ δική του ἐφευρετικότητά κι' ἐργασία. Μέσα λοιπὸν στίς παράξενες μορφὲς πού εἶναι γεμάτος τοῦτος ὁ τόπος θὰ ξεχωρίσουμε μορφὲς φυσικὲς πού δὲν τὶς ἄγγιξε ὁ ἄνθρωπος, κι' ἄλλες πού φέρουν τὴ διπλὴ σφραγίδα τῆς φύσης καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἀκόμα, πρὶν ἔρθομε στὰ χτίσματα αὐτὰ τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων, πρέπει ν' ἀναλογιστοῦμε πὼς ἡ χώρα, καὶ χωρὶς αὐτά, βρίσκεται κατεργασμένη ἀπὸ τὸν ἡφαιστειώδη χαρακτήρα τοῦ Ἀργαίου. Ὅπως κιόλας τὸ εἶδαμε στὴν περιφέρεια Καισαρείας, ἀλλὰ μὲ χαρακτηριστὰ ἐντονότερο, βουνά, λόφοι, χαράδρες, σχίσματα τῆς γῆς, τείχη, συχνὰ κομμένα σὰ μὲ μαχαῖρι, περάσματα καὶ διάδρομοι, μᾶς δίνουν τὴ βασικὴ διαμόρφωση τῆς χώρας. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ γεωμετρικὲς μορφὲς πού δημιούργησε τὸ νερὸ τρώγοντας τὸ βράχο: παραλλήλογράμματα, κῶνοι, κουμπέδες, πυραμίδες, βελόνες, κι ἄλλα σχήματα κατὰ μυριάδες, ἔτσι πού, ἀνάλογα μὲ τὴ θέση ὅπου βρίσκεται κανεὶς, νάχει καὶ μιὰ διαφορετικὴ εἰκόνα, πότε χαώδινη, πότε ὁμαλότερη. Τὰ σχήματα αὐτὰ μὲ τὰ χρώματα πού ὅλο ἀλλάζουν, δίνουν στὴ χώρα τὴ φαντασμαγορικὴ της ὕψη.

Μέσα στὴν παράδοξη αὐτὴ φύση ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔμεινε πίσω. Ἐσκαψε τὸ βράχο καὶ κάτω καὶ πάνω ἀπὸ τὴ γῆ. Κάτω ἀπὸ τὴ γῆ ἄνοιξε σπίτια, ἐκκλησίες, μακροὺς διαδρόμους, συνοικίες ὁλόκληρες. Γι' αὐτὸ εἶπαν τοὺς Καππαδόκες τ ρ ω γ λ ο δ ὕ τ ε ς. «Τρωγλοδῦται τὸ ἔθνος τὸ πρόσθεν κατωνομάζετο,

τῶ ἐν τρώγλαις καὶ χηραμοῖς καὶ λαβυρίνθοις, ὥσανεὶ φωλεοῖς καὶ ὑπογιαῖς, ὑποδύεσθαι»⁵⁹. Τὰ ὑπόγεια αὐτὰ σπίτια ὑδρεύονται ἀπὸ πηγάδια· ὅταν κυλοῦσαν μπροστὰ στὸ ἄνοιγμα τοῦ σπιτιοῦ τὸ τ ρ ό σ ι, ποὺ ἦταν μιὰ μεγάλη μυλόπετρα, οἱ κατοικίες αὐτὲς γίνονταν ἀπορθητὲς καὶ χρησίμευαν γιὰ καταφύγια ἐνάντια σ' ἐχθρική προσβολή κ' ἐπιδρομή.

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ποιά ἐποχή κρατᾶει ὁ τραγλοδυτικὸς βίος οὔτε μποροῦμε νὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ ζήτημα. Ὁ P. de Jerphanion δὲ νομίζει νὰ εἶναι ὁ τραγλοδυτισμὸς προχριστιανικὸς⁶⁰, μπορεῖ ὅμως νὰ χρονολογεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Στὴ σύγχρονη ἐποχή τὰ χριστιανικὰ χωριά δὲ ζοῦσαν πιά τραγλοδυτικά, σὲ πολλὰ ὅμως ἀπ' αὐτὰ καὶ σὲ πόλεις ἀκόμα, τὰ σπίτια ἦταν μαζὶ ὑπόγεια καὶ πάνω ἀπὸ τὴ γῆ, καὶ μάλιστα χτίζονταν καὶ καινούρια τέτοια σπίτια.

Τί ἄραγε νὰ δημιούργησε τὴν ἀνάγκη τοῦ τραγλοδυτικοῦ βίου; Ὅπως τὸ ἐξηγεῖ καὶ ὁ P. de Jerphanion μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεχωρίσει λόγους κλίματος καὶ λόγους ἀσφαλείας⁶¹. Ἐπίσης κ' εὐκολίας. Ξύλα δὲν ὑπῆρχαν στὴν Καππαδοκία, ποὺ «ἄξυλη» τὴν ἔλεγε κιόλας ὁ Στράβων⁶², ἐνῶ ὑλὸς ἔτοιμο ἦταν ὁ βράχος ποὺ ἔμαθαν νὰ τὸν σκαλίζουν οἱ κάτοικοι. Ὅπως γίνεται πάντα, ἡ φύσις τοῦ τόπου ἐπιδρᾷ στὴν κατοικία καὶ στὴ ζωή. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ κλῖμα. Οἱ ὑπόγειες κατοικίες ἦταν πιὸ ζεστὲς τὸ χειμῶνα πού, στὴν Καππαδοκία, ἔκανε ἀσυνήθιστο καὶ παγερὸ κρύο, ὅπως ἀναφέρουν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τελευταίους Ἕλληνες κατοίκους, βυζαντινοὶ καὶ χριστιανοὶ συγγραφεῖς.

Ὡς πρὸς τὴν ἀσφάλεια, πολλὲς φορὲς θὰ γλύτωσαν οἱ κάτοικοι ἀπὸ ντόπιες ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιθέσεις κ' ἐπιδρομές. Καλογέροι στὰ μοναστήρια, καὶ οἰκογένειες στὰ σπίτια τους, περίμεναν, κλεισμένοι κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, νὰ περάσει τὸ κακὸ. Τὸ περίεργο εἶναι πῶς, καὶ στίς μέρες μας ἀκόμα, οἱ κάτοικοι, ὅταν μυρίζονταν κίνδυνο, τρύπωναν κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, κ' ἔχομε πολλὲς τέτοιες διηγήσεις ἀπὸ τοὺς πληροφορητὲς μας, καθὼς καὶ ἀπὸ περιηγητὲς ποὺ τίς ἀκουσαν ἐπὶ τόπου. Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις οἱ ὑπόγειες σήμερα κατοικίες χρησίμευαν κυρίως γιὰ ἀποθῆκες, γιὰ κελάρια, ὅπου διατηροῦσαν τὰ κρασιά, τὰ τυριά, τὰ φροῦτα καὶ ἄλλα φαγώσιμα. Ἀναλόγως τῶν χωριῶν οἱ ὑπόγειες κατοικίες εἶχαν διάφορες ὀνομασίες. Ὡς τώρα ἀκούσαμε νὰ τίς λέν *καταφύτια*, *καταφύδια*, *καπάγκια*, *κελέρια*, *κερέρ*, *καράρια*, *κοφτοῦδες*, *τρόσια*, ἔν.

59. Λέων Διάκονος, Ἱστορία, III.

60. P. G. de Jerphanion «La chronologie des peintures de Cappadoce, *Echos d'Orient*, t. XXX 1931, σελ. 5 - 27.

61. Jerphanion II, σ. 6 - 9.

62. Στράβων, IB' 2,7 «...ἀξύλου γὰρ ὑπαρχούσης σχεδὸν τι τῆς συμπάσης Καππαδοκίας...».

Αυτά ήταν τὰ κάτω ἀπὸ τὴ γῆ λαξευτὰ οἰκήματα, ποὺ κοντὰ σ' αὐτὰ ὑπάρχουν, ὅπως εἶπαμε, καὶ ὑπόγειες ἐκκλησίες, μοναστήρια καὶ τάφοι. Μὰ ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν λαξευτῶν ἐκκλησιῶν βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴ γῆ. Μὲ τὴν περιγραφή τους συμπληρώνουμε τὴν ὕψη τῆς περιφέρειας ποὺ μελετοῦμε. Μέσα στοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους βραχώδεις ὄγκους ὅλων τῶν σχημάτων ποὺ περιγράψαμε, οἱ χριστιανοὶ σκάλισαν μοναστήρια, ἐκκλησίες, κελλιά καὶ τάφους, ἑκατοντάδες καὶ χιλιάδες, σὲ πολλὰ μέρη τῆς Καππαδοκίας. Γιὰ ὅποιον ξέρει πῶς ἡ Καππαδοκία στάθηκε ἀπὸ τὰ πρῶτα προπύργια τοῦ Χριστιανισμοῦ, βλέπει στὶς λαξευτὲς αὐτὲς ἐκκλησίες, ποὺ δὲν ἄφησαν βράχο γιὰ βράχο, τὸ ἄνθισμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἔτσι, περπατώντας στὴν ὑπαιθρο, θαυμάζεις πῶς, μέσα στὶς ποικίλες αὐτὲς βραχώδεις μορφές, σκάλισαν οἴκους προσευχῆς καὶ ἀπομόνωσης ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια καὶ τοὺς στόλισαν μὲ τοιχογραφίες ποὺ πολλὲς ἀπ' αὐτὲς σώζονταν ζωηρὲς ἀκόμα ὡς τὶς μέρες μας. Ὅσα καὶ ἂν ἔγραψαν γιὰ τὶς ἐκκλησίες αὐτὲς δικοὶ μας καὶ ξένοι μελετητές, ὁδηγὸς καὶ παραστάτης θὰ εἶναι πάντα ὁ P. de Jerphanion ποὺ, χωρὶς νὰ φανταστεῖ τὴν ὀρφάνεια ποὺ θάβρισκε τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξοδο τῶν Ἑλλήνων, ἔσωσε τουλάχιστο στὸ ἔργο του μέσα πολλὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ τὰ ζωντάνεψε μαζὺ μὲ τὴν περιοχὴ ποὺ μελέτησε.

Στὶς περιφέρειες τοῦ Προκοπίου καὶ τῆς Νεάπολης ἄνθισε ἐξαιρετικὰ ἡ λαξευτικὴ τέχνη.

Ἡ μικρὴ περιφέρεια Προκοπίου δὲν ἔχει πολλὰ χριστιανικὰ χωριά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Προκόπι (τούρκικα Οὐργκιούπ), ποὺ ἦταν τὸ κέντρο, τρία χωριά ὑπάρχουν σ' αὐτὴ τὴν περιφέρεια: ἡ Σινασός, ἡ Τζαλέλα, τὰ Ποτάμια.

Ἀπὸ τὸ Τοπούς ντάγ ὅπου σταθήκαμε φεύγοντας ἀπὸ τὸ Ἰντζέσου, δὲ θέλεις πιὰ πολὺ γιὰ νὰ φτάσεις στὸ Προκόπι, ποὺ ἀπέχει ὡς 55 χλμ. ἀπὸ τὴν Καισάρεια καὶ ὡς 25 χλμ. ἀπὸ τὸ Ἰντζέσου. Γνώρισμά του καὶ γνώρισμα τῶν τριῶν ἄλλων χωριῶν εἶναι πῶς βρίσκονται μέσα σὲ χαράδρες, περιοχὴ μ' ἀφθονα νερά, πρὶν εὐφορὰ καὶ πρὶν πράσινη. Στὶς χαράδρες αὐτὲς κυλᾶν μικρὰ ποτάμια: τὸ κεντρικὸ, καὶ τὸ μεγαλύτερο, τὸ Ντάμσα τσαῖ, χύνεται στὸν Ἄλυ ποὺ κλεῖνει Β. τὴν περιφέρεια. Τ' ἄλλα, μικρότερα ποτάμια τῆς περιφέρειας ἢ χύνονται στὸ Ντάμσα τσαῖ ἢ χύνονται κατ' εὐθεῖαν στὸν Ἄλυ. Στὴν κοιλάδα τοῦ Ντάμσα τσαῖ, ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο, βρίσκονται τὸ Προκόπι, ἡ Σινασός, ἡ Τζαλέλα. Σ' ἄλλη κοιλάδα, ποὺ κατευθύνεται Ν-ΝΑ ἀπὸ τὴν παρὰπάνω, βρίσκονται τὰ Ποτάμια.

Ἡ Σινασὸς ἀπέχει μιὰ ὥρα ἀπὸ τὸ Προκόπι, ἡ Τζαλέλα δύομιση ὥρες, τὰ Ποτάμια 6 ὥρες. Συμμάζεμένη περιφέρεια. Τὰ χωριά ὀνομάτιζαν τὸ Προκόπι Κἄστρο, ὅπως καὶ τὴ Νεάπολη καὶ τὴ Νίγηρ. Κάστρο τὶς ἀποκαλοῦσαν τὰ χωριά τους. Ὅμως τ' ἀστικά αὐτὰ κέντρα, ὅπως τὸ Προκόπι, ἡ Καισάρεια καὶ τὸ Ἀκσεράι, δὲν ἦταν τόσο ἀντιπροσωπευτικά γιὰ τὸν ἑλληνισμὸ ὅσο τὰ

χωριά τους. "Όλες οί πόλεις ήταν τουρκόφωνες, ενώ τὰ χωριά τους ήταν ἐλληνοφωνα. Τὸ φαινόμενο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ "Ελληνικὸς πληθυσμὸς τῶν πόλεων μπροστὰ στὸν τούρκικο ήταν μιά μικρὴ μειοψηφία, κ' εἶναι φυσικὸ ἡ πλειοψηφία νὰ ἐπιβάλλει τὴ γλῶσσα της, ὅταν μάλιστα εἶναι καὶ κυρίαρχη.

Γιὰ τὸ πόσους κατοίκους εἶχε τὸ Προκόπι οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχομε καὶ ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ ἀπὸ τοὺς πρόσφυγες δὲ συμφωνοῦν μεταξύ τους. Ἀπὸ 7.500 ὡς 14.000 φέρονται οἱ κάτοικοι συνολικά, ἀπὸ 2.500 ὡς 4.500 οἱ "Ελληνες. Νομίζω πὼς μπορούμε νὰ δεχτοῦμε γιὰ μέσο ὄρο δέκα ὡς δώδεκα χιλιάδες γιὰ τὸ σύνολο τῶν κατοίκων, δυὸ ὡς δύομιση χιλιάδες γιὰ τοὺς "Ελληνες.

Ἀπὸ τὰ τρία χωριά τοῦ Προκοπιοῦ, μόνο ἡ Σινασὸς ήταν μεγαλοχώρι, κωμόπολη μὲ 3.000 Ἕλληνες κατοίκους καὶ λίγους Τούρκους. Πολιτισμένη καὶ προοδευτικὴ, μὲ καλὰ εκπαιδευτήρια, τὴ Σινασὸ τὴν εἶχαν γιὰ παράδειγμα ὅλες οἱ γύρω κοινότητες. Τὰ δυὸ ἄλλα χωριά, ἡ Τζαλέλα καὶ τὰ Ποτάμια, ήταν μικρά, τὸ καθένα μὲ 600 - 700 κατοίκους· λίγους Τούρκους εἶχε ἡ Τζαλέλα, διόλου τὰ Ποτάμια.

Ἡ μικρὴ αὕτὴ περιφέρεια τοῦ Προκοπιοῦ ὅλη μαζί, τὸ κέντρο καὶ τὰ τρία χωριά, μὲ τοὺς 7.000 περίπου "Ελληνες κατοίκους της, παρουσιάζει πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον. Γύρω στὸ Προκόπι καὶ στὰ ἑλληνικά του χωριά βρίσκονται πολλὰ τούρκικα χωριά καὶ τοπωνυμίες μὲ ὀνόματα ἑλληνικά, ἀλλὰ ποὺ δὲ διακρίνεις ἀμέσως τὴν ἑλληνικὴ τους καταγωγή: Κ ὀ ρ ε μ ε, Μ α τ σ ά ν, Ν τ ά μ σ α, Σ ο υ β έ ς, Μ π α μ π α γ ι ά ν ν η. Ἐκτὸς τοῦ Κιόρεμε ποὺ εἶναι ἓνα φαράγγι κατατρυπημένο ἀπὸ ἐκκλησίες, τ' ἄλλα εἶναι χωριά, τούρκικα σήμερα, ἄλλοτε χριστιανικά, ποὺ σὲ μερικὰ ἀπ' αὐτά, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ὄνομα, σώζονται ἐνθύμια τῆς χριστιανοσύνης τους, ὅπως συμβαίνει συχνὰ στὴν Καππαδοκία. "Όταν ἀντικαταστήσουμε τὰ παραπάνω ὀνόματα μὲ τὰ πρωτότυπα: Κ ὀ ρ α μ α, Μ α τ ι α ν ή, Τ α μ ι σ ό ς, Σ ο β η σ ό ς, Π α π α γ ι ά ν ν η καὶ τὸ Προκόπι μὲ τὸ "Α γ ι ο ς Π ρ ο κ ό π ι ο ς, τότε, ὁ "Αγιος Προκόπιος, ἡ Σοβησὸς καὶ ἡ Ματιανὴ φανερώνουν ἐπισκοπὲς τοῦ Μεσαίωνα, ποὺ ἀναφέρονται στὸν 10ο καὶ 11ο αἰῶνα στὶς Τ ά ξ ε ι ς τῶν Πατριαρχείων. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ταμισὸς εἶναι ἐπισκοπὴ, ἐνῶ τὰ Κόραμα ἀναφέρονται στὶς Πράξεις τοῦ Ἁγίου Ἱέρωνα ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴ Ματιανή, καὶ φαίνεται νὰ ήταν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κέντρα μοναστηριακῆς ζωῆς, ὅπως καὶ τὸ Σογανλί ποὺ βρίσκεται μέσα σὲ κοιλάδα κοντὰ στὰ Ποτάμια, κοιλάδα ποὺ παρουσιάζει τὸ φαινόμενο νὰ εἶναι γεμάτὴ ἀπὸ ἐκκλησιές⁶³. Μὰ ἔξω ἀπὸ τίς τοποθεσίες αὐτὲς καὶ τὰ χωριά,

63. Ἀπόμερη καθὼς ήταν αὕτὴ ἡ κοιλάδα, μὲ τίς 365 ἐκκλησίες της, ὅπως τίς θέλει ἡ λαϊκὴ παράδοση, μίλησε στὴ λαϊκὴ φαντασία. Οἱ "Ελληνες τῶν περιφερειῶν Προκοπιοῦ καὶ Νεάπολης τοποθετοῦν στὸ Σογανλί τῆς Μαροῦς τὸ Κάστρο, πανελλήνιο τραγοῦδι ποὺ μόνο στὴν Καππαδοκία ἀναφέρεται μ' αὐτὸν τὸν τίτλο. Συνήθως λένε τῆς Ὠριᾶς ἢ ἀκόμη τῆς Σοριᾶς τὸ Κάστρο.

πόσα άλλα, τὰ περισσότερα, πού δὲν ξέρομε τίποτα γιὰ τὴν ἱστορία τους, τίποτα γιὰ τὸ παρελθόν τους, οὔτε γιὰ τὸ πραγματικό τους ὄνομα! Μένουν ὅμως οἱ ἐκκλησίες γιὰ νὰ μαρτυροῦν τὴ χριστιανικὴ ζωὴ τῆς πυκνοκατοικημένης αὐτῆς περιοχῆς. Πράγματι ὁ P. de Jerphanion παρατηρεῖ πὼς ἀπὸ τὸ Οὐργιούπ στὸ Νεφσεχίρ (Νεάπολη), ἀπὸ τὸ Ἀβανὸς στὴ Συνασό, ἡ ἀπόσταση εἶναι τὸ πρὸς πολὺ 16 χιλιόμετρα· σ' αὐτὸ τὸν περιορισμένο χώρο οἱ μικρὲς πόλεις καὶ τὰ μεγάλα χωριά εἶναι πολλά⁶⁴.

3. Περιφέρεια Νεάπολης (Νέφσεχιρ)

Τὸ Προκόπι ἀπὸ τὸ Νέφσεχιρ δὲν εἶναι μακριά· οὔτε τέσσερις ὥρες, καὶ δρόμος καλός. Κι ἐδῶ ἡ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους ἔχει τὴν ἴδια φύση· κι ἐδῶ βρίσκουμε χωριά τραυλοδυτικά καὶ λαξευτὲς ἐκκλησίες, χωριά τούρκικα πού τὰ θυμοῦνταν ἀκόμη οἱ Ἕλληνες πὼς ἦταν χριστιανικά. Θὰ μπορούσε ἡ Νεάπολη μὲ τὴν Ἀραβισὸ μαζὶ καὶ μὲ τὸ Προκόπι νὰ κάνουν μιὰ περιφέρεια, ἂν δὲν ἦταν στὰ νότια τῆς Νεάπολης χωριά πού ὑπάγονταν σ' αὐτήν.

Ἡ Νεάπολη ἔχει ἀπ' ὅλες τὶς πόλεις τοὺς περισσότερους Ἕλληνες, 7.000 σ' ἓνα σύνολο ἀπὸ 21.526 κατοίκους⁶⁵. Καινούργια πολιτεία, ὅπως τὸ λέει καὶ τ' ὄνομά της, οἰκοδομήθηκε ἀπὸ τὸν Ταμάτ Ἰμπραήμ Πασᾶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ τράβηξε φαίνεται πολλοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά· λέγεται πὼς ἔτσι ἔδωκε ἡ Ματιανὴ ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, καθὼς καὶ ἄλλα χωριά⁶⁶, ὅταν οἱ Ἕλληνες κάτοικοί τους προτίμησαν νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν νεόχτιστη πόλη. Γραπτὲς πηγὲς μᾶς μαθαίνουν πὼς στὴ θέση ὅπου συνοικίστηκε ἡ Νεάπολη ἦταν ἓνα μικρὸ χωριὸ πού τῷλεγαν Μοῦσκαρά· τ' ὄνομα αὐτὸ ἀναφέρεται, φαίνεται, καὶ στὰ ντόπια κυβερνητικὰ ἀρχεῖα⁶⁷. Στὴν περιφέρεια Νεάπολης περιλάβαμε ἕξι χωριά: τὴν Ἀραβισό, τὰ Φλοῖτά, τὴ Μαλακὸπή, τὰ Σίλατα, τὴ Δήλα καὶ τὴν Ἀνακὸῦ.

Ἡ Ἀραβισὸ εἶναι μεγάλη κωμόπολη, μικρὴ σχεδὸν πόλη, ἂν πιστέψουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων, ὅπως τὸν ἀναγράφουν μερικὰ βιβλία. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ποικίλλει ἀπὸ τέσσερις ὡς εἴκοσι χιλιάδες γιὰ τὸ σύνολο, ἀπὸ δύο ὡς ἕξι χιλιάδες γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

64. Jerphanion I. 1 σ. 16.

65. Ἐκατονταετηρίς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐφορείας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολῶν Νεαπόλεως Καππαδοκίας, Νεβ-Σεχίρ 1820 - 1920. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1920, σ. 21.

66. Jerphanion, I. 1 σελ. 27.

67. Ἐκατονταετηρίς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐφορείας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολῶν Νεαπόλεως Καππαδοκίας (Νεβ-Σεχίρ). Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1920 σ. 8.

Ήταν κάποτε και δικαστικό κέντρο, πρωτεύουσα επαρχίας, καϊμακαμλίκι, πού σ' αὐτὴν ἄλλοτε ὑπάγουνταν ἡ Σινασός⁶⁸.

Ἡ Ἀραβισὸ στεκεται λίγο ξένη πρὸς τὴν περιφέρειά μας γιατί δὲν εἶχε μετ' ἄλλα χωριά τις σχέσεις πού αὐτὰ εἶχαν μεταξύ τους, οὔτε συναλλάσσονταν, ὅσο αὐτά, μετ' τὸ κέντρο, τὴ Νεάπολη. Καθὼς ἦταν μεγάλη κωμόπολη, εἶχε λιγύτερη ἀνάγκη νὰ προστρέξει στὸ κέντρο γιατί ἦταν πιὸ αὐτάρκης. Ἐπειτα ἡ θέση της, στὰ βορειοδυτικὰ ὄρια τῆς Καππαδοκίας, τὴν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ καππαδοκικὰ κέντρα. Καθὼς ἦταν ἡ μόνη ἀπ' ὅλες τις ἑλληνικὲς κωμοπόλεις καὶ χωριά τῆς Καππαδοκίας, πού βρίσκονταν ἀπάνω στὸν Ἄλυ, ἡ Ἀραβισὸ περνοῦσε τὸν Ἄλυ γιὰ τις συναλλαγές της μετ' ἄλλα κέντρα, διαφορετικὰ ἀπ' ἐκεῖνα πού εἶχαν τ' ἄλλα καππαδοκικὰ χωριά.

Ἐχοντας σχέσεις μετ' τὴν Ἀγκυρα, μετ' πολίσματα καὶ χωριά τῆς Γαλατίας, ἡ Ἀραβισὸ μᾶς χρησιμεύει γιὰ σύνδεσμος μ' αὐτὴ τὴ χώρα, ὅπου δὲ βλέπομε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Ἀγκυρας, ἄλλες ἄξιες λόγου ἑλληνικὲς κοινότητες παρὰ μόνο σταθμούς ἐμπορικοὺς πού τοὺς ἔστηναν Ἕλληνες τῆς Καππαδοκίας. Θὰ βροῦμε τέτοιους σταθμούς σὲ ὅλη τὴν κεντρικὴ Μικρασία.

Ἡ Ἀραβισὸ ἀπέχει 4 ὥρες ἀπὸ τὴ Νεάπολη καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τ' ἄλλα τέσσερα χωριά τῆς περιφέρειας πού αὐτά, καθὼς βρίσκονται σὲ μιὰ ὥς δυὸ ὥρες ἀπόστασι τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἔχουν πολλὰς σχέσεις μεταξύ τους.

Ἀπ' αὐτὰ τὰ χωριά τὸ κεντρικότερο εἶναι ἡ Μαλακοπή. Καρόδρομος τὴν ἐνώνει μετ' τὴ Νίγη καὶ μετ' τὴ Νεάπολη, ἄλλοι δρόμοι μετ' τὸ Ἀκσεράϊ καὶ μετ' τὸ Προκόπι. Καθὼς εἶναι φυσικὸ, τὰ χωριά πού βρίσκονται ἀπάνω σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους συνδέονται καὶ αὐτὰ μετ' τὴ Μαλακοπή. Ἡ Μαλακοπή εἶναι κέντρο καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ θέση της: τὰ Φλοῖτά, ἡ Δήλα, τὰ Σίλατα, ἡ Ἀνακοῦ, ἀπέχουν 1 ὥς 2 ὥρες ἀπὸ τὴ Μαλακοπή· νότια, ἡ Τροχό, ἡ Ναξὸ καὶ ἡ Λήμνα, — αὐτὰ τὰ τρία εἶναι χωριά τῆς περιφέρειας Νίγης, — ἀπέχουν 2 ὥς 4 ὥρες. Στὴν ἀγορὰ τῆς Μαλακοπῆς, πού ἦταν καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ τῶν γύρω χωριῶν, ἔφερναν καὶ πουλοῦσαν τὰ προϊόντα τους τούρκικα καὶ μερικὰ χριστιανικὰ χωριά. Πολλὰ χωριά ἐπίσης τὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸ ταχυδρομεῖο καὶ τὸ τηλεγραφεῖο τῆς Μαλακοπῆς.

Στὸν ἀμαξιτὸ δρόμο Μαλακοπῆς-Νεάπολης εἶναι ἡ Ἀνακοῦ, μικρὸ κέντρο καὶ αὐτὴ, δύο ὥρες Β. τῆς Μαλακοπῆς. Ὅταν ἓνα χωριὸ εἶναι πάνω στὸ δημόσιο δρόμο ἔχει πάντα περισσότερη κίνησι· ἔτσι ἡ Ἀνακοῦ καὶ ἡ Μαλακοπή. Χρησιμεύουν καὶ γιὰ πέρασμα σ' αὐτοὺς πού, πηγαίνοντας σὲ ἄλλες πόλεις ἡ χωριά, ἦταν υποχρεωμένοι νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ Μαλακοπή καὶ τὴν Ἀνακοῦ. Ἡ Μαλακοπή, στὴν Ἀνταλλαγή, εἶχε 765 Ἕλληνες κατοίκους καὶ 1600 τούρ-

68. Ὁ Ἀρχέλαος στὸ βιβλίο του γιὰ τὴ Σινασό, (1899), τὸ ἀναφέρει.

κους· ἄλλοι 850 Μαλακοπίτες βρίσκουνταν στὴν Πόλη⁶⁹. Ἡ Ἀνακοῦ εἶχε 1000 περίπου κατοίκους ἀπὸ τοὺς ὁποίους Ἕλληνες 435 καὶ Τούρκοι 565 στὰ 1924⁷⁰.

Τὰ Φλοῖτὰ ἀπέιχαν 5 χμ. Δ. τῆς Μαλακοπῆς καὶ 15 ἀπὸ τὴν Ἀνακοῦ. Μεγάλο χωριό, μὰ πιὸ ἀπόμερο ἀπὸ τὴ Μαλακοπὴ καὶ τὴν Ἀνακοῦ, εἶχε 1500 Ἕλληνες καὶ 650 Τούρκους⁷¹. Ὅπως ἡ Ἀραβισὸ Β., ἔτσι τὰ Φλοῖτὰ Ν., εἶναι τὸ δυτικότερο χωριό τῆς περιφέρειάς μας καὶ γι' αὐτὸ τὸ πλησιέστερο στὴν περιφέρεια Ἀκσεράι. Ἀπέχει περίπου 53 χμ. Α ἀπὸ τὸ Ἀκσεράι καὶ ὡς 27 χμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Γκέλβερι, καὶ ἔτσι οἱ Φλοῖταινοὶ βρίσκουνταν πλησιέστερα ἀπὸ τ' ἄλλα χωριά στὴν περιφέρεια Ἀκσεράι.

Τ' ἄλλα δυὸ χωριά τῆς περιφέρειας, τὰ Σίλατα καὶ ἡ Δήλα, εἶναι μικρὰ χωριά, πρὸ πάντων τὸ δεύτερο. Τὰ Σίλατα, τούρκικα Djivarzile, βρίσκουνται σ' εὐθεῖα γραμμὴ Β. ἀπὸ τὰ Φλοῖτὰ, ὡς 2 ὥρες μακριὰ, σὲ ἴση περίπου ἀπόστασι ἀπὸ τὴ Μαλακοπὴ, καὶ πολὺ κοντὰ στὴν Ἀνακοῦ ὡς 1 ὥρα καὶ 1/4, καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν ἀδιάκοπη ἐπικοινωνία Σιλάτων καὶ Ἀνακοῦς, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνακοῦ πῆγαιναν οἱ Σιλατενοὶ κ' ἔπαιρναν νερὸ τὸν καιρὸ ποὺ εἶχαν ἀνομβρία.

Ἡ Δήλα εἶναι ἓνα χωριουδάκι μὲ περίπου 300 κατοίκους, ὡς 200 Ἕλληνες καὶ 100 Τούρκους⁷², ἀνάμεσα στὰ Ποτάμια καὶ στὴ Μαλακοπὴ, ἀποικισμένη, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τὸ Μιστί. Ἡ Δήλα, τὸ ἀνατολικότερο ἀπὸ τὰ χωριά τῆς περιφέρειάς μας, ὡς 2 1/2 - 3 ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὰ Ποτάμια, μᾶς πλησιάζει πρὸς αὐτὰ καὶ μᾶς δένει ἔτσι μὲ τὸ νοτιότερο αὐτὸ καὶ ἀπόμερο χωριὸ τοῦ Προκοπιού.

Ἐνῶ ἡ περιφέρεια Προκοπιὺ ἔχει τὰ τρία χωριά της καὶ τὸ ἴδιο τὸ Προκόπι μὲσα σὲ χαράδρες, ἀντίθετα, τὰ χωριά τῆς Νεάπολης — μ' ἐξαιρέση τὴν Ἱδία ποὺ βρίσκεται σὲ χαράδρα καὶ τὴν Ἀραβισὸ κοντὰ στὸν Ἄλυ — ὅλα βρίσκονται σὲ πεδιάδα, σὲ μιὰ περιοχὴ ὅπου τ' ὁροπέδιο ἀπλώνεται ἄνυδρο, χωρὶς ποτάμια οὔτε ρυάκια, ποὺ νὰ σκάβουν χαράδρες, ἢ νὰ σχηματίζουν κοιλάδες, χωρὶς βουνὰ ψηλά, μὲ μόνο μικροὺς λόφους ποὺ δὲν κόβουν τῆς πεδιάδας τὸ ἄπλωμα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν πεδιάδα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ τούρκικα χωριά, βρίσκονται ἡ Ἀνακοῦ, ἡ Μαλακοπὴ, τὰ Φλοῖτὰ, τὰ Σίλατα καὶ ἡ Δήλα, καθὼς καὶ τὰ χωριά Τροχὸ, Ναξό, Λήμνα καὶ Μιστί τῆς περιφέρειας Νίγδης.

69. Πληροφορία τοῦ κ. Πέτρου Καρφοπούλου, ποὺ ἦταν διευθυντὴς τῶν Σχολῶν Μαλακοπῆς καὶ χρημάτισε Γραμματεὺς τῆς «Ἑποπειτροπῆς ἐπὶ τῆς Ἀνταλλαγῆς». [Βλ. ἀκόμη, Θαν. Κωστάκη Ἀνακ. οὔ, Ἐκδ. Κ.Μ.Σ., Ἀθήνα 1963. σ. 15, ὅπου ἐξετάζεται τὸ θέμα τοῦ πληθυσμοῦ μὲ βάση νεότερα στοιχεῖα. Ἡ Σύντ].

70. R. Dawkins *The Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge University, 1916 σ. 27. Οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Dawkins δὲν συμφωνοῦν μὲ αὐτοὺς τοῦ Κ.Μ.Σ., ποὺ καταχωροῦνται στὸ κείμενο. Βλέπε Ἀρχεῖα Κ.Μ.Σ.

71. Κατὰ τὸ Κ.Μ.Σ. 2280 Ἕλληνες καὶ 500 Τούρκοι.

72. Κατὰ τὰ νεότερα στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. ἡ Δήλα εἶχε 423 κατοίκους, 348 Ἕλληνες καὶ 75 Τούρκους.

Μερικοί περιλαμβάνουν άλλα τρία χωριά τῆς Νίγδης, τὸ Οὐλαγάτς, τὸ Κίτσα-
γατς καὶ τὴ Σεμέντρα. Ἡ πεδιάδα αὐτὴ τούρκικα λέγεται Μ π ο υ ν τ ᾱ κ
ὀ β α σ ῖ (βλ. σ. 42), κ' ἔτσι σημειώνεται καὶ στὸν Κίπερτ⁷³.

Οἱ περιφέρειες τοῦ Προκοπιῦ καὶ τῆς Νεάπολης διακρίνονται γιὰ τὶς λα-
ξευτὲς ἐκκλησίες τους μέσα στοὺς βράχους, πού τὰ σχήματα καὶ τὰ χρώματά
τους φαντάζουν μὲ μιὰ παράξενη ὁμορφιὰ μέσα στὸ τοπίο. Τὰ χωριά τοῦ
Μπουντὰκ ὀβασὶ τὰ χαρακτηρίζουν ὑπόγειες σήραγγες καὶ κατοικίες πού πολ-
λὲς συγκοινωνοῦσαν, σχηματίζοντας ἔτσι ὑπόγειες γειτονιές· αἰῶνων ἡλικία
ἔχουν αὐτοὶ οἱ «λαβύρινθοι»⁷⁴. Στὰ παλιὰ χρόνια ἴσως τὰ οἰκήματα νὰ μὴν ἦταν
παρὰ ὑπόγεια· «καὶ ὄντως τὰ σπήλαια ταῦτα. . . καὶ εἰς μεγίστην ἔκτασιν ἐξα-
πλούμενα ἡδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι ὡς κατοικητήριον δι' ὀλόκληρον χωρίον·
περιέκλειαν πᾶν τὸ διὰ τὰς πρώτας ἀνάγκας χρειῶδες, φρέατα, κλιβάνους,
ἐκκλησίαν. Ἦσαν δ' ὠχυρωμένα ἐπαρκῶς· πᾶσαι αἱ δίοδοι φέρουσι μέχρι τῆς
σήμερον λίθους στρογγύλους ὑπερμεγέθεις ἔχοντας, ἐν τῷ μέσῳ ὁπὴν ὡς πο-
λεμίστραν πρὸς τελεσφόρον ἐκ τῶν ἔσω ἄμυναν. . .»⁷⁵.

Τὰ τρωγλοδυτικὰ αὐτὰ χωριά ἦταν κάστρα ἀπόρθητα καὶ σὰν τέτοια μᾶς
τὰ παρουσιάζουν οἱ ἀραβικὲς πηγές. Στὸν Ἀραβὰ γεωγράφο Khordadbeh⁷⁶,
πού ἔγραψε στὸν 9ο αἰῶνα βλέπομε τὴ διαίρεση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας
σὲ 14 ἐπαρχίες. Στὴ δεκάτῃ τετάρτῃ περιλαμβάνεται ἡ περιοχὴ τῶν «ὑπο-
γείων», ὅπου ἀναφέρει 8 ὀχυρὲς θέσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴ Malaku-
biija, δηλαδὴ τὴ γνωστὴ μας Μαλακοπή. Ἡ Μαλακοπή ἀναφέρεται καὶ στὶς
βυζαντινὲς πηγές, σὲ τέσσερα χειρόγραφα τοῦ βυζαντινοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ
'Ακρίτα, ἐπίσης στὸ Θεοφάνη τὸ Συνεχιστὴ πού τὴ λέει Μαλακοπαία. Καθένα
ἀπὸ τὰ χωριά πού ἀναφέρομε ἔχει ἱστορία πού δὲ γράφηκε ἀκόμα.

4. Περιφέρεια Ἀκσεράϊ

Γιὰ τὶς περιφέρειες Ἀκσεράϊ καὶ Νίγδης ἔχουμε λιγότερες πληροφορίες καὶ
γι' αὐτὸ θὰ εἴμαστε πολὺ ἐπιφυλακτικοί· γιὰ τὴν περιφέρεια μάλιστα τοῦ Ἀκ-
σεράϊ δὲν ξέρομε ἀν πρέπει νὰ τῆς δώσουμε τ' ὄνομα τοῦ Ἀκσεράϊ ἢ τοῦ
Γκέλβερι. Διοικητικὸ κέντρο εἶναι τὸ Ἀκσεράϊ, πρωτεύουσα ἐπαρχίας. Τὸ
Γκέλβερι ὅμως ἦταν μεγάλο χωριὸ μὲ πληθυσμὸ σχεδὸν μόνο χριστιανικό,
ἐνῶ, ἀντίθετα, τὸ Ἀκσεράϊ εἶχε ἐλάχιστους Ἕλληνες. Ἐξ ἄλλου τὰ λίγα χρι-

73. Στὸ φύλλο CIV: Budak Ova.

74. Ν. Κεχαγιπούλου «Ἀρχαῖος βίος τῶν ἐν τῷ Ἐσωτερικῷ τῆς
Μικρᾶς Ἀσίας Μικρασιατῶν». Ξενοφάνης, 1909, τόμ. Στ', τευχ. Α', σ. 444.

75. Ἀναστασίου Ἀλεξορίδου, *Λεξιλόγιον τοῦ ἐν Φερτακαίνου τῆς
Καπαδοκίας γλωσσικοῦ ἰδιώματος*, Δ.Ι.Ε.Ε. τ. Α' (1883) σ. 484-485.

76. *Bibliotheca Geographorum Arabicorum*, Edidit M. J de
Goeje. Pars Secta.

στιανικά χωριά τῆς περιφέρειας βρίσκουνταν κοντὰ στὸ Γκέλβερι κι αὐτὴν εἶχαν γιὰ πρόχειρο κέντρο. Τὸ Ἀκσεράι, τ' ἀρχαῖα Γαρσάυρα, εἶναι τὸ δυτικότερο πόλισμα τῆς Καππαδοκίας, στὰ σύνορα τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Λυκαονίας, ὅπως τὸ ἀνάφερε καὶ ὁ Στράβων ποὺ ἔγραφε «ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὄρων τῶν Λυκαονικῶν τὰ Γαρσάυρα καὶ πόλις»⁷⁷. Στούς χριστιανικοὺς χρόνους τὰ Γαρσάυρα ὀνομάστηκαν Κ ο λ ὡ ν ε ι α ποὺ τὴ βρίσκομε ἀπὸ τὸν 9ο αἰῶνα στὶς Τάξεις τῶν Πατριαρχείων σὰν ἐπισκοπὴ τῆς Δευτέρας Καππαδοκίας. Τὸ σημερινό της ὄνομα Ἀκ-Σεράι, ἄσπρο παλάτι, θὰ τῆς δόθηκε ἀπὸ κανένα κτίριο, ὅπως συχνὰ συμβαίνει στὴν Τουρκία, ὅπου πόλεις καὶ χωριά ὀνοματίζονται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο⁷⁸.

Τὸ Ἀκσεράι εἶχε τούρκικο πληθυσμὸς ὡς 2.500⁷⁹. Οἱ Ἕλληνες, λέγουν οἱ πληροφόρητές, ἦταν λίγιοι, 300 ὡς 400, κι αὐτοὶ ὄχι ντόπιοι, ἀλλὰ μαζεμένοι ἀπὸ διάφορες πόλεις καὶ χωριά τῆς Καππαδοκίας.

Ἀπὸ τὰ ἑλληνικά χωριά τῆς Καππαδοκίας τὸ μόνο ποὺ ἦταν κοντὰ στὸ Ἀκσεράι, σὲ 2 ὥρες ἀπόσταση Ν.Α., εἶναι τὸ Τ σ ε λ τ έ x⁸⁰, μικρὸ χωριὸ μὲ 70 ὡς 80 ἑλληνικά σπίτια.

Βόρεια τοῦ Ἀκσεράι ἀπλώνουνταν κάμπος μὲ πολλὰ τούρκικα χωριά ποὺ ὑπάγουνταν στὸ Ἀκσεράι καὶ ποὺ οἱ Ἀκσεραγιῶτες τὰ ὀνόμαζαν χ ω ρ ι ἂ τ ο ὕ Ἐ κ ε τ ζ ι κ, ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ ὀμώνυμου βουνοῦ. Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα ἑλληνικά χωριά δὲν ἀπαντοῦσες. Πέρασες τὰ σύνορα τῆς Καππαδοκίας, μπήκες στὴ Λυκαονία ἢ στὴ Γαλατία, δὲν ἀπαντᾷς πιά πολλὲς μαζὶ ἑλληνικὲς κοινότητες, παρὰ παροιρίες, κάποτε σταθμοὺς ἐμπορευοῦς. Ἐξαίρεση θὰ εἶναι νὰ μπορεῖς νὰ κάνεις ὁμάδα, κι ἀκόμα περισσότερο νὰ μιλήσεις γιὰ ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Γαλατίας ἢ τῆς Λυκαονίας. Μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ Ἀκσεράι σὰν παραμεθόριο πόλισμα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ἀραβισός. Κοιτάζουν πρὸς ἄλλα χρώματα. Ὅπου καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχουν Ἕλληνες, ἔστω καὶ λίγιοι, ὑπάρχουν ὅμως πάντα φανερώματα ἑλληνικῆς ζωῆς, ἀρχαίαις ἢ χριστιανικῆς, ἐρείπια, ἱστορικὲς ἐνθυμήσεις, ἀκόμα καὶ τοπωνύμια ἢ παραδόσεις, ποὺ ζοῦσαν στὰ στόματα

77. Στράβων, ΙΒ' 2,5.

78. Πολλοὶ Ἕλληνες τὸ Ἀκσεράι ὡς τελευταῖα τόλεγαν Νάχσαρα, διατηρώντας ἔτσι τὴν ἀρχαιότερη ὀνομασία τοῦ Γαρσάυρα. Ὁ Witte «Von der byzantinischen zur turkischen Toponymien, Byzantion X, 1935, σ. 47 - 49, ἀναφέρει πὼς τὸ Garsaura, ὕστερα ἀπὸ μετάθεση, ἔγινε Aagsaura, κι ἔπειτα Aagsara, ὅπως τὸ ἀναφέρουν ἀνατολικὲς πηγές, Ἀἷσα, ὅπως μᾶς τὸ δίνουν νομίσματα. Ἡ σημερινὴ Νάχσαρα, ἀν βγάλομε τὸ ἀρχικὸ ν ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι τῆς αἰτιατικῆς — στὴν Ἀχσαρα, ν/ἀχσαρα, Ἀχσαρα — φαίνεται νὰ διατηρεῖ καθαρότητα τ' ἀρχαῖο ὄνομα τῆς συνοριακῆς αὐτῆς καππαδοκικῆς πόλης.

79. Κοντογιάννης δ.π. σ. 157. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. στὸ Ἀκσεράι κατοικοῦσαν 203 Ἕλληνες καὶ 6.000 Τούρκοι στὸν καιρὸ τῆς Ἀνταλλαγῆς (Ἡ Σύντ.).

80. Στὰ 1924 τὸ Τσελέκ, καθαρὰ ἑλληνικὸ χωριὸ εἶχε, 512 κατοικοὺς (Ἡ Σύνταξ.).

τῶν κοντινότερων στὰ μέρη αὐτὰ Ἑλλήνων, πού τὰ σώζανε ἀκόμα, πρὸ πάντων τὰ τοπωνύμια, καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι.

Ὑστερα ἀπὸ τὸ τμήμα Ἀκσεράι πού δὲν ἔχει ἄλλο χωριὸ ἀπὸ τὸ Τσελτέκ, ἐξακολουθοῦμε τὴν περιφέρειαν Ἀκσεράι μὲ τὸ τμήμα τοῦ Γκέλβερι, ὅπως εἴπαμε τὸ σημαντικότερο ἀπὸ τὰ δύο πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κωμόπολιν Γκέλβερι, μὲ σχεδὸν 4.000 Ἕλληνες κατοίκους καὶ ἐλάχιστους Τούρκους⁸¹, περιλαμβάνει τὸ Σ ι β ρ ι χ ι σ ἄ ρ καὶ τὰ Κ ε ν ἄ τ α λ α, μιὰ ὥρα καὶ μισή μακριὰ ἀπὸ τὸ Γκέλβερι. Ἐνα ἀκόμα χωριὸ τῆς περιφέρειας, τὸ Χ α λ β ἄ ν τ ε ρ ε, βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ Ἀκσεράι, καὶ στὸ Γκέλβερι καὶ ἀπέχει 5-6 ὥρες ἀπὸ τὸ Ἀκσεράι καὶ 4 ἀπὸ τὸ Γκέλβερι.

Ἐκτὸς τοῦ Τσελτέκ ὅλη ἡ περιφέρεια εἶναι τουρκόφωνη· καὶ ἐδῶ ὅμως, ὅπως καὶ γύρω στὴν Καισάρεια, ὁλόκληρος ὁ τόπος μιλεῖ γιὰ τὴ χριστιανοσύνη του. Ὅπως στὴν Καισάρεια ὁ Βασίλειος, ἔτσι καὶ ἐδῶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Μόνο πού ἡ Ναζιανζὺς εἶναι σήμερα μικρὸ τούρκικο χωριὸ μὲ τ' ὄνομα Ν έ ν ε ζ ι· κοντὰ ἡ Ἀριανζὺς ὅπου τὸ κτῆμα τοῦ Μεγάλου Γρηγορίου, τὰ Κανόταλα πού τὰ ξαναβρίσκομε στὸ χωριὸ Κενάταλα· ἡ Καρβάλη, τὸ σημερινὸ Γκέλβερι, πού οἱ Ἕλληνες τὸ ἔλεγαν Καλβαρί. Πλῆθος εἶναι οἱ ἐκκλησίες, μέσα στὶς ὁποῖες ἀκόμα σώζονται τοιχογραφίες μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων· πλῆθος τὰ ἁγιάσματα, τὰ ἐρείπια μοναστηριῶν, οἱ τάφοι⁸². Τὸ μεγάλο ἡφαίστειο τοῦ Χασάν ντάγ, ὅπως καὶ ὁ Ἀργαῖος, πρόσφερε στὴν θρησκευτικότητα τῶν πιστῶν εὐπλαστὴ ὕλη. Ἔτσι, λίγο παντοῦ στὸ Χασάν ντάγ, βλέπομε σκαμμένες κατοικίες καὶ ἐκκλησίες, βλέπομε φαράγγια πού οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι τὰ βαφτίζανε Μ π ἰ ν μ π ἰ ρ κ ι λ ι σ έ, δηλαδὴ χίλιες μιὰ ἐκκλησίες, ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τους, πού ἦταν σκαμμένες στοὺς βράχους. Ἄλλο φαράγγι εἶναι τὸ Π ε ρ ἱ σ τ ρ ε μ α, πού τὸ τούρκικο χωριὸ Μ π ε λ ἱ σ τ ρ ι μ α διατήρησε τ' ὄνομά του. Τὸ Χασάν ντάγ βρίσκεται 88 χιλιόμετρα ΝΔ τοῦ Ἀργαίου⁸³. Ἡ Καισάρεια, τὸ Προκόπι, ἡ Νεάπολη, τὸ Ἀκσεράι καὶ οἱ περιφέρειές τους βρίσκονται στὴν περιοχὴ αὐτή, πού τὴ διαμόρφωσαν ὁ Ἀργαῖος καὶ τὸ Χασάν-ντάγ καὶ πού τῆς ἔδωσαν τὸν ἰδιόρρυθμο ἡφαιστειογενῆ χαρακτῆρα πού προσπαθήσαμε, ἔστω καὶ πολὺ ἀδύναμα, ν' ἀναπαράστήσουμε. Ἡ σειρὰ τοῦ Χασάν-ντάγ μὲ τὰ διάφορα ὀνόματα Χασάν, Γιεσίλ, Adermusun, Μελεντιζ συνεχίζεται ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ ρυακιοῦ τῆς Νιγδης, ἀπὸ τὸ Οὔτς Καπουλάρ ντάγ, δηλαδὴ τὸ βουνὸ μὲ τὶς τρεῖς πόρτες⁸⁴. Ἀπὸ τὸ Οὔτς

81. Γιὰ τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸ κατοίκων, μὲ βάση νέα στοιχεία, βλ. Δ. Πετρόπουλου-Ἑρ. Ἀνδρεάδου, Ἡ θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῆ ζ ω ῆ σ τ ῆ ν π ε ρ ι φ έ ρ ε ι α Ἀ κ σ ε ρ ἄ ι - Γ κ ε λ β ε ρ ι, Ἀθήνα ἐκδ. Κ.Μ.Σ. 1971, σσ. 63-64. [Ἡ Σόντ.]

82. Βλ. Δ. Πετρόπουλου — Ἑρ. Ἀνδρεάδου, ὁ.π., σσ. 63-84.

83. Tchihatcheff, (Τσιχάτσεφ), Τομ. Ι, σ. 453.

84. Τὰ ὀνόματα Χασάν, Γιεσίλ, Ἀντιρμουσούν καὶ Μελεντιζ ἀναφέρονται στὸ χάρτη τοῦ

Καπουλάρ θα περάσουμε στην ανατολική Καίππαδοκία άφου πρώτα διατρέξουμε την περιφέρεια Νίγδης.

5. Περιφέρεια Νίγδης

Οί δύο μεγάλες περιφέρειες τής Καίππαδοκίας είναι τής Καισάρειας και τής Νίγδης· πιό σκορπισμένα όμως είναι τὰ χωριά τής Νίγδης και κατέχουν μεγαλύτερη έκταση από τὰ χωριά τής Καισάρειας. Χωριά πεδινά, χωριά σέ χαράδρες και χωριά όρεινά, όλα τής περιφέρειας Νίγδης, έκτείνονται σέ δυό βουνά και σέ δυό πεδιάδες. Ή Ύδια ή Νίγδη βρίσκεται ανάμεσα σέ δυό βουνά, τὸ Μελεντίτζ-Νταγλαρί και τὸ Οϋτς-Καπουλάρ. Είχε 17.000 κατοίκους, από τούς όποίους 5.000 "Ελληνες⁸⁵ τουρκόφωνους, όπως τουρκόφωνοι — τὸ επαναλαμβάνουμε — ήταν οί "Ελληνες όλων τών κέντρων, δηλαδή τών πόλεων. Τής Νίγδης τὰ χωριά είχαν αυτό τὸ περίεργο: νά είναι άλλα ελληνόφωνα, άλλα τουρκόφωνα και άλλα ανάμικτα, δηλαδή νά γίνονται σέ δυό γλώσσες οί εκδηλώσεις τής ζωής τους· νά μιλοῦν ελληνικά, άλλα νά τραγουδοῦν τούρκικα. Τὰ περισσότερα χωριά τής Νίγδης βρίσκονταν στίς πλαγιές τών δύο βουνών, δυτικά ή ανατολικά τής Νίγδης, κι επομένως και τοῦ ρυακιοῦ Νίγδε-σου πού περνάει μέσ' άπ' τήν πόλη. Στό κέντρο, 10 χλμ. Β.Α. τής Νίγδης, κοντά στο δημόσιο δρόμο πού δένει τή Νίγδη μέ τήν Καισάρεια, βρίσκεται τὸ Ἀναβάλ, ή αρχαία Ἀναβάλλις, μέ 2000 περίπου κατοίκους "Ελληνες τουρκόφωνους. Β.Α. τοῦ Ἀναβάλ μπορούμε νά σχηματίσουμε μιὰ μικρή ομάδα μέ τρία χωριά: Σε μέ ν τ ρ α, Κ ι τ σ α γ ά τ ς και Ο ὕ λ α γ ά τ ς. Τὸ Κίτσαγατς και τὸ Οὐλαγάτς ονομάζονται από τούς "Ελληνες Ν α κ ρ ο ὓ ν⁸⁶ ή Ν α κ ρ ο ὓ ν ι και Ν α σ ρ α ν τ ό, χωρίς όμως νά εξακριβώσουμε ως τώρα ποιό είναι τὸ Νακροῖν και ποιό τὸ Νασραντό, γιατί άλλοι έλεγαν τὸ Οὐλαγάτς Νακροῖν και τὸ Κίτσαγατς Νασραντό, και άλλοι τὸ έναντίο.

Ή Σεμέντρα, από τὸ τούρκικο Σεμέντερε (σέ μερικά χωριά τή λένε Χεμάντερ), τὸ Κίτσαγατς και τὸ Οὐλαγάτς, είναι γεωργικά και κηπουρικά χωριά, καθώς άρδεύονται μέ άφθονα νερά από τὸ βουνό Οϋτς Καπουλάρ. Ή Σεμέντρα και τὸ Οὐλαγάτς είναι μεγάλα χωριά μέ περίπου 1500 χριστιανούς και λίγους Τούρκους, ενώ τὸ Κίτσαγατς είχε καμμιὰ έβδομηνηταριά σπίτια μόνο, τὰ περισσότερα χριστιανικά. Τὰ χωριά αυτά ήταν τρωγλοδυτικά μέ μακριές κάτω από τή γῆ διαδρόμους, όπως σέ πολλά άλλα χωριά, κι άμέσως στά χωριά τοῦ ὑψίπεδου τοῦ Μπουντάκ Ὅβὰ Μ ι σ τ ί, Ν α ξ ό, Λ ή μ ν α, Τ ρ ο χ ό, Τ σ α-

Κίπερτ. Ὁ Τούρκικος χάρτης σημειώνει Χασάν, Κιουτσὺκ Χασάν και Μελεντίτζ Νταγλαρί.

85. Κοντογιάννης, ό.π. σ. 150. [Τὰ στοιχεία τοῦ Κ.Μ.Σ. βρίσκονται σέ διαφωνία μέ τὸν Κοντογιάννη] σύμφωνα μέ αυτά οί "Ελληνες κάτοικοι ήταν 861. Ή Σύνταξ.].

86. Τὸ Ν α κ ρ ο ὓ ν μάς θυμίζει τὸ γνωστό Ἀ κ ρ ο ὓ ν ό ν, πού μερικοί μελετητές τὸ τοποθετοῦν στο Ἀφιδὺν Καραχισάρ.

ρ ι κ λ ι, πού μπορούν νά κάνουν μιὰ δεύτερη ομάδα τῆς περιφέρειάς μας (βλ. σ. 42). Κ' ἐδῶ ὑπόγειες κατοικίες καὶ μακρότατοι διάδρομοι, ὅπως καὶ στὰ γειτονικά χωριά τους Μαλακοπή καὶ Ἀνακοῦ τῆς περιφέρειας Νεάπολης, πού, ὅπως εἶδαμε, εἶχαν σχέσεις μὲ τὴν ομάδα αὐτὴ τῆς Νίγδης, γιατί ὅλ' αὐτὰ τὰ χωριά εἶχαν τὸ πεδινὸ τοῦ ἐδάφους γιὰ κοινὸ τους χαρακτηριστικὸ, καθὼς καὶ τῆς ὑπόγειες σήραγγες καὶ κατοικίες.

Ἀπὸ τὰ πέντε χωριά τῆς δεύτερης αὐτῆς ομάδας, τὸ Μιστί, ἡ Ναξὸ καὶ ἡ Λήμνα εἶναι χωριά με πᾶνω ἀπὸ 2.000 τὸ καθένα χριστιανούς⁸⁷. Τὸ Μιστί πᾶνω ἀπὸ 3.000, ἐνῶ ἡ Τροχὸ εἶναι μικρὸ χωριὸ μὲ περίπου 100 σπίτια. Εἶχαν «χωρίσει» ἀπὸ τὸ Μιστί δυὸ χωριά, ἀποικίες τοῦ Μιστιοῦ, ἡ Δήλα, πού τὴν εἶδαμε στὴν περιφέρεια Νεάπολης, καὶ τὸ Τ σ α ρ ι κ λ ⁸⁸, πού ἀνήκει στὴν περιφέρεια Νίγδης, 21 χιλ. Α. τοῦ Μιστιοῦ⁸⁹.

Μετὰ τίς δυὸ αὐτὲς ομάδες, πρὶν κατεβοῦμε στὶς κωμοπόλεις πού εἶναι κοντὰ στὴ Νίγδη, φεύγοντας ἀπὸ τὸ Τσαρικλὶ πού ἀναφέραμε τελευταῖα, φτάνομε σὲ 3 1/2 - 4 ὥρες στὸ Ἐ ν ε χ ι λ, τὸ Γ κ ι α ο ὺ ρ Ἐ ν ε χ ι λ, ὅπως τῶλεγαν. Σήμερα δὲ δικαιολογείται ἡ ὀνομασία του «ἄπιστο Ἐνεχιλ», γιατί πολὺ χωριά εἶχαν πληθυσμὸ ἑλληνικὸ μὲ μειοψηφία τούρκικη, ὅπως τὸ Ἐνεχιλ πού εἶχε ὡς 200 χριστιανικὲς καὶ 80 τούρκικες οἰκογένειες⁹⁰. Ἴσως σὲ παλιούς καιροὺς νὰ ἦταν τὸ Ἐνεχιλ κανένα κέντρο ἑλληνικὸ καὶ νὰ τοῦ ἔμεινε τὸ παρτσούκλι ἀπὸ τότε. Ὁ Λεβίδης ἀναφέρει στὸ Χειρόγραφο του πὼς σὲ μιὰ ἐκκλησία τοῦ Ἐνεχιλ, ἀφιερωμένη στὸν Ἅγιο Παχούμιο, διάβασε τὴν ἐπιγραφή: «Αὕτη ἡ πόλις τοῦ Κυρίου, εἰσελεύσομαι ἐν αὐτῇ· ἔτει χξ' (660)»⁹¹, ἐπιγραφή πού σβήστηκε κατόπιν, ὅταν ἐπισκεύασαν τὴν πρόσοψη τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ Ἐνεχιλ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀκόμα γιατί εἶναι ἀπὸ τὰ χωριά ἐκεῖνα πού χρησιμεύουν γιὰ πέρασμα ἀπὸ τὴν μιὰ στὴν ἄλλη περιφέρεια, καθὼς καὶ ἡ Σ ο υ λ ο ὺ τ ζ ο β α πού ἀπεῖχε ἀπὸ τὸ Ἐνεχιλ 1 - 2 ὥρες ΝΑ. Ἐτσι ἀπὸ τὰ Φάρασα καὶ ἀπὸ τίς Ἀποικίες Φαράσων περνοῦν τὴ Σουλούτζοβα καὶ τὸ Ἐνεχιλ γιὰ νὰ βγοῦν στὴν περιφέρεια Νίγδης, γιὰ νὰ πᾶν στὸ Ἐρεγλι ἢ στὸ Οὐλούκισλα νὰ πᾶρουν τὸ σιδηρόδρομο. Ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ περάσματα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ στὴ δυτικὴ Καππαδοκία.

Κοντὰ στὴ Νίγδη τέσσερις κωμοπόλεις ἀπὸ τίς πιὸ γνωστὲς τῆς περιφέρειας

87. Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. τὸ Μιστί εἶχε 3.036 Ἕλληνες κατοίκους, ἡ Ἀξὸς 3.687 καὶ ἡ Λήμνα 2.007 (Ἡ Σύνταξ.).

88. Κατὰ τὸ Κ.Μ.Σ. ἡ Τροχὸ καὶ τὸ Τσαρικλὶ εἶχαν ἀντίστοιχα 543 καὶ 678 ψυχές.

89. Ὁ Dawkins, ὁ.π. σ. 22, ἀναφέρει καὶ τρίτη ἀποικία τὸ Jeklik ἢ, στὸν Κίπερτ, Κερκαλί.

90. Ἀ. Λεβίδης «Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ τ ῆς Κ α π π α δ ο κ ι α ς» (Χρ.). Τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. ἀναφέρουν ὅτι τὸ Ἐνεχιλ εἶχε τὸ 1924 Ἕλληνες κατοίκους 815 καὶ τούρκους 1.500 (ἡ Σύντ.).

91. Α. Λεβίδης, Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ κλπ. (Χρ). σ. 201.

δὲν ἀπέχουν ἀπὸ τῆ Νίγδης περισσότερο τῆς ὥρας. Εἶναι τὸ Τένεϊ, τὸ Γούρδονος, τὸ Ἀραβάν και τὸ Φερτέκι. Τὸ Τένεϊ, ποὺ οἱ Ἕλληνες τόλεγαν Ντάννακα, δὲν εἶναι τ' ἀρχαῖα Τύανα, ποὺ βρίσκονται τρεῖς ὥρες νότια, στὴ θέσθ Κιλισέ χισάρ, στὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων Τυάνων, ὅπου σήμερα ὑπάρχει τουρκοχώρι. Λένε πὼς οἱ κάτοικοι τῶν Τυάνων εἶχαν μετοικήσει στὸ σημερινὸ Τένεϊ ἐγκαταλείποντας τὴν κεντρικὴ ἐκεῖνη θέσθ ποὺ βρίσκεται ἀπάνω στὴν πρὸς τὴν Καισάρεια λεωφόρο.

Τ' ἀρχαῖα Τύανα εἶναι κατὰ τὸ Στράβωνα πόλις τῆς στρατηγίας τῆς Τυανίτιδος⁹². Σήμερα εἶναι θέσθ με πλούσια ἐρείπια, ποὺ οἱ Τούρκοι τὴ λένε Κιλισέ χισάρ, δηλαδὴ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ φρούριο, ἀπὸ καμιά μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ποὺ θὰ βατοῦσε ἀκόμη τὴν παλιά της δόξα. Γιατὶ τὰ Τύανα, γνωστὰ στὸν ἀρχαῖο κόσμο, ἦταν και μιὰ ἀπὸ τίς μητροπόλεις τῆς Καππαδοκίας με τρεῖς ἐπισκοπές: τὰ Κύβιστρα, τὴ Φαυστιανούπολη και τὰ Σάσιμα⁹³. Τὰ Κύβιστρα και τὴ Φαυστιανούπολη τίς ταυτίζουν με τὸ Ἑρεγλι και τὸ Οὐλούκισλα, ποὺ ἦταν, πρῶτα τὸ Ἑρεγλι κ' ὕστερα τὸ Οὐλούκισλα, οἱ δυὸ σιδηροδρομικοὶ σταθμοὶ ὅπου ἔπαιρναν οἱ Καππαδόκες τὸ σιδηρόδρομο γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅσο γιὰ τὰ Σάσιμα τὰ ξαναβρίσκομε στὸ τούρκικο χωριὸ Ζάμζαμα.

Τὸ Τένεϊ, τὸ Γούρδονος και τὸ Ἀραβάν δὲν εἶχαν παρὰ Χριστιανούς, ἀπὸ 1000 ὠς 1500, τὸ Φερτέκι εἶχε 1100 Ἕλληνες και 2000 Τούρκους⁹⁴.

Πὺ μακριὰ ἀπ' αὐτὲς τίς κωμοπόλεις, ὠς δυὸ ὥρες ἀπὸ τὴ Νίγδη, σχηματίζουμε ἄλλη μικρὴ ομάδα ἀπὸ τέσσερα χωριά, τὴν Τερμισό, τὸ Ἴλοσουν, τὰ Μάνταλα, και τὴ Σαζάλτζα, βουνίσια χωριά τοῦ Μελεντίζ, ἐνὼ τὰ προηγούμενα βρίσκονται στοὺς πρόποδες τοῦ ἴδιου βουνοῦ. Ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ χωριά μόνο ἡ Τερμισός, ΝΔ. τῆς Νίγδης, εἶναι μεγάλο χωριὸ με 2.000 Ἕλληνες και 150 Τούρκους⁹⁵, ἐλληνόφωνο. Τ' ἄλλα τρία χωριά, τὸ Ἴλοσουν, τὰ Μάνταλα και ἡ Σαζάλτζα, εἶναι μικρὰ χωριά ἀπὸ πενήντα ὠς ὀγδόντα σπίτια, και τὰ τρία τουρκόφωνα. Ἐτσι γιὰ νὰ συνεννοοῦνται τὰ χωριά αὐτὰ με τοὺς γείτονες Τερμισιώτες μεταχειρίζονταν τὴν τούρκικη γλῶσσα, τὸ ἴδιο ὅπως και με τὰ τούρκικα χωριά.

Ἐνα χωριὸ ἀτομένει ἀπὸ τὴν περιφέρεια Νίγδης, ὁ Πόρος (Μπόρ), δυὸ ὥρες νότια τῆς Νίγδης και μιὰ ὥρα βόρεια ἀπὸ τὸ Κιλισέ χισάρ, τ' ἀρχαῖα

92. Στράβων IB' 2,7.

93. Ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα βλέπομε τὴ μητρόπολη Τυάνων με τίς τρεῖς ἐπισκοπές της· πρβλ. Gelzer, *Ungedruckte... Texte*, not. 1.

94. Dawkins ὅ.π. σ. 14. Σχετικὰ με τοὺς ἑλληνοχριστιανούς κατοίκους τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. ἔχουν ὠς ἐξῆς: Γούρδονος 213, Ἀραβάν 245, Φερτέκι 430 (στὰ 1924).

95. Dawkins, ὅ.π. σ. 13. Καὶ τῶν χωριῶν αὐτῶν οἱ Ἕλληνες κάτοικοι, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. εἶναι: Τερμισός 231, Ἴλοσουν 86, Μάνταλα 176, Σαζάλτζα 119.

Τύανα. Είχε 2.600 κατοίκους, 2.000 Έλληνες τουρκόφωνους και 600 Άρμένιοι⁹⁶.

Μπουγά Μαντέν

Ο Πόρος, το νοτιότερο χωριό της Νίγδης, θα μᾶς χρησιμεύσει για να συνδέσουμε με την περιφέρεια Νίγδης τη μικρή περιφέρεια Μπουγά Μαντέν, που αποτελείται από το Μπουγά Μαντέν και τις τέσσερις αποικίες του: Ούφα-τζίκ ή Τσιφλίκ, Καρατζάβιραν, Καβουκλού, Έμινίκ. Περίπου 5.000 κατοίκους είχε όλη η περιφέρεια, 3.200 το Μπουγά Μαντέν και από 30 ως 200 σπίτια οι αποικίες. Η προφορική παράδοση είναι ακόμα άρκετά κοντά στα γεγονότα ώστε να της δώσουμε δίκιο, όταν δε συμφωνούν μαζί της οι λίγες γραπτές πληροφορίες που έχουμε⁹⁷.

Στα 1827⁹⁸ άρχισε η εκμετάλλευση των μεταλλείων από τον Έλευθέριο Αποστολίδη· τότε ιδρύθηκε και το χωριό, που μεγάλωσε και πρόκοψε πολύ γρήγορα χάρη στα προνόμια που το τούρκικο κράτος έδινε στους Έλληνες μεταλλωρύχους.

Το Μπουγά Μαντέν ίδρυσε μ' αυτή τη σειρά τις τέσσερις αποικίες του: Καβουκλού, Ούφατζίκ, Έμινικ και Καρατζάβιραν. Και οι τέσσερις, πολιτικά και θρησκευτικά, υπάγονταν στο Μπουγά Μαντέν, που ως τα 1918 ήταν και δήμος και πρωτεύουσα επαρχίας. Ο αποικισμός άρχισε περίπου στα 1890⁹⁹. Τα τέσσερα χωριά άπείχαν 6 - 8 ώρες από το Μπουγά Μαντέν Β. και ΒΑ. Ψούνιζαν στον Πόρο και στη Νίγδη, ενώ το Μπουγά Μαντέν κυρίως στη Νίγδη.

Οι κάτοικοι της περιφέρειας Μπουγά Μαντέν δεν ήταν Καππαδόκες, ήταν Πόντιοι, από την περιφέρεια της Άργυρούπολης¹⁰⁰. μιλούσαν ποντιακά, καθώς ποντιακά ήταν και τα έθιμά της. Όπου υπήρχαν μεταλλεία, εύρισκες Πόντιους μεταλλωρύχους, που ίδρυαν χωριά, όπως τόκαμαν όχι μόνο στην Καππαδοκία, αλλά σε όλη την Κεντρική Μικρασία και στην Άρμενία, κι ακόμη βαθύτερα μέσα στην Ασία. Τις ποντιακές αυτές κοινότητες, όσες βρίσκονται στην

96. Κατά τα στοιχεία του Κ.Μ.Σ. ο Πόρος είχε 1.184 Έλληνες Τουρκόφωνους, ενώ το 1905 είχε 6.907 Τούρκους (Ξενοφάνης Γ', 705, σ. 44).

97. Κύριος πληροφορητής μας είναι ο Παπᾶ Βασίλης Καθρεφτίδης, γεννημένος στα 1875, δάσκαλος και Αρχιερατικός Επίτροπος στην πατρίδα του ως τα τελευταία χρόνια. Ο πρόπαππος του Παπᾶ Βασίλη ίδρυσε το χωριό και άνοιξε τα μεταλλεία.

98. Κατά τον Κοντογιάννη, σ. 420 στα 1825.

99. Κατά τον Βαλαβάνη «Μικρασιατικά» σ. 134 - 139 το Καβουκλού αποικίστηκε στα 1891.

100. Κανδηλάπτης Οί άρχιμεταλλουργοί του Πόντου και το έθνικόν έργον αυτόν, Άλεξάνδρουπολις, 1929.

Καππαδοκία δὲν μπορούμε νὰ μὴν τὶς περιλάβουμε στὴ μελέτῃ μας. Ζοῦσαν στὴν Καππαδοκία, καὶ ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Ὁ-
ταν μελετηθεῖ ἡ ζωὴ καὶ ἡ λαογραφία τους θὰ δοῦμε ἂν διασώθηκε σὲ ὅλα ἡ
ποντιακὴ καταγωγὴ τους ἢ ἂν ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τοὺς Καππαδόκες μὲ τοὺς
ὁποίους συναλλάσσονταν.

Ἄν καὶ μέσα στὰ βουνὰ τοῦ κεντρικοῦ συγκροτήματος τοῦ Ταύρου, τοῦ
Μπουγὰ ντάγ, τὸ Μπουγὰ Μαντὲν ἔφευτε κοντὰ στὸ δημόσιο δρόμο πού, περ-
νώντας τὶς Κιλίκιες Πύλες, ἔφτανε στὴν Ταρσό καὶ στὴ Μερσίνα. Οἱ Κιλίκιες
Πύλες ἦταν γι' αὐτοὺς τὸ συνειθισμένο τους πέρασμα γιὰ νὰ κατεβοῦν στὴν
Κιλικία, στὴν Ταρσό, στὴ Μερσίνα, στ' Ἀδανα. Ἄν ἐμᾶς μᾶς ξυπνᾷ ἱστορι-
κὲς ἀναμνήσεις, γι' αὐτοὺς ὅμως ἡ κλασικὴ αὐτὴ διόδος εἶχε μπεῖ στὴν καθη-
μερινή τους ζωὴ. Τὸ ἴδιο καὶ γι' ἄλλῃ μιὰ μικρὴ ὁμάδα, ποντιακὴ κι αὐτὴ,
ἀλλὰ κι αὐτὴ μέσα στὸ καππαδοκικὸ πλαίσιο, τὸ Μπερεκετλί Μαντὲν.

Πιο κοντὰ στὸ Μπουγὰ Μαντὲν παρὰ στὶς ἄλλες περιφέρειες βρίσκονται οἱ
δυὸ σιδηροδρομικοὶ σταθμοί, τὸ Οὐλούκισλα καὶ τὸ Ἐρεγλι, τῆς γραμμῆς
Κωνσταντινούπολης-Βαγδάτης, πού τοὺς χρησιμοποιοῦσαν ὅλων τῶν περι-
φερειῶν οἱ Καππαδόκες. Τὸ Οὐλούκισλα ἀπεῖχε 4 ὥρες ἀπὸ τὸ Μπουγὰ Μαν-
τὲν. Ἐλληνες δὲν εἶχε καθόλου. Τὸ Ἐρεγλι ἦταν κωμόπολι μὲ περίπου 5.000
κατοίκους¹⁰¹. Ἀπ' αὐτοὺς ὡς 1.000 ἦταν Ἕλληνες, μαζεμένοι ἀπὸ διάφορες
πόλεις τῆς Καππαδοκίας, ἀπὸ τὴν Καισάρεια, ἀπὸ τὸ Νεφσεχίρ, ἀπὸ τὴ Νίγδη,
ἀπὸ τὸν Πόρο, ὅλοι ἔμποροι. Τὸ Ἐρεγλι πού βρίσκεται στὰ νοτιοδυτικὰ σύ-
νορα τῆς Καππαδοκίας εἶναι πρωτεύουσα ἐπαρχίας καὶ ὑπάγεται στὸ Ἰκόνιο
τῆς Λυκαονίας.

Μπερεκετλί Μαντὲν

Τὴν κωμόπολι Μπερεκετλί Μαντὲν θὰ τὴν περιλάβουμε κι αὐτὴ
στὴν περιφέρεια Νίγδης, ἂν καὶ βρίσκονταν 10 ὥρες μακριὰ τῆς. Τὴν χωρί-
ζει ὅμως ἀπὸ τὴ Νίγδη τὸ βουνὸ Οὐτς Καπουλάρ πού, γιὰ νὰ πᾶν στὴ Νίγδη,
ἔπρεπε νὰ τὸ διασχίσουν ἢ νὰ τραβήξουν μακρύτερο δρόμο ἀπὸ τοὺς πρόπο-
δές του, ὅπως ἔκαναν τὸ χειμῶνα. Τὸ Μπερεκετλί Μαντὲν θὰ ἦταν κάποτε με-
γάλου κέντρο, ἂν ἀληθεύει ἡ πληροφορία πού μᾶς ἔδωσαν κάτοικοι του πὼς ἄλ-
λοτε ἡ Νίγδη ὑπάγονταν στὸ Μπερεκετλί. Σήμερα εἶναι μεγάλῃ κωμόπολι
μὲ 1.000 περίπου Ἕλληνες καὶ λίγο περισσότερους Τούρκους, ἀντίκρου στὴν
τούρκικη κωμόπολι, πού αὐτὴ λέγεται μόνο Μπερεκετλί χωρὶς Μαντὲν. Ἀνά-

101. Ὁ Κοντογιάννης, σ. 148, σημειώνει 10.000 κατοίκους· οἱ πληροφορίες ὅμως τῶν
προσφύγων πού τοὺς θέλουν ὡς 3.000 φαίνονται πιὸ ἀξιόπιστες. Τὸν ἴδιο περίπου ἀριθμὸ
δίνει καὶ ὁ Λεβίδης πού ἀναφέρει οἰκονόμειες 904. Χειρόγραφο «Περίγραφή...» σ.
343. [Πάντως, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. τὸ Ἐρεγλι εἶχε τὸ 1924 Ἕλληνες Τουρκό-
φωνους 678, ἐνῶ στὰ 1905 (Ξενοφάνης, Γ', σ. 44) 1.200 Τούρκους].

μεσα στις δυο κωμοπόλεις τρέχει ένα ρυάκι, παραποτάμι του Κουρκούνη, γιατί, όπως είδαμε, ως έδω άπάνω φτάνουν του Σάρου τὰ παραλλάδια. Όπως τὸ Μπουλγάρ Μαντὲν ἔτσι καὶ τὸ Μπερεκετλί εἶναι μέσα στὰ βουνά, σὲ 1.500 μ. ὑψόμετρο καὶ στοὺς πρόποδες μικροῦ βουνοῦ, τοῦ Ἀποστόλου Π α ὕ λ ο υ, Ἀ γ ι ἄ μ. Π α ὕ λ ο ς, ὅπως τῶλεγαν, με γύρω μικρά καὶ μεγάλα βουνά, ἀφοῦ, ὡς καὶ τὸ Ντεμίρ Καζίκι, εἶχαν ἀντίκρυ καὶ ἀνατολικά τους, τὸ βουνὸ αὐτὸ τὸ ισάξιο στὸ ὕψος με τὸν Ἀργαῖο.

Τὸ Μπερεκετλί, ἂν καὶ ὑπάγεται στὴ Νίγηδ, ἀποτελεῖ μιὰ μικρή, χωριστὴ περιφέρεια. Βρίσκεται μακριὰ τῆς Νίγηδς, καὶ μακριὰ ἀπὸ τ' ἄλλα ἐλληνικὰ χωριά τῆς περιφέρειας, ἀπομονωμένη ἀπὸ τὰ βουνά ποὺ πρέπει νὰ διασχίσει κανεὶς γιὰ νάρθει σ' ἐπαφὴ μαζί τους.

Εἴπαμε παραπάνω, στὴ σ. 60, πὼς ἀπὸ τὸ βουνὸ Οὔτς Καπουλάρ περνοῦμε στὴν Ἀνατολικὴ Καππαδοκία. Περάσματα θάχει πολλά. Ἐνα ἀπὸ τὰ κυριότερα εἶναι τὸ διάσελο ποὺ ἐνώνει τὸ Οὔτς Καπουλάρ με τὸ Ἀλὰ ντάχ, τὸ Μπουλντουρούτς, με ὑψόμετρο 1750 μ. Ὁ Λεβίδης γράφει ὅτι τὸ Μπουλντουρούτς τὸ ἔλεγαν ἐπὶ τόπου Ἀ δ ζ ε μ ι ς καὶ προσθέτει «δύσβατον χειμῶνος ὥρα, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑπάρχει βρύσις ψυχροῦ ὕδατος¹⁰²». Ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ βουνοῦ ἐξηγεῖται καὶ τ' ὄνομα τοῦ ρυακιοῦ Cemis-dere, ποὺ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς μικροὺς συμβάλλοντες τοῦ ποταμοῦ Κουρκούνη. Ἀπὸ τὸ Μπουλντουρούτς πηγάζει τὸ Μπουλτουρούτς σοῦ¹⁰³, ποὺ κατευθύνεται βόρεια καὶ χύνεται στὸ Σουλτάν Σαζί, καθὼς καὶ ρυάκια ποὺ χύνονται νότια καὶ σχηματίζουν τὸν ἄνω ροῦ τοῦ Κουρκούνη ποὺ συμβάλλει στὸν Ποδανδὸ-Τσαχίτη. Βέβαια τὸ Μπουλτουρούτς δὲν εἶναι τὸ μόνο πέρασμα ἀπὸ τὸ Ἀλὰ στὸ Οὔτς Καπουλάρ· ὑπάρχουν κι ἄλλοι δρόμοι γιὰ νὰ περάσεις ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ στὴ Δυτικὴ Καππαδοκία.

Ἀπὸ τὸ Μπουλτουρούτς ἀνεβαίνομε ὡς τὸ Ἐνεχιλ, τὸ ἀνατολικότερο χωριὸ τῆς περιφέρειας Νίγηδς, ἀκολουθώντας τὴ ροὴ τοῦ Μπουλντουρούτς τσάι. Ἀπὸ τὸ Ἐνεχιλ περνᾷ ἡ περιφέρεια Φαράσων γιὰ νὰ πάει στὰ χωριά τῆς Νεάπολης, ἀφοῦ πρῶτα περάσει ἀπὸ τὴ Σουλούτζοβα, 1 - 2 ὥρες ΝΑ. τοῦ Ἐνεχιλ.

Ἡ Σουλούτζοβα εἶναι μικρὸ χωριό, με 200 ἀπάνω-κάτω οἰκογένειες, ἐλληνικὲς καὶ τούρκικες¹⁰⁴. Ἀποικία τοῦ Μπερεκετλί¹⁰⁵ με κατοίκους Πόντιους ὅπως τὸ Μπερεκετλί καὶ τὸ Πουγά Μαντὲν ψοῦνιζε στὴ Νίγηδ, ἀλλὰ καὶ στὸ κοντινὸ Ἐνεχιλ. Δὲν ξέρω ἂν πρέπει νὰ περιληφθεῖ στῆς Νίγηδς τὰ χωριά,

102. Λεβίδης, «Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ» . σ. 346.

103. Τὸ Μπουλντουρούτς-σοῦ σημειώθηκε με τὸν Τούρκ. Χάρτη, ἀλλὰ ὀνοματίστηκε με τὸν Κίπερτ. Ὁ Τούρκ. Χ. δὲν τὸν ὀνοματίζει.

104. Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. ἡ Σουλούτζοβα εἶχε 333 Ἕλληνες Τουρκόφωνους, τὸ 1924.

105. Χειρ. Λεβίδης «Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ» σ. 346.

πάντως τὸ "Ενεχὺ καὶ ἡ Σουλούτζοβα εἶναι οἱ ἀνατολικότατες προφυλακὲς τῆς Νίγδης καὶ τῆς Δυτικῆς Καππαδοκίας. Βρίσκονται στοὺς δυτικούς πρόποδες τοῦ Ἀλά ντάγ. Ἀπ' τὴν ἄλλῃ μεριά τοῦ Ἀλά εἶναι τὰ Φάρασα, εἶναι ἡ Ἀνατολικὴ Καππαδοκία. Ὅταν λέμε Ἀνατολικὴ Καππαδοκία ἐννοοῦμε αὐτὴ τὴ πού ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Ἀλά ντάγ ὡς τ' ἀνατολικότατα σύνορα τῆς Σύγχρονης Καππαδοκίας, τὸν Ἀντίταυρο καὶ τὸ Σάρο. Ἀν καὶ χωρισμένες ἀπὸ πανύψηλα βουνά, αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ ἐπικοινωνοῦν ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλῃ, ἡ Ἀνατολικὴ μὲ τὴ Δυτικὴ Καππαδοκία· οἱ κάτοικοι ἀνοίγαν περάσματα ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τους, τῆς φύσης τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς ἐποχῆς. Ὅσα χωριά τυχαίνουν ἀπάνω στὰ σύνορα μετέχουν στὴ ζωὴ τῶν δύο περiferειῶν. Ἔτσι κι ἡ μικρὴ Σουλούτζοβα, ὅπου συχνὰ πῆγαιναν οἱ Φαρασῶτες σὰν ἐργάτες στὸ θερισμό.

6. Περιφέρεια Ἐβερκε

Στὴν Ἀνατολικὴ Καππαδοκία θὰ ξεχωρίσαμε τρεῖς περιφέρειες: τὸ Ἐ β ε ρ ε κ τὰ Φάρασα καὶ τὶς Ἀποικίες Φαράσων. Ἡ περιφέρεια Ἐβερκε, ἀπὸ τὴ θέση της μετέχει καὶ τῆς Βορειοανατολικῆς Καππαδοκίας, δηλαδὴ τῆς περιφέρειας Καισάρειας, καὶ τῆς Ἀνατολικῆς, δηλαδὴ τῆς περιφέρειας Φαράσων καὶ Ἀποικίων Φαράσων. Σ' εὐθεῖα γραμμὴ κάτω ἀπὸ τὴν Καισάρεια, νότιά της, τὴ χωρίζει ἀπὸ τὴν καππαδοκικὴ μητρόπολιν ὁ Ἀργαῖος. Ἀπὸ τὸ Ἐβερκε, ἀπὸ τὸ Βερέκι, ὅπως τ' ὀνομάζανε, εἶχαν γιὰ εὐκολότερη τὴν ἀνάβαση στὸν Ἀργαῖο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἐπιχείρησαν οἱ πρῶτοι περιηγητές, ὁ ἄγγλος Χάμιλτον (1837) καὶ ὁ ρώσος Τσίχατσεφ (1848). Τὸ Βερέκι ἦταν ἡ ἔδρα τῆς ὑποδιοίκησης Ντέβελι. Μικρὴ πόλιν μὲ περίπου 10.000 κατοίκους· οἱ Ἀρμένηδες ξεπερνοῦσαν τοὺς μισοὺς κατοίκους, ὅταν στὰ 1897 ὁ Λεβίδης ἔγραφε τὸ χειρόγραφό του¹⁰⁶. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦταν παρὰ 125 οἰκογένειες καὶ κατοικοῦσαν στὸν Ἀγ Κωσταντῖνο, συνοικία τοῦ Βερεκιοῦ. Οἱ ἐπίλοιποι κάτοικοι ἦταν Τοῦρκοι. Ἡ σύνθεση τῶν κατοίκων τοῦ Βερεκιοῦ δὲ θὰ ἔμενε ἡ ἴδια γιὰτί, ὅπως μᾶς εἶπαν οἱ Φαρασῶτες, τοὺς Ἀρμένηδες τῶν μερῶν ἐκείνων τοὺς ἐξολόθρευσαν οἱ Τοῦρκοι στὶς σφαγὲς τοῦ 1895, τοῦ 1908, καὶ στὸν εὐρωπαϊκὸ πόλεμο τοῦ '14 - '18.

Ὅλα τὰ γύρω χωριά πῆγαιναν στὸ Βερέκι γιὰ τὶς διοικητικὲς τοὺς υποθέσεις, γιὰ τὸ ταχυδρομεῖο, γιὰ τοὺς τεχνίτες καὶ γιὰ τὰ μαγαζιά. Στὸν Ἀγιο Κωνσταντῖνο ἔμενε καὶ ὁ Ἐξάρχος τοῦ Μητροπολίτη Καισαρείας. Τὸ Βερέκι, ἂν καὶ μέσα σὲ κοιλάδα ἀνάμεσα στὸν Ἀργαῖο καὶ στὸ βουνὸ Ντέβελι, εἶ-

106. Λεβίδης, «Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ. » σ. 204. Ὁ Ἀρχέλαος σ. 121 ὀρίζει τὸν πληθυσμὸ τοῦ Βερεκιοῦ σὲ 4.000 Τοῦρκοις, 4.000 Ἀρμένηδες καὶ 1.000 Ἕλληνες.

χε ύψόμετρο 1.180 μ., ενώ η Καισάρεια είχε 1.043. Ὁκτὼ ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὴν Καισάρεια, ὁ δρόμος περνοῦσε πάνω ἀπὸ τὸν Ἀργαῖο, καὶ στὸ ψηλότερό του σημεῖο, περίπου 2.050 μ., κι ἔπεφτε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ βουνοῦ, στὴν Καισάρεια. Ἀλλωστε δὲν ἦταν μόνο αὐτὸς ὁ δρόμος· τέσσερις δρόμοι, ὅπως γράφει ὁ Λεβίδης, ἔνωσαν τὸ Βερέκι μὲ τὴν Καισάρεια¹⁰⁷.

Στὴν περιφέρεια Βερεκιοῦ θὰ περιλάβομε δυὸ χωριά, τὴ Ζήλα καὶ τὸ Γαρατζόρεν. Ἡ Ζήλα βρίσκεται 2 ὥρες Ν. τοῦ Βερεκιοῦ, καὶ τὸ Γαρατζόρεν 3 ὥρες ΝΔ. του. Ἡ Ζήλα εἶχε 70 χριστιανικὲς οἰκογένειες καὶ 450 τούρκικες, τὸ Γαρατζόρεν 45 ἑλληνικὲς καὶ 50 ἀρμένικες¹⁰⁸. Οἱ Ἕλληνες τῆς περιφέρειας αὐτῆς ἦταν τουρκόφωνοι, ὅπως καὶ τῆς Καισάρειας, ἀν καὶ ὁ Λεβίδης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ γλώσσα τους, ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα, ἦταν ἡ ἑλληνική¹⁰⁹.

3 περίπου χλμ. Ν. Βερεκιοῦ ἦταν τὸ Ντέβελι, πρὶν τοῦ Βερεκιοῦ, ἦταν ἡ ἔδρα τῆς ἐπαρχίας, γι' αὐτὸ λὲν ἀκόμα σήμερα «τοῦ Ντεβελὸ τὰ χωριά».

Ἡ περιοχὴ τοῦ Ντέβελι ἦταν πολὺ εὐφορη. Τὸ Βερέκι, καθὼς καὶ τὰ δυὸ ἑλληνοκατοικημένα χωριά Ζήλα καὶ Γαρατζόρεν, βρίσκονταν σ' ὠραία τοποθεσία μὲ κήπους, ἀμπελῶνες, ὅπωροφόρα δέντρα, μὲ φύση γελαστή, στὰ πόδια τοῦ κραταιοῦ Ἀργαίου.

Ὅπως παντοῦ τῆς Καππαδοκίας, ἔτσι καὶ ἡ περιφέρεια Βερεκιοῦ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἐκκλησίες, ἀπὸ μοναστήρια, ἀπὸ σπηλιὲς πρὶν οἱ κάτοικοι τὶς ἔλεγαν ἀσκητήρια¹¹⁰, ἀπὸ ἀγίασματα, ἀπὸ ἐνθυμήσεις τέλους τῆς χριστιανοσύνης. Ἀλλὰ καὶ σήραγγες ὑπόγειες βρίσκομε, καὶ ἐρείπια πόλεων καὶ χωριῶν πρὶν θὰ ἦταν ἑλληνικά. Γιά μερικά μαρτυρεῖ τ' ὄνομα· ὅταν ἀκοῦμε Ἀη Κοσμάς, ἀμφιβολία δὲ χωρεῖ. Γι' ἄλλα πάλι ἡ ἐνθύμηση ζοῦσε ἀκόμη ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες πῶς αὐτὸ ἦ ἐκεῖνο τὸ χωριὸ ἦταν δικό τους.

Τὴν περιφέρεια Βερεκιοῦ θὰ τὴν ὀρίσουμε περίπου ἔτσι: νότια θὰ τὴν πᾶμε ὡς τὸ Γιαχγιαλί καὶ ἀνατολικά ὡς τὸ Ζαμάντη μὲ σύνορο τὸ μικρὸ ρυάκι Κιράσου, πρὶν χύνεται στὸ Ζαμάντη στὸ χωριὸ Φιραχτί¹¹¹.

7. Περιφέρεια Ἀποικίων Φαράσων

Πέντε εἶναι οἱ ἀποικίες, ἀλλὰ κυρίως δύο οἱ κατ' εὐθεῖαν ἀποικίες τῶν Φαράσων, τὸ Ἀφσάρι καὶ τὸ Φόσι· οἱ ἄλλες τρεῖς, ἡ Κίσκα, τὸ Σατὶ καὶ τὸ

107. Λεβίδη ὁ.π. σ. 202.

108. Λεβίδη ὁ.π. σ. 210. [Κατὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. ἡ Ζήλα τὸ 1924 εἶχε 224 Ἕλληνες Τουρκόφωνους, ἐνῶ τὸ Γαρατζόρεν 338].

109. Ὁ.π. σ. 208.

110. Λεβίδη «Αἱ ἐν μονολίθους μοναί.» σ. 57.

111. Τὸ ρυάκι αὐτὸ ἔχουν καὶ ὁ τούρκικος χάρτης καὶ ὁ Κίπερτ, ἀλλὰ χωρὶς ὄνομα. Τὸ τοποθετήσαμε στὸ χάρτη τοῦ Κέντρου μὲ βάση τὸν τούρκικο καὶ τ' ὀνομάσαμε μὲ τὸ Λεβίδη Κιράσου (Λεβίδη, «Περιγραφή» σ. 215 κ.ε.).

Τσουχούρι, είναι άποικίες του 'Αφσαριού, σά νά λέμε έγγόνια τών Φαράσων. Για τὸ Φκὸσι δὲ θά γίνει λόγος στὸ κεφάλαιο αὐτό· γεωγραφικὰ ἔπρεπε ν' ἀνήκει στὴν περιφέρεια Φαράσων, καθὼς βρίσκεται σ' εὐθεία γραμμὴ νότιά του, ἀλλὰ δὲν εἶχε πολλές σχέσεις μὲ τὴ μητρόπολή του.

Δὲν ἔχομε γραπτὲς πηγὲς νά μᾶς λέν πότε ἀποικίστηκε τὸ 'Αφσάρι. Μήπως ὅταν στὰ Φάρασα ἔκλεισαν τὰ μεταλλεῖα; Συχνὰ βλέπομε σὲ μεταλλοφόρες περιοχές, ὅταν κλείνουν τὰ μεταλλεῖα, νά ἔρχεται ἡ ἀνέχεια καὶ τότε ἢ ν' ἀποικοῦν ἢ νά ξενιτεῦνται ὅσοι κάτοικοί της ἀποφασίζουν νά γυρέσουν ἀλλοῦ τὴν τύχη τους. Μερικοὶ πρόσφυγες μᾶς πληροφοροῦν, χωρὶς ὅμως νά μᾶς τὸ διαβεβαιώνει καμμιὰ γραπτὴ πηγὴ, πὼς τὰ μεταλλεῖα στὰ Φάρασα ἔκλεισαν μετὰ τὸ ρωσσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1878. "Αν ἡ χρονολογία αὕτῃ εἶναι σωστὴ, τότε τὸ 'Αφσάρι θ' ἀποικίστηκε πρὶν κλείσουν τὰ μεταλλεῖα, γιατί ἔχομε γραπτὲς πληροφορίες τοῦ Λεβίδη ποὺ μᾶς λένε πὼς τὸ Τσουχούρι καὶ τὸ Σατί ἀποικίστηκαν ἀπὸ τοὺς 'Αφσαριώτες στὰ 1867¹¹². ἀνάγκη λοιπὸν νά προῦπῃρχε τὸ 'Αφσάρι τουλάχιστο μερικὰ χρόνια. Για τὴν Κίσκα ὑπάρχουν προφορικὲς πληροφορίες πὼς ἀποικίστηκε πρώτη, ἐπομένως πρὶν ἀπὸ τὰ 1867. Οἱ ἀτελεῖς αὐτὲς πληροφορίες μᾶς βοηθοῦν νά συμπεράνουμε πὼς ὁ ἀποικισμὸς θάρχισε κατὰ τὸ 1840 - 1850¹¹³.

Μποροῦμε νά ποῦμε πὼς ἡ περιφέρεια τῶν 'Αποικιῶν ἀπλώνεται γενικὰ μεταξὺ Ζαμάντη καὶ Σάρου, κ' ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ νά ἐκτείνεται ἀπάνω στὸν 'Αντίταυρο. Τὸ βόρειο καὶ δυτικὸ της σύνορο εἶναι ὁ ποταμὸς Ζαμάντης, ὁ ποταμὸς τῶν Φαράσων ποὺ μποροῦμε νά ποῦμε πὼς εἶναι καὶ ὁ ποταμὸς τῶν 'Αποικιῶν. Δυτικὰ εἶναι δύσκολο νά ξεχωρίσουμε τὴν περιφέρεια τῶν 'Αποικιῶν ἀπὸ τὴν περιφέρεια Φαράσων. 'Απὸ τίς Γαρακοῖλουδες καὶ ἀπάνω οἱ Φαρασῶτες δὲν περνοῦσαν τὸ Ζαμάντη τόσο συχνά, καὶ ἐπομένως μποροῦμε νά πάρουμε τὸ ποτάμι γιὰ βορειοδυτικὸ σύνορο τῶν 'Αποικιῶν. Νοτιοδυτικὰ ὅμως μπερδεύονται τῶν δυὸ περιφερειῶν τὰ σύνορα, γιατί σὲ χωριά, ὅπως οἱ Τελέλντες καὶ τὸ Γένετζι, πῆγαιναν καὶ οἱ Φαρασῶτες καὶ οἱ κάτοικοι τῶν 'Αποικιῶν. 'Ανατολικά οἱ 'Αποικίες θὰ μπορούσαν νά ὀρίστούν ἀπὸ τὸ βουνὸ Μπακίρ, γιατί ὁ Σάρος πέφτει μακριὰ καὶ δὲν περιλαμβάνεται μέσα στὴν τοπικὴ περιφέρεια, μ' ὅλα ταῦτα ὅμως εἶναι σωστὸ νά ὀρίστεῖ ὁ Σάρος γιὰ σύνορο ἀνατολικό. "Αν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σάρος δὲ φτάνει ὡς τὴν περιφέρειά μας, φτάνουν ὅμως μερικοὶ συμβάλλοντές του. "Επειτα ἡ Φέκα, ποὺ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ διοικητικὰ τους κέντρα, ἦταν κοντὰ στὸ ποτάμι, καθὼς πάλι τὸ Σάρο ἔπρεπε νά περάσουν γιὰ νά πᾶν σὲ ἄλλα κέντρα καὶ βουνά.

112. Για τὸ Τσουχούρι: Χειρόγραφο: «Ιστορικὸν Δοκίμιον» τομ. Γ' «Περιγραφή» σ. 373. Για τὸ Σατί: 'Ημερολόγιον 'Εθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων 1904, σ. 150.

113. Στὰ «Καππαδοκικά» τοῦ Ρίζου ποὺ τυπώθηκαν στὰ 1856 διαβάζομε πὼς ἀπὸ τοὺς κατοίκους «οἱ πλείστοι» ἦταν «σιδηρεργάται» (σ. 81).

Τὰ νότια σύνορα δὲν εἶναι πολὺ ὁρισμένα. Ρεμματιᾶς ποὺ χύνονται στὸ Ζα-
μάντη, ἄλλες ρεμματιᾶς ποὺ χύνονται στὸ Σάρο, χωρίζουν τὴν περιφέρεια τῶν
Ἀποικιῶν ἀπὸ τὴν περιφέρεια Φαράσων. Στὰ σύνορα αὐτὰ μπορούμε νὰ προ-
σθέσουμε καὶ μερικὰ βουνὰ λιγότερο σημαντικὰ ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέραμε,
ὅπως τὸ Τ σ ὀ ς ν τ ᾶ γ, τὸ Τ σ ι γ ν τ ῆ μ καὶ τὸ Φ α τ ῖ λ ι.

Ἡ περιφέρεια τῶν Ἀποικιῶν ἦταν ὅλο βουνά, ἀποκλειστικὰ τοῦ Ἀντίταυ-
ρου. Τοπικὰ ὀνόματα τῶν βουνῶν ἦταν, ἀνατολικά, τὸ Μπακίρ ντάγ· δυτικὰ
τὸ Πελτζούχι, τὸ Χατζιλὶ καὶ τὸ Καρά ντάγ· νοτιοδυτικὰ καὶ νότια, τὸ Γουρ-
τσουνιέχι, τὸ Τσαμπάζ καὶ τὸ Πέλι. Τὰ βουνὰ αὐτὰ ἀνήκουν στὸ Νότιο Ἀντί-
ταυρο πού, Ν.Δ., ἐκτείνεται ὡς τὸ Ἀλὰ ντάγ τοῦ Κιλίκιου Ταύρου, ἀπὸ τὸν
ὁποῖο τὰ χωρίζει ὁ ποταμὸς Ζαμάντης¹¹⁴.

Τὴν περιφέρεια τῶν Ἀποικιῶν τὴ διαιροῦμε σὲ δυὸ τμήματα, τὸ τμήμα τοῦ
Ἀφσαριοῦ καὶ τὸ τμήμα τῆς Κίσκας, καὶ περιλαμβάνομε στὰ δυὸ αὐτὰ τμήμα-
τα ὅχι μόνο τὶς ἀποικίες, ἀλλὰ καὶ πέντε τουρκόφωνα χριστιανικὰ χωριά ποὺ
γεωγραφικὰ βρίσκονται στὴν περιφέρεια τῶν Ἀποικιῶν.

Τὸ τμήμα τοῦ Ἀφσαριοῦ κέντρο ἔχει τὸ Ἀφσάρι. Ἀπόμερο χωριὸ μέσα
σὲ ρεμματιᾶ, κλεισμένο μέσα στὰ βουνά, κανέννας χάρτης δὲν τὸ σημειώνει·
τὸ Ἀφσάρι τὸ τοποθετήσαμε μὲ πληροφορίες. Ἄλλοι τὰ λέν 30 - 35, ἄλλοι
50 τὰ σπῖτια τοῦ Ἀφσαριοῦ¹¹⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτὴ ἀποικία τῶν Φα-
ράσων, στὸ τμήμα αὐτὸ βρίσκονται τὸ Πα χ τ σ ε τ ζ ο ὄ χ ι καὶ ἡ Κ ο υ-
ρ ο ὄ μ ζ α ἡ Γ α ρ ι π τ σ ᾶ ς. Γιὰ τὰ δυὸ αὐτὰ χωριά ἔχομε λίγες καὶ συγκε-
χυμένες πληροφορίες. Δὲν ὑπάρχουν καθόλου κάτοικοί τους στὴν Ἀθήνα καὶ
τὰ λίγα ποὺ ξέρομε τὰ μάθαμε ἀπὸ πρόσφυγες τοῦ Ἀφσαριοῦ στὸ Πλατὺ τῆς
Θεσσαλονίκης, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀποστολὲς τοῦ Ἀρχιεῖου στὴ Μακεδονία.

Καμιὰ τριανταριά σπῖτια ἦταν τὸ Παχτσετζούχι μὰ, καθὼς φαίνεται, οἱ
κάτοικοί του εἶχαν σκορπίσει, τὰ τελευταῖα χρόνια, στ' ἄλλα χριστιανικὰ χω-
ριά τῆς περιφέρειας. Ὅσο γιὰ τὴν Κουρούμζα, ποὺ εἶχε 70 χριστιανικὰ σπῖ-
τια¹¹⁶, αὐτὴ καταστράφηκε πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγὴ ἀπὸ ἄτακτους Τούρκους,
τοὺς Τσέτηδες. 20 - 25 οἰκογένειες μόνον κατόρθωσαν νὰ σωθοῦν καὶ ναρθοῦν
στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν Ἀνταλλαγὴ.

Γιὰ τὴν Κουρούμζα γράφει ὁ Λεβίδης: «Οἱ πρὶν κάτοικοι πρὸ πολλοῦ εἶχον
ἀπολεσθῆ, οἱ δὲ νῦν ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Κοζάνογλου ἀπωκίσθησαν ἐκ Φα-
ράσων καὶ ἄλλων τόπων· ἡ γλῶσσα τουρκικὴ, ἀπολεσθείσης τῆς ἐλληνικῆς»¹¹⁷.

114. Grothe I, σ. 5.

115. [Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ., τὸ 1924 τὸ Ἀφσάρι εἶχε 186 Ἕλληνες Ἑλληνό-
φωνους].

116. Λεβίδη «Ἡ μερολόγιον Ἑθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Κατα-
στημάτων», 1904. [Κατὰ τὸ Κ.Μ.Σ. ἡ Κουρούμζα τὸ 1924 εἶχε 554 Ἕλληνες Τουρ-
κόφωνους].

117. Λεβίδης, χειρογ. Περιγραφή σ. 375.

Οί Φαρασῶτες δὲ θυμοῦνται νάχουν στείλει ἀποίκους στὴν Κουρούμζα, καθὼς ἡμῶς δὲν ἔχομε πολλές πληροφορίες γιὰ τὰ τουρκόφωνα χωριὰ τῆς περιφέρειας Ἀποικιῶν, δὲν μπορούμε νὰ ξέρουμε τί λένε γι' αὐτὸ οἱ Κουρουμζιῶτες.

Ἀπὸ τὸ Ἀφσάρι στὴν Κίσκα πηγαίνομε σὲ 5 ὥρες. Ὅπως τόσα ἄλλα χωριὰ καὶ τοπωνυμίες τῆς Καππαδοκίας, ἡ Κίσκα μᾶς φανερώνει τ' ἀρχαῖό της ὄνομα. Εἶναι ἡ Κισκισός, ἐπισκοπὴ τῆς Μητροπόλεως Καισαρείας ποὺ φέρεται στὶς Τάξεις τῶν Πατριαρχείων ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα¹¹⁸. Ὁ Λεβίδης στὰ 1899 γράφει πὼς μέτρησε 40 ἐκκλησίες σ' ἓναν λόφο κοντὰ στὴν Κίσκα¹¹⁹. Ἡ ἀρχαία αὕτὴ ἐπισκοπὴ βρίσκονταν σὲ κεντρικὴ θέσῃ· ἓνας δρόμος τὴν ἔνωνε μὲ τὰ Φάρασα, ἄλλος μὲ τὸ Σίσι. Γύρω στὴν Κίσκα, ποὺ χρησίμευε καὶ γιὰ μικρὸ κέντρο, μαζεῦονταν οἱ ἄλλες δυὸ ἀποικίες τοῦ Ἀφσαριῦ, Σατὶ καὶ Τσουχοῦρι καὶ τρία τουρκόφωνα χριστιανικὰ χωριὰ: τὸ Μπεσκαρντάσι, τὸ Γαστσὶ καὶ ὁ Χοστσάς· τῶν χωριῶν αὐτῶν μουδουρλίκι, δηλαδὴ δῆμος, ἦταν ἡ Κίσκα. Γιὰ τὸ Μπεσκαρντάσι καὶ τὸ Χοστσά γράφει ὁ Λεβίδης πὼς εἶχαν ἀποικιστῇ ἀπὸ τὸ Καλέ, χωριὸ ποὺ ἀπεῖχε δυὸ ὥρες ἀπὸ τὴν Κίσκα. «Οἱ χριστιανοὶ τῆς κώμης ταύτης μετώκησαν εἰς ἄλλας κώμας», λέει ὁ Λεβίδης, χωρὶς ὅμως νὰ μᾶς δίνει καμμιά ἄλλη πληροφορία γιὰ τοὺς Ἕλληνας τοῦ Καλέ. Ἡ Κίσκα ἦταν μεγαλύτερο χωριὸ ἀπὸ τ' ἄλλα χριστιανοχώρια τοῦ τμήματος της, ὅλα ἡμῶς μαζὶ, δηλαδὴ οἱ τρεῖς ἀποικίες τοῦ Ἀφσαριῦ, Κίσκα, Σατὶ καὶ Τσουχοῦρι, μαζὶ καὶ τὰ τρία τουρκόφωνα Μπεσκαρντάσι, Τατσσί καὶ Χοστσά δὲν εἶχαν παραπάνω ἀπὸ χίλιους κατοίκους. Μὲ τοῦ Ἀφσαριῦ τὸ τμήμα θὰ λογαριάσουμε ὥς 1500 τοὺς Ἕλληνας τῶν Ἀποικιῶν μαζὶ μὲ τοὺς τουρκόφωνους τῶν πέντε ἄλλων χωριῶν¹²⁰. Ὁ δῆμος τῆς Κίσκας, ποὺ ἀνῆκε στὴν ὑποδιοίκηση τῆς Φέκας καὶ στὴ νομαρχία τῶν Ἀδάνων ὀνομάζονταν κάποτε Ροὺμ ναχισί, δηλαδὴ δῆμος τῶν Ρωμιῶν. Σὲ παλιότερες γεωγραφίες ὅπως εἶναι τοῦ Cuinet (1890-95) δὲν ἀναφέρεται ὁ δῆμος τῆς Κίσκας, παρὰ ὁ δῆμος «Ροὺμ», σὰ μοναδικὸς δῆμος τοῦ καζά τῆς Φέκας ποὺ σημαίνει πὼς, στὰ τέλη τοῦ 19. αἰ., σῶζονταν ἀκόμα ἡ ἐλληνικὴ του ὀνομασία¹²¹. Σήμερα ἐννιά χωριὰ ὅλα κι ὅλα, ἀποτελοῦν τὶς ἐλληνικὲς κοινότητες τοῦ Ἀντίταυρου. Μαζεμένα στὸ Νότιο Ἀντίταυρο, ἡ λεπτομερειακὴ μελέτη τους μὲ τὸ γεωγραφικὸ τους περιβάλλον, καὶ τοὺς δρόμους τῶν συναλλαγῶν ποὺ ξεπερνοῦν πάντα πολὺ τὴ στενὴ τοπικὴ περιοχὴ, θὰ φωτίσουν λίγο αὐτὴ τὴ χώρα ποὺ θεωρεῖται ἀκόμα ἀνεξερευνήτη¹²².

118. Gelzer «Ungedruckte... Texten», σ. 536.

119. Λεβίδης «Αἱ ἐν μονολίθοις μοναί...» σ. 102, καὶ Λεβίδης, Χρ. σ. 373.

120. Πάντως μὲ βάση τὰ στοιχεῖα τοῦ Κ.Μ.Σ. τὸ 1924 ἡ Κίσκα εἶχε 314 Ἕλληνας Ἑλληνόφωνους, τὸ Σατὶ 180 Ἕλληνας Ἑλληνόφωνους καὶ τὸ Τσουχοῦρ 715.

121. Cuinet, V. La Turquie d'Asie, t.I-IV, Paris 1890-1895.

122. Ἡ διερεύνηση τῆς περιοχῆς αὐτῆς μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ εἰδικὴ μελέτη, ἀποκλειστικὴ γιὰ τὶς Ἀποικίες.

8. Περιφέρεια Φαράσων

Τὰ Φάρασα καὶ οἱ Ἀποικίες δὲν εἶχαν, ὅπως θὰ νόμιζε κανεὶς, πολλὰς σχέσεις μεταξὺ τους. Οἱ ἀποικίες πῆγαιναν στὰ Φάρασα στὶς μεγάλες γιορτές, ἐνῶ μερικοὶ Φαρασῶτες, τὰ τελευταῖα χρόνια, πῆγαιναν καὶ θέριζαν στὶς ἀποικίες ἐκτὸς τῆς Κίσκας. Σ' αὐτὰ περίπου περιορίζουνταν οἱ συναλλαγές μεταξὺ μητρόπολης καὶ ἀποικιῶν. Οἱ Φαρασῶτες δὲν ταξίδευαν τόσο πρὸς ἀνατολὰς, ὅσο βόρεια καὶ νότια· ἐκεῖ τοὺς πῆγαιναν οἱ γεωγραφικοὶ δρόμοι καὶ οἱ δρόμοι τῶν συναλλαγῶν, ποὺ ἄλλωστε σχεδὸν πάντα συμπίπτουν, γι' αὐτὸ βόρεια καὶ νότια ἐκτείνονταν περισσότερο ἢ περιφέρεια Φαράσων. Βόρεια θὰ τὴν ὀρίσουμε τραβώντας μιὰ γραμμὴ ἀπὸ τὶς Ἀχιαβοῦδες ὡς τὸ Ζαμάντη. Ἀνατολικά ὀρίζεται ἀπὸ τὴν περιφέρεια Ἀποικιῶν, δυτικὰ ἀπὸ τὴ σειρὰ τοῦ Ἀλὰ ντάχ. Νότια, θὰ ξεκινήσουμε πάλι ἀπὸ τὸ Ἀλὰ στὸ ὕψος περίπου τῆς Παραζιέμης, καὶ θὰ τραβήξουμε τὴ γραμμὴ μας ὡς τοῦ Γεντζοῦ τὸ ρέμμα, παραποτάμι τοῦ Ζαμάντη. Θὰ μπορούσαμε νότια νὰ τραβήξουμε τὴ γραμμὴ μας παρακάτω ὥσπου νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὸ Φκόσι, τὴν ἀποικία τῶν Φαράσων, γραμμὴ ὅμως συμβατική, γιατί δὲν εἶχαν καὶ τόσες συναλλαγές οἱ Φαρασῶτες μὲ τοὺς Φκοσῶτες.

Αὐτὸ πού ξεχωρίζει τὴν περιφέρεια Φαράσων ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες περιφέρειες δὲν εἶναι μόνο ἡ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους· εἶναι ἐπίσης ποὺ δὲν ἔχει παρὰ ἓνα ἑλληνικὸ χωριό: τὰ Φάρασα· τὰ λίγα καὶ μικρὰ χωριά ποὺ βρίσκονται στὴν περιοχὴ εἶναι τούρκικα. Τὸ μοναδικὸ αὐτὸ χωριὸ δὲν τὸ συμπεριλάβαμε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ γειτονικὲς περιφέρειες τοῦ Ἑβρεκ ἢ τῶν Ἀποικιῶν, γιατί ἡ γεωγραφικὴ του θέση εἶναι τέτοια ὥστε νὰ στέκει ἀπόμερο, μοναχό του, κέντρο τὸ ἴδιο μιᾶς γεωγραφικῆς περιφέρειας ποὺ θὰ δοῦμε τὴ σπουδαιότητά της.

Περιφέρεια Φαράσων θὰ πεῖ φαράγγι τοῦ Ζαμάντη, ποὺ θὰ τὸ περιγράψουμε, ἀφοῦ πρῶτα μιλήσουμε γιὰ τὸν ἴδιο τὸ Ζαμάντη. Ὁ Ζαμάντης εἶναι ὁ μεγαλύτερος παραπόταμος τοῦ Σάρου. Πηγάζει ὡς 100 χλμ. ΒΑ. τῆς Καισάρειας πάνω ἀπὸ τὸ Βιρὰν Σεχίρ μὲ κατεύθυνση νοτιοδυτικὴ. Ὑστερα ἀπὸ περίπου 80 χλμ. ἀπὸ τὶς πηγές, κι ὡς 8 χλμ. Β. ἀπὸ τὸ Τατσσί, χωριὸ ποὺ τὸ εἶδαμε στὸ τμῆμα Κίσκας, τῆς περιφέρειας Ἀποικιῶν, ὁ Ζαμάντης κάνει μιὰ καθαρὴ στροφὴ πρὸς δυσμὰς ὡς τὸ Φιραχτί. Ἐξω ἀπὸ τὸ Φιραχτί ἓνα περίπου χιλιόμετρο Ν., παίρνει πάλι κατεύθυνση νοτιοδυτικὴ ποὺ θὰ τὴ βαστάζει, ξέχωρα ἀπὸ τοὺς ἐλιγμούς ποὺ κάνει τὸ ποτάμι, ὡς τὶς ἐκβολές του. Μετὰ τὸ Φιραχτί περνᾷ κοντὰ ἀπὸ χωριὰ ποὺ θὰ τ' ἀπαντήσουμε στὴν περιφέρεια Φαράσων, τὸ Τασάνι, τὸ Σαζάχι, τὸ Τικμάνι, κι ὕστερα ἀπὸ 40 χλμ. φτάνει στὰ Φάρασα. 35 περίπου χλμ. νότια τῶν Φαράσων ὁ Ζαμάντης συμβάλλει στὸ Σάρο.

Ὁ Γκρότε μετρᾷ 325 ὡς 350 χιλιόμετρα ἀπὸ τὶς πηγές τοῦ Ζαμάντη ὡς τὶς ἐκβολές του καὶ ξεχωρίζει τὴν ἀπάνω ροή, ποὺ τὴ βάζει ἀπὸ τὶς πηγές ὡς τὸ Ἀζιζιέ, τὴ μέση ἀπὸ τὸ Ἀζιζιέ ὡς τὸ Καράκοϊ, — μικρὸ τούρκικο χωριό,

πού οι δικοί μας τ'όλεγαν Γαρακοϊλούδες —, την κάτω ροή από τις Γαρακοϊλούδες ως τη συμβολή του Ζαμάντη στο Σάρο¹²³.

Γιά την περιφέρεια Φαράσων μ'ας ενδιαφέρει ή κάτω ροή του ποταμού, πρὸ πάντων τὸ κομμάτι πού ἀρχίζει ἀπὸ τις Γαρακοϊλούδες καὶ φτάνει, νότια, ὡς τὴν Τσαχιρού, πού ἑκατοντάδες φορὲς τὸν διατρέξαμε μὲ τοὺς Φαρασῶτες, γιατί σ' αὐτὸ τὸ κομμάτι παίζονταν ἡ καθημερινή ζωὴ τῶν Φαράσων. Ὁ Γκρότε ὑπογραμμίζει τὴν κάτω ροὴ λέγοντας πὼς ὁ Ζαμάντης, ἀπὸ τις Γαρακοϊλούδες ὥσπου νὰ φτάσει στὸ Σάρο, ἔχει νὰ πριονίσει τὴ βόρεια πλαγιά τοῦ Ἰαλά-ντάγ¹²⁴. Κι ἀλήθεια εἶναι βράχοι σὰν κομμένοι μὲ τὸ πριόνι, κι ἀνάμεσά τους τρέχει ὁ Ζαμάντης. Τὸ βλέπομε στὰ ἔδια τὰ Φάρασα πού εἶναι χτισμένα ἀπάνω σὲ μιὰ βραχοτοπιὰ κι ἀντίκρυ τους ὑψώνεται ἄλλος βράχος, τοῦ Καβάρη ὁ βράχος.

Ἀνάμεσά τους κυλάει ὀρηκτικὸς ὁ Ζαμάντης, λὲς κι ἔσκισε τὸ βράχο τοῦ ποταμοῦ ἡ ὀρμή. Ὅταν περνáει ὁ Ζαμάντης ἀπὸ τόσο στενὰ περάσματα, φαντάζεται κανεὶς εὐκόλα πὼς ἀκάθεκτη εἶναι ἡ ροὴ του. Καὶ ὁ Τσίχατσεφ σημειώνει πὼς ὁ Ζαμάντης γίνεται ταχύτερος ὅσο πλησιάζει τὸ Ἰαλά ντάγ, πὼς κυλάει ἀφρισμένος σὲ χάσμα βαθὺ καὶ ξαναβγαίνει μόνο κοντὰ στὰ Φάρασα¹²⁵.

Ἡ χαράδρα τοῦ Ζαμάντη δὲ μ'ας ενδιαφέρει μόνο γιατί διασχίζει τὴν περιφέρειά μας, ἀλλὰ γιατί εἶναι μιὰ φυσικὴ δίοδος ἀπὸ τὴν Καππαδοκία στὴν Κιλικία καὶ τὸ ἑναντίο. Ὁ Ζαμάντης καὶ οἱ παραπόταμοί του ἄνοιξαν δρόμους πού, ὅπως λέγαν οἱ Φαρασῶτες, δουλεύονταν ἀπὸ τοὺς κατοίκους κι ἔτσι, παρ'ἀλλήλα πρὸς τὰ ποτάμια, χαράχτηκαν μονοπάτια δύσβατα πού ἐνώνουν τὴν Καππαδοκία μὲ τὴν Κιλικία καὶ συντομεύουν τὴν ἀπόσταση, πού θὰ ἦταν πολὺ μεγαλύτερη καὶ μὲ πολλοὺς ἀλλόγυρους, ἀν ἔπαιρναν τὴ μεγάλη λεωφόρο πού πάει ἀπὸ τὴν Καισάρεια στὴν Ταρσό καὶ στὴ Μερσίνα, περνώντας ἀπὸ τὴν κλασικὴ διάβαση τῶν Κιλικίων Πυλῶν. Βέβαια, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα ἀπὸ τις Κιλικίες Πύλες πέρασαν ὅλοι οἱ κατακτητές· ἀπ' ἐκεῖ πέρασαν οἱ στρατοί. Εἶναι ὅμως ἀδύνατο νὰ μὴ χρησιμοποίησαν οἱ εἰσβολεῖς κι ἄλλους δρόμους, πῶς ἀπόμερους καὶ γι' αὐτὸ λιγότερο καλὰ φυλαγμένους γιὰ νὰ προλάβουν ἢ νὰ ξαφνιασουν τοὺς ἐχθρούς. Τέτοια περάσματα μ'ας δίνει ἡ κοιλάδα τοῦ Ζαμάντη. Περιγράφοντάς τὴν θὰ καταλάβομε καλύτερα τὴν προνομιοῦχα θέση τῶν Φαράσων. Ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τὴν Κιλικία στὴν Καππαδοκία, καὶ πῶς συγκεκριμένα ἀπὸ τ' Ἰαδανα στὴν Καισάρεια, βρίσκομε μονοπάτια πολλὰ πού λιγοστεύουν ὅσο ἀφίνομε τὴν πεδινὴν περιφέρεια τῶν Ἰαδάνων καὶ πλησιάζομε τὴ βουνίσια περιφέρεια τοῦ Φκοσιού. Τρεῖς κυρίως δρόμοι ἀπομένουν ὅσο ἀνεβαίνομε, κι αὐτοὺς ἔπαιρναν οἱ Φαρασῶτες γιὰ νὰ πᾶν στ' Ἰαδανα· ἦταν ὁ

123. Grothe, II, σ. 105 καὶ παρ.

124. Grothe, II σ. 107.

125. Τσίχατσεφ I, σ. 295.

δρόμος τῆς Παραζιέμης, ὁ δρόμος τοῦ Φκοσιοῦ καὶ ὁ δρόμος τοῦ Γεντζοῦ. Ἄλλοι δρόμοι δευτερεύοντες μᾶς ρίχνουν πάλι σ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ δρόμοι ἐνώνονται στὰ Φάρασα πού φανερώνονται ἔτσι κόμπος συγκοινωνιῶν καὶ ὑποχρεωτικὴ διάβαση πρὸς τὴν Καισάρεια, καθὼς μάλιστα βρίσκονται καὶ στὸ κέντρο, ἀφοῦ ἀπέχουν 100 χλμ. ἀπὸ τὴν Καισάρεια καὶ 120 χλμ. ἀπὸ τ' Ἀδανα. Ἀπὸ τὰ Φάρασα κι ἀπάνω δυὸ δρόμοι κυρίως μᾶς πῆγαιναν στὶς Ἀχιαβοῦδες καὶ στὸ Βερέκι, πρώτους σταθμοὺς πρὶν πᾶμε στὴν Καισάρεια, ὁ δρόμος τῆς Τέμπαρας καὶ ὁ δρόμος τοῦ Τασανοῦ. Ὁ κυριότερος ἦταν ὁ πρῶτος πού περνοῦσε ἀπὸ τὶς Ἀχιαβοῦδες, ὁ δεύτερος, πού κι αὐτὸς ἀντάμωνα τὸ δρόμο τῆς Τέμπαρας, ἄφινε λίγο νοτιοδυτικὰ τὶς Ἀχιαβοῦδες καὶ τραβοῦσε γιὰ τὸ Βερέκι.

Ὁ δρόμος τῆς Τέμπαρας ἦταν γραφικός· πρῶτα παράλληλος πρὸς τὸν Ζαμάντη, γύριζε δυτικὰ, ἔπιανε τὰ πρόβουνα τοῦ βουνοῦ Μήου τῆς σειραῖς τοῦ Ἀλὰ ντάγ, γύριζε βόρεια, κ' ἔπεφτε μέσα στὴ χαράδρα τῶν Ἀχιαβοῦδων. Πρὶν φτάσεις στὶς Ἀχιαβοῦδες, ἀπαντοῦσες δυὸ καστράκια, τὸν Κ ἄ τ ο υ καὶ τὸν Π ἄ ν ο υ Γ ἄ λ ἄ. Σήμερα κανένα χωριὸ δὲν ἀνταμώνει ὡς ἔξω ἀπὸ τὶς Ἀχιαβοῦδες· δρόμος βουνίσιος, παράμερος, πού δικαιολογημένα τὸν φύλαγαν τὰ δυὸ μικρὰ κάστρα¹²⁶. Μιὰ φορὰ ἀπὸ τὶς Ἀχιαβοῦδες ἦταν εὐκόλο νὰ πᾶς στὸ Βερέκι, κι' ἀπ' ἐκεῖ νὰ πᾶς στὴ λεωφόρο τῆς Καισάρειας. Αὐτὸς ἦταν ὁ δρόμος σὰν ἔπαιρνες τὴν κλεισούρα τοῦ Ζαμάντη καὶ συνέχιζες μὲ τὴν κλεισούρα τῶν Ἀχιαβοῦδων, πού ἦταν παρακλάδι τοῦ Ζαμάντη καὶ βαστοῦσε περὶ-που 15 χλμ.

Οἱ Φαρασῶτες ἤξεραν κι' ἄλλο δρόμο γιὰ νὰ πᾶνε ὅχι στὴν Καισάρεια, ἀλλὰ στὴ Δυτικὴ Καππαδοκία, στὴν περιφέρεια Νίγδης, καὶ ὅπου ἄλλοῦ ἤθελαν, δρόμο συντομότερο ἀπὸ τὸν προηγούμενο. Ἀπὸ τὰ Φάρασα, ἀντὶ νὰ τραβήξουν βόρεια ἀκολουθώντας τὴ ροὴ τοῦ Ζαμάντη, μπαίνανε σὲ ἄλλο παρακλάδι τῆς χαράδρας τοῦ Ζαμάντη, στὴ χαράδρα τοῦ Ἑ-Βκάσης, πού διευθύνεται βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὰ Φάρασα ὡς τὰ ἐρείπια πού βρίσκονται στὴ θέση Ἑ-Βκάσης ἀπ' ὅπου καὶ πηγάζει. Ἡ τοπωνυμία ἔδωσε καὶ τ' ὄνομα στὸν παραπόταμο, στὴ διαλεκτικὴ φαρασιώτικη μορφή Ἑ-Βκάσης. Ἀπ' αὐτὸν τὸ δρόμο πῆγαιναν οἱ Φαρασῶτες στὴ Νίγδη, περνώντας ἀπὸ τὰ χωριά Σουλούτσοβα καὶ Ἑ-νεχιλ' ἀπ' αὐτὸν τὸ δρόμο δὲν ἦταν δύσκολο νὰ περάσουν καὶ εἰσβολεῖς καὶ ν' ἀπειλήσουν ὅχι τὴ βορειοδυτικὴ Καππαδοκία μὲ τὴν Καισάρεια, ἀλλὰ τὴν κεντρικὴ μὲ τὴ Νίγδη.

126. Ἀπ' αὐτὸν τὸν δρόμο ἦλθε ἀπὸ τὸ Ἰντζέσου στὰ Φάρασα στὰ 1907 ὁ Gregoire. Τὰ Φάρασα, κατὰ τὴ γνώμη του, δέσποζαν μιᾶς κλεισούρας, πού οἱ Σαρακηνοὶ εἰσβολεῖς μπορούσαν νὰ τὴ χρησιμοποιήσουν. Θ' ἀνέβαιναν τὸ Ζαμάντη ὡς τὰ Φάρασα, κι ἀπὸ τὸ φεράγγι τῶν Ἀχιαβοῦδων θὰ μπορούσαν νὰ εἰσβάλουν στὴν Καππαδοκία καὶ ν' ἀπειλήσουν τὰ καππαδοκικὰ κέντρα. H. Grégoire «Voyage dans le Pont et en Cappadoce» B.C.H., 1909, σ. 116 - 126.

Ἔτσι στέκουνταν τὰ Φάρασα μοναχικά· στὸ κέντρο μιᾶς ἄγριας καὶ δύσβατης χαράδρας. Τὸ Ἄλὰ ντὰγ ἀπομόνωνε δυτικὰ τὴν περιφέρεια τείχος ἀδιαπέραστο ἐξὸν ἀπὸ περάσματα σὰν κι αὐτὸ ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω· ὁ Ἀντίταυρος ἀνατολικά ἄπλωνε τὰ κράσπεδά του ὡς τὸ χωριό¹²⁷. Μὰ κι ὁ Ἀργαῖος, γιὰ νὰ μὴ λείπει κανένα ἀπὸ τὰ ἐπικά βουνὰ τῆς Μικρασίας, κι' αὐτὸς προβάλλει, σ' εὐθεῖα γραμμὴ βόρεια ἀπὸ τὰ Φάρασα, τὸ θρυλικὸ του ἀνάστημα. Οἱ παρυφές τῶν τριῶν βουνῶν σχεδὸν ἐνώνονται. Ἡ βορειότερη ἄκρια τοῦ Ἄλὰ ντὰγ καταλήγει στὸ Σουλτὰν Σαζί, τὸ μεγάλο ἔλος ποὺ χωρίζει τὸ Ἄλὰ ἀπὸ τὸν Ἀργαῖο, κι ὁ Ἀργαῖος πάλι, ἀνατολικά, ἐνώνεται μὲ τὸ σύστημα τοῦ Ἀντίταυρου.

Τὰ Φάρασα δὲν εἶναι μόνο μέρες μακριὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα κέντρα, τὴν Καισάρεια καὶ τ' Ἀδανα· ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας τους, τὸ Βερέκι, τὰ Φάρασα ἀπέχουν 12 ὥρες, ἀπὸ τὴν Ἀχιαβοῦδες, τὸ πολυσύχναστο κέντρο τους, δηλαδὴ τὸ δῆμο τους, 6 ὥρες. Οἱ μεγάλες ἀρτηρίες τῆς Καππαδοκίας περνοῦσαν 100 χιλιόμετρα μακριὰ, μὰ οὔτε καρόδρομο δὲ βρίσκανε οἱ Φαρασιῶτες πρὶν ἀπὸ 30 ἢ 40 χιλιόμετρα, γι' αὐτὸ ἴσως ν' ἀπομείναν μονάχα τους τὰ Φάρασα, τὰ ἴδια, χωριὸ καὶ περιφέρεια, φρουρὸς τοῦ ἐλληνισμοῦ στὴ νοτιοανατολικὴ Καππαδοκία.

* * *

Μὲ τὰ ὅσα εἴπαμε προηγούμενα ἀποδώσαμε τὴν Καππαδοκία στοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κι' εἶναι ἀλήθεια πὼς οἱ ἴδιοι οἱ κάτοικοι τῆς δὲν ἔλεξαν ὅτι εἶναι Καππαδόκες, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ νομὸ Ἰκονίου ἢ τῆς Ἀγκυρας ἢ τῶν Ἀδάνων, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες φώναζαν τοὺς Καππαδόκες Ἀνατολίτες ἢ Καραμανλῆδες, δίνοντας στὶς ὀνομασίες αὐτὲς μιὰ μειωτικὴ σημασία¹²⁸. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, ὅταν ἀντικρύσουμε τὴν Καππαδοκία στὸ σύνολό της, μᾶς φανερώνεται ὡς μιὰ ἄγνωστη ἐπαρχία τοῦ ἄλλοτε ἀλύτρωτου ἐλληνισμοῦ ποὺ θὰ μπορεῖ νὰ σταθεῖ, ἔστω καὶ μὲ τοὺς πολὺ λιγότερους Ἑλληνες κατοίκους της, κοντὰ στὶς ἄλλες, τὶς πρὶν γνωστές, χῶρες τῆς Μικρασίας, ὅπως, π.χ. ἡ Βιθυνία, ὁ Πόντος κ.ἄ. Γιὰ τὶς χῶρες αὐτὲς ἡ ἀρχαία τους ὀνομασία διατηρήθηκε ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἐκεῖ ἐλληνικῆς ζωῆς· κι ἂν οἱ κάτοικοι τους δὲν τὴ μεταχειρίζονταν, μποροῦσαμε, ἐμεῖς τουλάχιστο, νὰ τὶς τοποθετήσουμε στὰ μέ-

127. Ὁ Ἀντίταυρος ἀρχίζει λίγο κάτω ἀπὸ τὰ Φάρασα, γράφει ὁ Τσίχατσεφ στὸν Δ' τόμο, σελ. 418.

128. Οἱ ξένοι ἐρευνητὲς δὲν εἶδαν τὴν Καππαδοκία ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῶν Ἑλληνορθόδοξων Κοινοτήτων· καὶ μόνο στὸ πέρασμά τους καὶ στὸ βαθμὸ ποὺ μπόρεσαν νὰ ξεχωρίσουν τὴν ἰδιαιτερότητά τους σημείωσαν τὴν ὑπαρξή τους. Οἱ Ἑλληνες, ἐξάλλου, ἢ μᾶς δίνουν μιὰν ἀπαριθμησὴ τῶν κοινοτήτων χωρὶς τὸν πραγματικὸ μεταξὺ τους σύνδεσμο, ἢ ὅταν βρίσκουν αὐτὸν τὸ σύνδεσμο, ὁ τελευταῖος δὲν εἶναι ὀργανικὸς καὶ ἡ κατάταξή ποὺ ἐπιχειροῦν δὲν ἐξασφαλίζει τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Καππαδοκικοῦ κόσμου.

ρη μὲ τὰ καθιερωμένα ἑλληνικὰ ὀνόματα. Γιὰ τοὺς Καππαδόκες ὅμως, δὲν εἶχαμε παρὰ ἀόριστες γνώσεις¹²⁹ καὶ γιὰ μερικὲς περιοχὲς τῆς καὶ τοὺς κατοίκους τοὺς δὲν ξέραμε σχεδὸν τίποτε¹³⁰. Τώρα, νομίζουμε, τὰ πράγματα ἀλλάζουν· ἡ Καππαδοκία εἶναι μιὰ ἐπαρχία ποὺ ἔχει συντηρήσει ἐπὶ ὀχτὼ ὀλόκληρους αἰῶνες, ἔστω καὶ μειωμένο, ἓνα καθαρότατο ἑλληνοχριστιανικὸ στοιχεῖο, σκορπισμένο σ' ὁλόκληρη τὴν ἑκτασί της. Καθορίσαμε μὲ κάθε δυνατὴ ἀκρίβεια τὶς περιφέρειες, ὅπου ζεῖ καὶ δρᾷ ὁ ἑλληνοχριστιανικὸς αὐτὸς κόσμος, ὥστε ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἐξαντλητικότερη μελέτη νὰ καταστεῖ ἀνοιχτός.

Θὰ θέλαμε, ὅμως, νὰ ἐπισημάνουμε μερικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Καππαδοκίας. Πρῶτα-πρῶτα ὑπογραμμίζουμε τὸν *χ ε ρ σ α ῖ ο* χαραχτήρα της. Ἡ *θ ἄ λ α σ σ α* στοὺς Καππαδόκες, ποὺ δὲν ἔτυχε νὰ ταξιθεψουν, εἶναι κάτι ἀγνωστο· οἱ Φαρασιῶτες μάλιστα ἔχουν λησμονήσει, στὸ ἑλληνικὸ τοὺς ἰδίωμα, ἀκόμη καὶ τὴ λέξη «θάλασσα» καὶ χρησιμοποιοῦν τὴν τούρκικη: «τενίζι». Ἀν ἀκόμη λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι ἡ Σαμψούντα τοῦ Πόντου καὶ ἡ Μερσίνα τῆς Κιλικίας, ποὺ θεωροῦνταν τὰ λιμάνια τῆς Καππαδοκίας, ἀπεῖχαν ἀπὸ τὴν Καισάρεια 400 καὶ 240 χλμ. ἀντίστοιχα¹³¹, κι' ἀκόμη περισσότερα ἀπὸ τὴ Σμύρνη καὶ τὰλλα παράλια τῆς Δυτικῆς Μικρασίας, τότε καταλαβαίνουμε τὸν ἀπόλυτα χερσαῖο χαραχτήρα της καὶ τὸ ἀπόλυτα ἐπίσης ἡπειρωτικὸ της κλίμα. Καὶ δὲν εἶναι μόνον οἱ τεράστιες ἀποστάσεις ποὺ χωρίζαν τὴν Καππαδοκία ἀπὸ τὴ θάλασσα· εἶναι καὶ τὰ πανύψηλα βουνὰ ποὺ περιβάλλοντάς την ἐμπόδιζαν τοὺς θαλάσσιους ἀνέμους γιὰ νὰ ἀπαλύνουν κατὰ κάποιον τρόπο τὶς σκληρὲς κλιματικὲς της συνθῆκες.

Ἕνα δεῦτερο χαρακτηριστικὸ της εἶναι ἡ ὀρεινὴ της σύσταση καὶ τὸ μεγάλο ὑψόμετρο τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν της. Οἱ πόλεις καὶ τὰ χωριά τῆς Καππαδοκίας βρίσκονται σὲ ἐκτεταμένα ὁροπέδια μὲ ὑψόμετρο πάνω ἀπὸ 1000 μ., ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀραβισό, πάνω στὸν Ἄλυ, μὲ 900 μ.¹³² Τέσσερις ὀρει-

129. Γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, τὸ χαμένο στὰ βάρη τῆς Ἀνατολῆς, δὲν εἶχαμε παρὰ τὴν παράδοση τοῦ Ἀη-Βασίλη, ποὺ μιὰ φορὰ τὸ χρόνο μᾶς «ἤρχονταν ἀπὸ τὴν Καισάρειαν». Τίποτ' ἄλλο. Βλ. καὶ σσ. 42 - 45.—

130. Γιὰ τὰ Φάρασα, λ.χ., κανεὶς δὲν ἤξερε τίποτε· κι' ὅμως τὰ βιβλία ποὺ ἔχει ἐκδόσει τὸ Κέντρο γιὰ τὰ Φάρασα δείχνουν καὶ στὸν πιὸ σκεπτικὸ τὸν ἀγνὸ Ἑλληνικὸ τρόπο ζωῆς, μολοντοὶ βρισκόταν στὶς ἐσχατιὲς τῆς Ἀ. Μικρασίας. [Σημ. Σ. Τὰ βιβλία ποὺ ὑπαίνισσεται ἡ κ. Μερλιὲ εἶναι: Ἀνδριώτη Ν. Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων. Ἐκδ. Κ.Μ.Σ., Ἀθήνα 1948.—Λουκόπουλου Δ.-Πετρόπουλου Δ., Ἡ λατικὴ λατρεία τῶν Φαράσων, Ἀθήνα, ἔκδ. Κ.Μ.Σ. 1949.—Λουκόπουλου, Δ. Λουκάτου Δ. Παροιμίες τῶν Φαράσων, Ἀθήνα, ἔκδ. Κ.Μ.Σ. 1951.—

131. Βλ. σ. 47.

132. Σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ τὸ ὑψόμετρο μερικῶν Καππαδοκικῶν πόλεων καὶ χωριῶν: Καισάρεια 1.043 μ., Προκόπι 1.130 μ., Νεάπολη 1.180 μ., Ἀκσεράϊ 980 μ., Νίγδη 1.250 μ., Μαλακοπή 1.550 μ., Μισιτὶ 1.420 μ., Τύανα 1.120 μ., Μπουγα - Μαντέν 1.800 μ., Μπερεκτλι - Μαντέν 1.400 μ.

νοί ὄγκοι καθορίζουν τὴ σύσταση αὐτὴ τῆς Καππαδοκίας: 'Ο 'Αργαῖος, ὁ Χασάν Μελεντίτζ, ὁ Ταῦρος καὶ ὁ 'Αντίταυρος¹³³, ποὺ ταυτόχρονα τὴν καθιστοῦν μιὰ χώρα κλειστή, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν ἄλλο κόσμον· τὰ διάσελα τῶν βουνῶν τῆς καὶ οἱ κλεισοῦρες ἀποτελοῦν φυσικοὺς δρόμους ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴν ἐπικοινωνία τόσο μὲ τὶς ἄλλες μικρασιατικὲς χώρες ὅσο καὶ μὲ τὶς ἄλλες ἡπείρους. Οἱ Κιλικίες πύλες ἀλλὰ καὶ ἄλλες ταυρικές διαβάσεις συνδέουν τὴν Καππαδοκία μὲ τὴν Κιλικία, ἐνῶ τὰ περάσματα τοῦ 'Αντίταυρου ἐνώνουν τὴ Μικρασία ὁλόκληρη μὲ τὴν ἄλλη 'Ασία.

Ἡ Καππαδοκία, λοιπόν, εἶναι ἡ πιὸ μακρινὴ ἐπαρχία ὅπου ἔζησε ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια καθαρὸς ἐλληνικὸς κόσμος, μόνο ποὺ οἱ μεγάλες ἀκριβῶς ἀποστάσεις ἀπὸ τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Μικρασιατικοῦ 'Ελληνισμοῦ καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς 'Ελληνες τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου τὴν εἶχαν καταδικάσει σὲ κάποια σχετικὴ ἄγνοια. Ἄν ὁ μικρασιατικὸς 'Ελληνισμὸς, μέσα στὶς ἀφάνταστες ἱστορικὲς του περιπέτειες κρατήθηκε στὰ παράλια στὴ βάση μιᾶς μακραίωνης ἐμπορικο-ναυτικῆς παράδοσης, ὁ 'Ελληνισμὸς τῆς Καππαδοκίας, ἀντίθετα, κρατήθηκε ἀνάμεσα στὰ βουνά, μακριὰ ἀπὸ θάλασσα, γεγονὸς παράξενο γιὰ ἐπαρχία ἐλληνικὴ ἢ μὲ ἐλληνικὸν κόσμον. Ἀλλὰ ὁ καθαρὰ ἡπειρωτικὸς καὶ ὀρεινὸς τῆς χώρας δὲν τὴν ἀπομόνωνε· ἀντίθετα, παρεῖχε τὶς ὑποχρεωτικὲς διαβάσεις ποὺ συνέδεαν 'Ανατολὴ καὶ Δύση, καὶ ποὺ μέσω αὐτῶν διεξαγόταν τὸ χερσαῖο ἐμπόριο. Ἔτσι οἱ 'Ελληνες τῆς Καππαδοκίας συνέχιζαν μιὰ δραστηριότητα ποὺ ταίριαζε στὴ φύση τους· καὶ ὅταν ἡ κάποια σχετικὴ ἀνάπτυξη στὰ νεότερα χρόνια μείωσε τὴ σημασία τῶν ἐμπορικῶν μεταφορῶν μὲ τὰ παλιὰ μέσα, οἱ Καππαδόκες βρῆκαν ἄλλες διεξόδους γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους: τὴ μετανάστευση στὰ μεγάλα κέντρα τοῦ 'Ελληνισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα στὴν Πόλη, στὴ Σμύρνη καὶ σὲ πόλεις τοῦ Πόντου, χωρὶς αὐτὸ ν' ἀποτελεῖ ξέκομμα ἀπὸ τὴν πατρικὴ γῆ.

ΜΕΛΙΩ ΛΟΓΟΘΕΤΗ - ΜΕΡΑΙΕ

133. Βλ. προσαρτημένο χάρτη τῆς Καππαδοκίας.